

T.C
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**HAFIZANIN KIRILMA NOKTASI: TUNCELİ MÜZESİNDE TEMSİL,
SESSİZLİK VE MEKANSAL ANLATILAR**

Seher KONT ERDOĞAN

KÜLTÜR VE SANAT YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Daimi CENGİZ

TUNCELİ-2025

T.C
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HAFIZANIN KIRILMA NOKTASI: TUNCELİ MÜZESİNDE TEMSİL,
SESSİZLİK VE MEKANSAL ANLATILAR

Seher KONT ERDOĞAN
(220200033)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KÜLTÜR SANAT YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Doç. Dr. Daimi CENGİZ

TUNCELİ -2025

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**HAFIZANIN KIRILMA NOKTASI: TUNCELİ MÜZESİNDE TEMSİL,
SESSİZLİK VE MEKANSAL ANLATILAR**

**Seher KONT ERDOĞAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KÜLTÜR SANAT YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

Bu tez 26/05/2025 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

İmza	İmza	İmza
Prof. Dr. Şükrü ASLAN (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) BAŞKAN	Doç. Dr. Daimi CENGİZ (Munzur Üniversitesi) DANIŞMAN	Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm HOŞ (Munzur Üniversitesi) ÜYE

Bu tez, Enstitümüz Kültür Sanat Yönetimi Anabilim Dalı'nda hazırlanmıştır.

Doç. Dr. Nagihan KARAASLAN AYHAN
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu”ndaki hükümlere tabidir.

10/06/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza
Seher KONT ERDOĞAN

Danışman
Doç. Dr. Daimi CENGİZ

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının her aşamasında bilgi, deneyim ve gönül desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Daimi Cengiz'e en derin teşekkürlerimi sunuyorum. Tunceli Kışlası'nın taş avlusunda çocukluklarını yaşarken hafızalarda silinmez izler bırakan güler yüzlü çocuklara ve zamanın hatıralarını içtenlikle benimle paylaşan tüm anlatıcılara bir vefa olarak sunuyorum bu çalışmayı. Kışlanın duvarları arasında yankılanan neşeli seslerin, anlatılan her anıda yeniden can bulduğuna inanıyorum. Özellikle Tunceli Kışlası'nın müzeye dönüşüm sürecine katkı sunan, annesi kıymetli Karanfil Teyze'nin "O, Hasan'ımın eseridir" sözleriyle aktardığı çocukluk anılarını bu mekâna naksetmiş merhum Hasan Saltık'ın hatırasını da saygı ve özlemle anıyorum. Bu araştırma kapsamında benimle görüşmeyi kabul ederek geçmişe açılan kapıları aralamama katkı sunan tüm değerli katılımcılara en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Onların samimi paylaşımları olmasaydı, bu hafıza çalışması eksik ve sessiz kalırdı. Akademik birikimiyle yolumu aydınlatan Prof. Dr. Şükrü Aslan'a; sürecin ilk adımlarında bana ilham veren, enerjisi ve kararlılığıyla yanımda olan Dr. Öğr. Üyesi Ebru Nalan Ceylan'a müteşekkirim. Tunceli Müzesi'ne ve arşivlerini benimle cömertçe paylaşan arkeolog Özgür Şahin'e; Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden Vedat Bulat'a; fotoğraf arşivlerini açan Serpil Polat'a, Eren Benli'ye ve Dersim Kışlalılar Facebook ailesine katkılarından dolayı teşekkür ederim. Kadınlık halleriyle, akademik yaklaşımlarıyla ve duruşlarıyla bana güç ve ilham veren Doç. Dr. Hatice Çoban Keneş'e ve Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm Hoş'a; Kültür ve Sanat Yönetimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yapmam için Erzincan biletimi iyi ki erteleten, Prof. Dr. Murat Dal'a teşekkür ederim. Hayatıma büyüklü seslenişi (şee) ile neşe katan sevgili yeğenim Baran'a; sessiz ama derin varlığıyla bir kayanın gövdesinden aldığım güç gibi her daim yanımda hissettiğim annem Sultan Kont'a; Tunceli'de her virajda, her yol kıvrımında alın terinin izi olduğuna inandığım, mekânların ruhuna emekle dokunmuş merhum babam, Karayolları işçisi Hüseyin Kont'a en içten minnet ve özlemle teşekkür ediyorum. Hayatın her koşulunda, olması gerektiği gibi ve bazen olduğundan da fazla aşkla desteğini sunan sevgili eşim Dr. Öğr. Üyesi Aziz Erdoğan'a; her sözüyle, her bakışıyla bana yön veren, "Anne, ben Dersim çocuğuyum. Burayı çok seviyorum, âşığım buraya âşık." diyen kızım Azem'e şükranlarımı sunuyorum. Bu tez, onun kalbinden yansıyan bir ışığın izini sürmektedir.

Seher KONT ERDOĞAN
TUNCELİ-2025

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	I
TEŞEKKÜR.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
RESİMLER LİSTESİ	V
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
1. GİRİŞ.....	1
1.2. Araştırmanın Önemi.....	4
1.3. Araştırma Problemi	5
1.3.1. Araştırmanın alt problemleri	5
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	7
2.1. Bellek, Hafıza ve Mekân	7
2.1.1. Kültürel bellek	9
2.1.2. Toplumsal hafıza	12
2.1.3. Kültürel bellek ve toplumsal hafıza arasındaki ilişki	13
2.1.4. Belleğin siyasi ve sosyal boyutları	14
2.1.5. Hafıza mekânları: Kolektif belleğin simgesel ve fiziksel taşıyıcıları.....	15
2.2. Hafıza Mekânı Olarak Müzeler: Kavramsal Yaklaşımlar ve Örnekler	19
2.2.1. Müzelerin toplumların geçmişini saklama ve aktarma işlevi	23
2.2.2. Hafıza mekânı olarak müzeler ve geçmişin dönüşümü	24
2.2.3. Bellek, tanıklık ve anlatılar: Görgül yaklaşımlar.....	28
2.2.4. Bellek ve mekân: Toplumsal hafızanın mekânsal kodları.....	31
2.2.5. Türkiye’de hafıza mekânı olarak müzeler: Örnekler ve hafıza politikaları.....	32
2.3.1. Müzeler ve hafıza mekânları üzerine yapılan önceki çalışmalar.....	35
2.4. Hafıza Mekânları Kuramlarının Tunceli Müzesi Bağlamında Değerlendirilmesi	40
3. TUNCELİ/DERSİM: TARİHSEL, SİYASAL VE KÜLTÜREL GEÇMİŞ	43
3.1. Antik ve Orta Çağ Dönemi	43
3.2. Selçuklular ve Osmanlı Dönemi.....	44
3.4. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Dersim’in Konumu	45
3.5. Cumhuriyet Dönemi ve Devletin Dersim Politikası.....	46
3.5.1. “1938” olayları ve sonuçları	47
3.5.2. 1938’in toplumsal hafızadaki yeri	49
3.6. Memur Lojmanları Döneminin(1949 Kışla’sı) Toplumsal Hafızadaki Yeri.....	49
3.7. Tunceli Müzesi’nin Kurulum Süreci ve Tarihsel Dönüşümü: Kışla Mekânından Müzeye	50
3.7.1. Tunceli kışlası: Tarihsel mekân ve yapının ilk kullanımı.....	53
3.8. Memur Lojmanları: Kışlanın Dönüşümü ve Yeni Kullanım Alanı	56
4. YÖNTEM	59
4.1. Araştırma Tasarımı	59
4.1.1. Araştırma yöntemi	60
4.1.2. Araştırma deseni	64
4.1.3. Veri toplama yöntemi	65
4.1.4. Örneklem seçimi.....	67
4.1.5. Yarı yapılandırılmış görüşmeler ve fenomenolojik yaklaşım	68
4.1.6. Katılımcılara sorulan sorular	69
4.1.7. Alan araştırması ve gözlemler	70
4.2. Verilerin Analizi	71

4.3. Bulgular	73
4.3.1. Tunceli müzesi üzerine gözlem notlarına dair genel bir değerlendirme	74
4.4. Müze Öncesi Mekâna Dair Yaşantılar ve Algılar	79
4.4.1. Temalar	80
4.4.2. Kişisel ve kolektif hafızada kışlada günlük yaşam pratikleri	83
4.4.3. Kışlada büyüme, çocukluk yılları ve anıların şekillenmesi.	85
4.4.4. Kışla'da yaşamış kişilerin mekânsal deneyimlerinin, aidiyet ve dışlanmışlık algısı. 91	
4.4.5. Tabiat ve mekân ilişkisinin kişisel ve kolektif hafızanın oluşum sürecindeki işlevi. 94	
4.4.6. Tunceli Kışlası'nın mimari yapısının, mekânsal özelliklerinin, kişide bıraktığı anlam	97
4.4.7. Tunceli Kışlası'nın müzeye dönüşümü, müzenin kişilerin yaşanılan deneyimlerine ve geçmişin anlamlarına yönelik temsili.....	101
4.5. Tunceli Müzesi Deneyimi ve Toplumsal Algılar	108
4.5.1. Ana temalar ve alt temalar	109
4.5.2. Azaltılmış veriler.....	111
4.6. Müzenin Toplumsal Hafıza ile İlişkisi	121
5. SONUÇ	127
6. KAYNAKÇA.....	131
ÖZGEÇMİŞ	

RESİMLER LİSTESİ

Resim 3.1. Tunceli Müzesinin drone kamera ile çekilmiş bir görüntüsü (Tunceli İl Kültür Turizm Müdürlüğü Arşivi)	51
Resim 3.2. Kışla binasının temel atma çalışması. (Tunceli İl Kültür Müdürlüğü Arşivi) ..	53
Resim 3.3. Tan Gazetesinde Kışlanın yapımıyla ilgili bir haber (Beyazıt Devlet Kütüphanesi Arşivi)	54
Resim 3.4. Ulus GazetesindeTunceli’de 1936-1938 yılları arasında inşa edilen yapıları gösteren yapılar. (Beyazıt Devlet Kütüphanesi Arşivi).....	55
Resim 3.5. Son Telgraf Gazetesinde (1937) Kışlanın yapımına dair bir haber. (Beyazıt Devlet Kütüphanesi Arşivi)	55
Resim 3.6. Kışlada günlük yaşam. (Serpil Polat fotoğraf arşivi).....	58
Resim 4.1. Tunceli Müzesi Dış Görünümü (Tunceli İl Kültür Turizm Müdürlüğü Arşivi)	75
Resim 4.2. Tunceli Müzesi Flora-Fauna Bölümü. (Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)	76
Resim 4.3. Tunceli Müzesi Arkeoloji Bölümü.((Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)	77
Resim 4.4. Tunceli Müzesi İnanç Bölümü. (Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi).....	78
Resim 4.5. Kışlada Kadınların Günlük Yaşamından Bir Kesit. (Olca Çetinkaya Kişisel Arşivi).....	83
Resim 4.6. Kışlada Halı Silkeleyen Kadınlar. (Serpil Polat Kişisel Fotoğraf Arşivi)	85
Resim 4.7. Haydar Aggöl arşivinden	87
Resim 4.8. Kışlada oyun oynayan çocuklar. (Mesut Özcan Kişisel Fotoğraf Arşivi)	88
Resim 4.9. Kışlada Kurban Bayramından bir kesit. (Engin Benli Kişisel Fotoğraf Arşivi).....	89
Resim 4.10. Kışlada kavak ağaçları. (Haydar Aggöl Kişisel Fotoğraf Arşivi)	90
Resim 4.11. Kışlanın Cümle Kapısı. (Engin Benli Kişisel Fotoğraf Arşivi)	93
Resim 4.12. Kışlanın karanlık koridorları. (Engin Benli Kişisel Fotoğraf Arşivi).....	99
Resim 4.13. Kışlada uzun bir koridor. (Serpil Polat Fotoğraf Arşivi)	101

ÖZET

Tunceli Kışlası'nın yapısal değişimi ve müzeye dönüşüm süreci, yerel halkın toplumsal hafızasında derin izler bırakmıştır. Bu araştırma, kışlanın askerî bir yapıdan kültürel bir mekâna dönüşümünü ve bu dönüşümün kişi ve topluluk belleği üzerindeki etkilerini incelemiştir. Kışlanın müze işlevi kazanması, mekânsal, toplumsal ve psikolojik düzeyde belirgin dönüşümlere yol açmış ve burada yaşamış kişilerin anılarını taşıyan bir hafıza mekânı yaratmıştır. Bununla birlikte, dönüşüm süreci boyunca kışlaya ait doğal unsurların kısmen ya da tamamen korunamaması ve geçmişe dair temsillerin sınırlı kalması, kolektif hafızada bazı boşlukların oluşmasına neden olmuş; bu durum, toplumsal belleğin daha bütüncül ve çok katmanlı biçimde inşa edilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Araştırma, kışlanın fiziksel yapısındaki dönüşümün yerelde halkın hafızasında nasıl belirgin değişimlere yol açtığını incelemiştir. Kışlanın bahçesi, kavak ağaçları, odalar, karanlık koridor, cümle kapısı ve ekmek ocakları gibi doğal ve mimari unsurlar, burada yaşayan kişilerin toplumsal belleğinde önemli bir yer tutmuşken, dönüşüm sürecinde bu unsurların ortadan kalkması, mekâna dair hafızanın zayıflamasına neden olmuş; bu durum, müzenin sunduğu geçmiş anlatısının daha sınırlı ve parça hâlinde yansımaya yol açmıştır. Kışlada büyüyen çocuklar için mekân, hem güvenli bir alan hem de merak uyandırıcı bir keşif dünyası işlevi görmüştür. Kışlanın izole yapısı, burada yaşayanlar için aidiyet duygusunu pekiştirirken aynı zamanda dışlanmışlık hissi yaratmış ve bu çelişki, kişilerin hafızalarında derin izler bırakmıştır. Bununla birlikte, müzenin mevcut durumu, kışlanın dönüşüm sürecinin izlerini tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Geçmişin bir yansıması olarak müze, önemli bir hafıza mekânı işlevi görmeye devam etse de, bazı toplumsal ve tarihsel öğelerin anlatı dışında kalması, temsilin bütüncüllüğünü sınırlamaktadır.

Bu araştırma, müzelerin tarihsel olayları genellikle belirli bir anlatı çerçevesi içinde sunduğu gerçeğini vurgulamakla birlikte, farklı toplumsal grupların deneyimlerinin de göz önünde bulundurulmasının önemine dikkat çekmektedir. Tunceli Müzesi'nin, Tunceli'nin travmatik geçmişine dair daha kapsamlı ve dengeli bir anlatı sunma potansiyeli, bölgenin kolektif hafızasını güçlü bir biçimde yaşatmak için önemli bir fırsat sunmaktadır. Müzenin, yalnızca ulusal kimlik inşasına odaklanmak yerine, farklı toplumsal kesimlerin bakış açılarını da kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılması, daha kapsayıcı bir hafıza mekânı olmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, Tunceli Müzesi, tarihsel doğruluğun sağlanması ve farklı toplumsal grupların hafızalarının doğru bir şekilde yansıtılması adına kritik bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tunceli müzesi, Dersim kışlası, belgesel fotoğraf, hafıza mekânları,

ABSTRACT

Breaking Point Of Memory: Representation, Silence And Spatial Narratives In Tunceli Museum

The physical transformation of Tunceli Barracks into a museum has left deep traces in the collective memory of the local community. This study examines the barracks' conversion from a military structure to a cultural space and its impact on the local memory, focusing on the spatial, social, and psychological dimensions of the transformation. The conversion of the barracks into a museum has created a memory space that carries the memories of individuals who lived there and has reshaped collective memory. However, during the museumification process, the loss of natural elements such as the barracks' gardens, poplar trees, and bread ovens led to a weakening of spatial memory, resulting in an incomplete representation of the past.

The findings of the research highlight how the physical changes in the barracks affected the memories of those who lived there. Natural elements, such as gardens and trees, held significant emotional and cultural value, but their disappearance during the museumification process created a gap in the representation of the past. Additionally, the psychological effects of the space on children growing up there, where the environment was both a safe play area and a site of fear and curiosity, shaped the collective memory with mixed feelings of belonging and exclusion. The isolated structure of the barracks fostered a dual sense of belonging and marginalization, leaving deep marks in the memories of the residents.

The transformation of Tunceli Barracks into a museum, while serving as a memory space, has not fully reflected the past, with some important historical and social elements left out, such as the 1938 Dersim military operation. These gaps in the museum's representation limit the depth of the collective memory it aims to preserve. The study suggests that a more inclusive and comprehensive narrative about Dersim's traumatic past should be integrated into the museum's exhibits to strengthen the preservation of the region's collective memory. The balance and inclusivity between different narratives are crucial for presenting a more nuanced representation of the past.

The research emphasizes the importance of a balanced approach in the museum's exhibitions to better reflect historical events and social memories. By considering diverse perspectives from various societal groups, the museum can provide a more accurate and comprehensive portrayal of the past. The Tunceli Museum, with this opportunity for improvement, holds significant potential to become a more inclusive and holistic memory space, contributing to a fuller representation of the region's complex history.

Keywords: Tunceli museum, Dersim barracks, documentary photography, memory spaces.

1. GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde mekânlar, yalnızca fiziksel varlıklarıyla değil, aynı zamanda taşıdıkları anlamlar ve temsil ettikleri geçmiş ile toplumsal hafızanın şekillenmesinde temel unsurlar olmuşlardır. Bu bağlamda, müzeler salt bilgi sunan alanlar olmaktan öte, kolektif belleği inşa eden, onu koruyan ve aktaran dinamik hafıza mekânları olarak değerlendirilmelidir. “*Müze toplumun hizmetinde olan ve onun gelişimi için görev yapan, halka açık, araştırma, eğitim ve eğlenme amacını güden bir kuruluştur.*” *demografik değişimler insanların toplum içinde ki yerlerini tanımlarını zorlaştırmakta, müzeler kültürel belleği tanıma ve koruma rolünü yüklemektedir.*” (Onur, 2014, s.78).

Hafıza mekânları mekânın hatırlatıcı özelliğinin ötesine geçerek, kullanıcısıyla deneyimler, duygular ve anılar üzerinde derin ilişki kurmaktadır. “*Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihsel olanı birbirine bağlar.*” (Lefebvre, 2014, s.25). Temel görüşler, derin iz bırakan duygusal deneyimler ve kuşaktan kuşağa aktarılan değerler gibi çeşitli olgular çevresinde şekillenen hafıza mekânları, üretilen devlet politikalarının da sosyal ve kültürel dinamikleri şekillendirmedeki etkisi nedeniyle öne çıkmaktadır. Özellikle travmatik geçmişlere sahip toplumlar için müzeler, geçmişin izlerini taşıırken aynı zamanda geleceğe yönelik kimlik inşasında da belirleyici roller üstlenir. Tunceli Müzesi, bu çerçevede ele alındığında, tarihsel dönüşüm süreci ve barındırdığı hafıza katmanlarıyla önemli bir araştırma alanı sunmaktadır.

Tunceli Müzesi, 1938 Dersim¹ Olaylarından önce askeri kışla olarak inşa edilen, 1949’dan sonra lojman olarak kullanılan ve nihayetinde 2015 yılında müze olarak düzenlenen bir binada yer almaktadır. Bu mekânın farklı dönemlerde üstlendiği işlevler, yalnızca mimari bir dönüşüm sürecine işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda toplumun kolektif belleğinde bıraktığı izleri de gözler önüne serer. Bir zamanlar militarizasyonun, otoritenin ve evin birlikte yaşamanın sembolü olan bu yapı, günümüzde kültürel mirasın korunması ve sergilenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Ancak, geçmişin izlerini taşıyan bu mekânın yeni işlevine nasıl adapte olduğu Kışla sakinleri ve yerel halk tarafından nasıl algılandığı, araştırmanın temel sorularından biridir.

Müze mekânlarının toplumsal hafıza ile ilişkisini anlamak için öncelikle kültürel bellek ve hafıza mekânı kavramlarına odaklanmak gerekmektedir. Kültürel bellek, kişilerin

¹ “Bu tezde, ‘Tunceli’ ifadesi resmî ve kurumsal yapılar için; ‘Dersim’ ise bölgenin tarihsel, kültürel ve toplumsal belleğini ifade eden bağlamlarda kullanılmıştır.”

deneyimlerini aşan ve toplumun uzun süreli ortak hatıralarını içeren bir yapıdır. Jan Assmann'ın teorik çerçevesinde ele alındığında, kültürel bellek, belirli simgeler, ritüeller ve anlatılar aracılığıyla nesiller boyunca aktarılan bir bilgi havuzudur. *“Bu bağlamda müzeler, yalnızca geçmişin sergilendiği yerler değil, aynı zamanda geçmişin nasıl hatırlandığını ve hangi unsurların ön plana çıkarıldığını belirleyen ideolojik ve politik yapılar olarak da değerlendirilebilir.”* (Onur, 2014, s.243-271).

Pierre Nora'nın "hafıza mekânları" kavramı ise geçmişin yaşanmadığı ama hatırlandığı yerleri tanımlamak için kullanılır. Bu kavram, özellikle modern toplumlarda kolektif belleğin korunmasında fiziksel ve sembolik mekânların rolünü vurgular. Hafıza mekânları, toplumsal belleğin zayıfladığı ya da aktarılamadığı dönemlerde ortaya çıkarak geçmişle kurulan bağı temsil ederler. Nora'ya göre bu mekânlar, hem hatırlamanın nesnesi hem de aracı olarak işlev görür. Müzeler de bu bağlamda, geçmişin temsili ve kimliğin inşası açısından önemli hafıza mekânları arasında yer alır. Ona göre, hafıza doğal olarak aktarılabilen bir olgu olmaktan çıkıp belirli mekânlarda somutlaştırıldığında, tarihin şekillendirilme biçimi de dönüşüme uğrar. Bu açıdan bakıldığında, Tunceli Müzesi gibi mekânlar, sadece geçmişi saklayan ve anlatan değil, aynı zamanda geçmişin nasıl yorumlanacağını belirleyen dinamik yapılar haline gelir. *“Müze, sergilediği eserler, mimari düzenlemesi ve içeriği ile belirli bir anlatıyı öne çıkarırken, aynı zamanda hangi unsurların unutulacağını da dolaylı olarak şekillendirir.”* (Nora, 2022, s. 37). Connerton'un (1989) dediği gibi *“bir toplumun belleğini kontrol etmek güç hiyerarşisini belirler.”*

Bu çalışmanın temel amacı, Tunceli Müzesi'nin bir hafıza mekânı olarak işleyişini ve toplumsal bellek üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Araştırmada, müzenin sergilenen eserler ve mimari yapısı aracılığıyla Tunceli'nin tarihine ilişkin nasıl bir anlatı oluşturduğu sorgulanmaktadır. Bu bağlamda, geçmişin temsil edilme biçiminin kışlada yaşayanlar ve yerelde halkın bellek inşası üzerindeki rolü incelenecektir. Müzenin geçmiş ile bugünü nasıl ilişkilendirdiği ve toplumsal hafızanın aktarımında nasıl bir işlev üstlendiği araştırmanın temel soruları arasında yer almaktadır.

Bu araştırma, Tunceli Müzesi örneği üzerinden, müzelerin kültürel bellek ile olan ilişkisini tartışırken, aynı zamanda müze mekânlarının toplumsal hafızayı nasıl şekillendirdiğine dair daha geniş bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Yöntem olarak nitel bir araştırma modeli benimsenmiş olup, alan araştırması, gözlem, yarı yapılandırılmış görüşmeler ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Kışlada daha önce yaşamış kişilerle

yapılan görüşmeler, mekânın geçmiş ile olan bağlarını anlatılar yoluyla anlamamıza yardımcı olurken, müze ziyaretçileri ile yapılacak görüşmeler ise mekânın bugünkü işlevi ve algısı hakkında önemli veriler sunmaktadır. Çalışma, müzelerin ‘hafıza mekânları’ olarak nasıl işlediğini anlamaya yönelik bir katkı sunarken, aynı zamanda Tunceli Müzesi’nin toplumsal hafıza ile kurduğu ilişkiyi daha derinlemesine ele almayı amaçlamaktadır. Müzenin mekânsal dönüşümü, geçmişin temsili ve kültürel belleğin aktarımı üzerindeki etkisi, yerelde halkın algılarıyla birlikte değerlendirilmiş, bu doğrultuda, müzelerin yalnızca nesneleri sergileyen kurumlar değil, aynı zamanda toplumsal hafızayı inşa eden ve biçimlendiren etkin kültürel aktörler olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Sahası ve Bağlamı

Bu araştırma, müzelerin hafıza mekânı olarak nasıl işlediğini ve toplumsal hafızada nasıl ilişkilendiğini incelemek amacıyla Tunceli Müzesi’ni odağına almaktadır. Müze mekânları, yalnızca geçmişin sergilendiği alanlar değil, aynı zamanda tarihsel anlatıların inşa edildiği, kimliklerin şekillendiği ve kolektif hafızanın yeniden üretildiği dinamik yapılar olarak görülmelidir. Müzeler, yalnızca geçmişin sergilendiği yerler değil; aynı zamanda temsillerin kurulduğu, sessizliklerin ve anlatı boşluklarının fark edilebildiği ve mekânsal anlatılar aracılığıyla kimliklerin yeniden üretildiği dinamik hafıza alanlarıdır. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, Tunceli Müzesi’nin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünü ve bu dönüşümün toplumsal bellek üzerindeki etkisini analiz etmektir. Tunceli Müzesi, 1935 yılında Tunceli vilayetinin kuruluşu ile birlikte askeri kışla olarak inşa edilen, daha sonra 1949’da lojman olarak hizmet veren ve 2015 yılında müzeye dönüştürülen bir yapı içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle, söz konusu mekân, farklı dönemlerdeki işlev değişimleriyle yalnızca fiziksel bir yapı olmanın ötesinde, tarihsel kırılmaların, mekânsal belleğin ve kimlik inşasının kesişim noktasında bir hafıza alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma, müzenin fiziksel mekânının ve sergilenen eserler ile birlikte nasıl bir hafıza kurgusu oluşturduğunu ve bu kurgunun kışla sakinleri ve ziyaretçiler tarafından nasıl algılandığını incelemektedir.

Bu bağlamda araştırma, kültürel bellek kuramları, hafıza mekânı kavramı ve müzelerin temsil süreçlerindeki ideolojik işlevlerini ele alan akademik tartışmalardan beslenerek yürütülmüş; Tunceli Müzesi özelinde sessizlikler, temsiller ve mekânsal

anlatılar üzerinden toplumsal belleğin nasıl şekillendiğine dair çok katmanlı bir değerlendirme sunmayı hedeflemiştir. Çalışma, nitel araştırma yöntemleri kullanarak müze mekânının tarihsel anlatılar, kolektif hafıza ve kimlik inşası üzerindeki rolünü ortaya koymayı amaçladığı için Tunceli Müzesi'nin hafıza politikalarındaki yeri ve toplumsal belleğin şekillenmesine olan katkısı derinlemesine bir biçimde ele alınmıştır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Hafıza mekânları, toplumsal belleğin inşasında ve kimlik oluşum süreçlerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Müzeler, yalnızca geçmişe ait nesnelerin sergilendiği alanlar değil, aynı zamanda ulusal, yerel kimliklerin(etnik, inançsal vb.) yeniden üretildiği, tarihsel olayların belirli anlatılar çerçevesinde şekillendirildiği mekânlardır. Bu bağlamda, Tunceli Müzesi'nin tarihsel ve kültürel boyutlarıyla incelenmesi, sadece müzecilik perspektifinden değil, aynı zamanda toplumsal hafıza, kimlik inşası ve mekânsal dönüşüm gibi kavramlar çerçevesinde de büyük bir önem arz etmektedir. Tunceli vilayetinin kurulduğu dönemdeki sınırlarını kapsayacak biçimde geleneksel Dersim, tarihsel süreçte farklı toplumsal, siyasal ve kültürel dinamiklerin şekillendirdiği bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Özellikle 1938 Dersim Olayları, bölge halkının kolektif belleğinde derin izler bırakmış; bu olaylara ilişkin anlatılar ise kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze ulaşmıştır. Söz konusu anlatılar, zaman zaman resmi tarih söylemiyle birebir örtüşmeyen; ancak bu farklılıklarıyla toplumsal belleğin çoğulcu biçimde inşa edilmesine katkı sunan alternatif bakış açıları barındırmaktadır.

Bu bağlamda, Tunceli Müzesi'nin geçmişte askeri kışla olarak kullanılmış bir yapıda konumlanması, mekâna tarihsel açıdan çok katmanlı bir anlam kazandırmakta; müzeyi yalnızca bir kültürel miras alanı değil, aynı zamanda toplumsal deneyimlerin temsiline ve hafıza politikalarının şekillenmesine katkı sunan önemli bir hafıza mekânı hâline getirmektedir. Ayrıca, 1949 yılından itibaren askeri işlevini yitirerek sivil yaşama açılan bu yapının, uzun yıllar boyunca ailelerin barındığı ve gündelik hayatın sürdüğü bir alan hâline gelmesi, mekânın yalnızca devlet merkezli bir hafıza ile değil, sivil deneyimlerle şekillenen bir toplumsal bellekle birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çok katmanlı geçmiş, yapının hem resmî hem de sivil anlatıların iç içe geçtiği zengin ve çok yönlü bir hafıza mekânı olarak ele alınmasına imkân tanımaktadır.

Bu çok katmanlı geçmiş, yapının hem resmî tarih anlatılarıyla hem de sivil tanıklıklarla beslenen, zengin içerikli bir hafıza mekânına dönüşmesine zemin hazırlamıştır.

Bu çalışma, müze ve mekân ilişkisini ele alarak mekânsal hafızanın nasıl inşa edildiğini, müzede sunulan anlatıların toplumsal bellek üzerindeki etkilerini ve müzenin yerelde halk nezdindeki algısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, müzelerin yalnızca kültürel objelerin sergilendiği yerler değil, aynı zamanda belirli tarihsel olayların ve yaşanan zamanların nasıl hatırlandığını ve aktarıldığını şekillendiren yapılar olduğunu göstermeyi de hedeflemektedir. Bu çalışma, bu yönüyle yalnızca akademik literatüre katkı sunmayı değil, aynı zamanda Türkiye’deki müzeleşme süreçlerini tarihsel travmalar ve hafıza politikaları çerçevesinde ele alarak bu alana dair daha bütüncül ve derinlikli bir bakış açısı geliştirmeyi hedeflemektedir.

1.3.Araştırma Problemi

Toplumsal hafıza, geçmişin kolektif olarak hatırlanması ve kuşaktan kuşağa aktarılması sürecinde önemli bir rol oynar. Hafıza mekânları olarak müzeler, geçmişin nasıl temsil edildiğini ve kimlik inşasına nasıl katkı sağladığını şekillendiren kritik alanlardır. Bu bağlamda, Tunceli Müzesi’nin, Tunceli(Dersim)’nin tarihsel belleği üzerindeki etkisi tam olarak nasıl şekillenmektedir? Özellikle, müzenin anlatıları, sergilenen eserler ve yerel halkın bu mekâna yönelik algıları, toplumsal hafızanın korunması ve yeniden inşasında nasıl bir işlev görmektedir? Bu araştırma, Tunceli Müzesi’nin hafıza mekânı olarak işlevselliğini değerlendirerek, müzenin Tunceli (Dersim)’nin tarihini anlama ve aktarma süreçlerindeki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.3.1. Araştırmanın alt problemleri

- a. Tunceli Müzesi, toplumsal hafızanın korunması ve aktarılması açısından nasıl bir işlev görmektedir?
- b. Müze, Tunceli’nin tarihsel belleğini nasıl etkilemektedir?
- c. Yerelde halk, Tunceli Müzesi’ni bir hafıza mekânı olarak nasıl algılamakta ve onunla nasıl etkileşim kurmaktadır?

- d. Müzede sergilenen eserler ve anlatılar, yerel halkın kolektif hafızasında nasıl bir anlam üretmektedir? Nasıl bir temsil pratiği sunmaktadır?

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Bellek, Hafıza ve Mekân

Bellek, kişilerin yaşadıkları deneyimleri anlamlandırmalarına ve geçmişle bağ kurmalarına imkân tanıyan temel bir zihinsel süreçtir. Hafıza ise bu bireysel sürecin ötesinde, toplumsal düzlemde işleyen, grupların ortak deneyimlerini taşıyan ve aktaran dinamik bir yapıdır. Bellek ile hafıza arasındaki bu ilişki, bireysel ve kolektif kimliklerin oluşumunda belirleyici bir rol oynar. Nora'nın *"Bellek kendini açıklığa kavuşturur ve saklar."* deyişi önemlidir. Mekân, sadece fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda anlamlarla yüklü bir sosyal inşa sürecidir. Cross bu inşa sürecini 'yer' kavramı ile şöyle tanımlamaktadır. *"Bir kişinin topluluğa bağlanmasının özel bir ortamdaki deneyiminden, aynı zamanda bu yerle bu yerle ilgili duygularından ibaret olduğunu vurgulamaktadır."* İnsanların bir mekâna yükledikleri anlamlar, o mekânla kurdukları kişisel ve toplumsal ilişkilerle şekillenir. Bu bağlamda mekân, belleğin ve hafızanın taşıyıcısı ve görünür kılındığı bir düzlem olarak işlev görür. Anıların, deneyimlerin ve duyguların belirli yerlerde yoğunlaşması, bu yerleri sıradan fiziksel alanlar olmaktan çıkararak anlamlı mekânlara dönüştürür. Bellek, hafıza ve mekân arasındaki bu çok katmanlı ilişki, zamanla belirli yerlerin kolektif hafızanın odak noktası hâline gelmesine neden olur. Bu mekânlar, geçmişin izlerini taşımanın ötesinde, toplumsal anlatıların yeniden üretildiği, kimliklerin şekillendiği ve hatırlama pratiklerinin sürdürüldüğü alanlara dönüşür. Bu nedenle kuramsal çerçevede belleğin, hafızanın ve mekânın karşılıklı etkileşimini anlamak, hafıza mekânlarının toplumsal işlevlerini değerlendirmek açısından önem taşımaktadır.

Bu açıdan yaklaşıldığında kültürel bellek ve toplumsal hafıza, toplumsal yapıları ve kolektif kimlikleri anlamada önemli kavramlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu iki kavram, sadece sosyolojik bir perspektife sahip olmayıp, aynı zamanda felsefi ve psikolojik boyutlar da taşır. Geçmişin hatırlanması, bugünün şekillendirilmesi ve geleceğin inşa edilmesi bağlamında, kültürel bellek ve toplumsal hafıza birbirini tamamlayan ve zaman zaman çelişen bir etkileşim içinde işler. Geçmişte yaşanmış deneyimler, toplumsal olaylar ve tarihsel kırılmalar yalnızca anımsanmaz, aynı zamanda bu hatırlama biçimleri, toplumsal hafızanın topluluklar içindeki yerini, değerlerini ve ideolojilerini yeniden şekillendirir. Kültürel bellek, toplumların geçmişle kurduğu ilişkilerin organize edilmesi sürecinde önemli bir rol oynar. Ancak kültürel bellek, kişisel bir hafıza sisteminin

ötesindedir. O, toplumu oluşturan kişilerin paylaştığı anılar, değerler, mitler ve semboller etrafında şekillenir. Toplamlar, geçmişte yaşadıkları acıları, zaferleri ve kayıpları bu şekilde hatırlar. Kültürel bellek, toplumun kimlik inşasında, tarihsel hafızasında ve bu hafızanın yeniden üretilmesinde temel bir işlev görür. Bu hatırlama biçimleri, genellikle sanat, müzik, ritüeller ve halk edebiyatı gibi kültürel ifadelere yansır ve böylece geçmişin anlamı nesilden nesile aktarılır.²

Toplumsal hafıza, bir toplumun geçmişi kolektif bir biçimde hatırlama ve anlamlandırma şeklidir. Toplumsal hafıza, genellikle sosyal kurumlar, devletler, medya ve eğitim sistemleri tarafından şekillendirilir. Bireylerin hafızaları, toplumsal ve kültürel bir bağlamda şekillenir. Toplumsal hafıza, sadece geçmişin hatırlanmasıyla ilgili değil, aynı zamanda geçmişin nasıl hatırlanacağı ve hangi figürlerin öne çıkıp hangilerinin unutulacağı ile ilgilidir. Bu bağlamda, toplumsal hafıza genellikle ideolojik bir süreçtir ve toplumun gücünü elinde bulunduran aktörler tarafından yönlendirilir. Toplumsal hafızanın işleyişi, güç dinamiklerine ve toplumsal yapıya dayanır. Devletler, güç sahibi aktörler veya medya, geçmişini nasıl hatırlayacağımızı belirler ve bu hatırlama biçimlerini toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmek için kullanabilir. Bellek, bu yönüyle yalnızca kişisel değil, toplumsal bir güç aracıdır. Bu durum, toplumsal hafızanın şekillenmesinde önemli bir rol oynar³.

Kültürel bellek ve toplumsal hafıza, birbirini tamamlayan kavramlar olup, geçmişle ilişkimizin şekillendirilmesinde karşılıklı bir etkileşim içindedir. Kültürel bellek, toplumların geçmişini hatırlama biçiminde bir temel sunar, toplumsal hafıza ise bu hatırlama biçimlerinin nasıl dönüştürüleceğini ve hangi figürlerin hatırlanıp hangilerinin unutulacağını belirler. Bu etkileşim, toplumların kolektif kimliklerini ve değerlerini inşa ederken önemli bir rol oynar. Geçmişin hatırlanması ve geleceğin şekillendirilmesi, her iki kavramın birbiriyle nasıl etkileşim içinde olduğunu ve bu etkileşimin toplumsal anlamlar ürettiğini gösterir.

² Kültürel Bellek kavramlaştırmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Assman, 2015 ve İlhan, 2018)

³ Örneğin Ricoeur “Hafıza, Tarih ve Unutuş” adlı çalışmasında belleği sadece bireysel bir edininim olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve etik bir sorumluluk alanı olarak konumlandırır. Ona göre, hafızanın yönlendirilmesi ve unutulmuş kurumsallaşması, iktidar yapılarına içkin bir süreçtir. Bu bağlamda, toplumsal hafızanın ideolojik olarak inşa edilmesi, Ricoeur’ün “unutulmuş olanın hatırlatılması” ve “hafızanın adaleti” kavramlarıyla örtüşür. Hatırlamanın neyin unutulacağıyla birlikte şekillendiği bir alan olarak bellek, burada da toplumsal kimliklerin ve tarih anlatılarının kurucu ögesidir. (Ricoeur,2020, s.139-161).

2.1.1. Kültürel bellek

Türk Dil Kurumu sözlüğüne (2011) göre hafıza ya da bellek; “*Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin*” olarak tanımlanmaktadır (URL-1, 2025).

Kültürel bellek, bir toplumun ortak geçmişinin, kimliğinin ve deneyimlerinin kolektif bir şekilde hatırlanması ve korunması sürecidir. Bu anlamıyla insan belleğinin dış boyutunu oluşturur. Bu kavram, yalnızca bireysel bir hafıza biçimi değil, aynı zamanda toplumsal yapının temel bir ögesidir. Kültürel bellek, toplumların geçmişle kurduğu ilişkinin nasıl şekillendiğini ve bu ilişkinin nasıl yeniden üretildiğini anlamada önemli bir rol oynar. Geçmiş, bir toplumun değerlerini, kimliğini ve toplumsal aidiyetini pekiştiren bir faktördür. Bu bağlamda, kültürel bellek, geçmişin sadece bir hatırlama biçimi olmanın ötesinde, toplumsal yapının ve kültürün şekillenmesinde belirleyici bir rol oynar. Bu açıdan Kültürel bellek, bir topluluğun geçmiş deneyimlerini kurumsallaşmış biçimlerde (ritüeller, anlatılar, semboller, anıtlar vb.) tekrar ederek şimdiye taşıyan ve bu yolla kolektif kimliği yapılandıran bir bellek türüdür. Kültürel belleğin işleyişi, geçmişin hatırlanma biçimleriyle şimdi arasında kurulan ilişkiye, yani hatırlatma araçlarına ve toplumsal hafıza pratiklerine bağlı olarak şekillenir. Bu nedenle kültürel bellek, geçmişin yalnızca bir anısı değil, aynı zamanda bugünkü kimliğin de inşasında etkin rol oynayan dinamik bir yapıdır. Kültürel bellek, tarihsel olayların, geleneklerin, ritüellerin, sembollerin, dilin ve sanatsal ifadelerin toplumlar arasında aktarılmasını içerir. Bu unsurlar, bir toplumun ortak belleğini oluşturan ve bu belleği şekillendiren kültürel araçlardır. Yazılı kaynaklar, sözlü gelenekler, müzik, dans, festivaller, anıtlar, ritüeller ve diğer kültürel ürünler, kültürel belleğin taşıyıcılarıdır. Bu unsurlar, toplumsal hafızanın oluşturulmasında ve geçmişin hatırlanmasında hayati bir işlev görür. Toplumlar, bu kültürel araçlar aracılığıyla geçmişi hatırlayarak, ortak kimliklerini ve toplumsal aidiyetlerini oluşturur. Bu hatırlama, toplumun gelecekteki yönelimlerini ve değerlerini belirlemede de kritik bir rol oynar. Kültürel bellek, yalnızca geçmişi saklamakla kalmaz, aynı zamanda bu geçmişi toplumsal bağlamda yeniden şekillendiren bir süreçtir. Geçmişin hatırlanması, toplumsal kimliğin ve kültürel değerlerin yeniden üretilmesine olanak tanır. Bu süreç, toplumların tarihsel deneyimlerini, zaferlerini, kayıplarını ve travmalarını anlamalarına yardımcı olur. Geçmişin hatırlanması, sadece bir nostalji aracı değil, aynı zamanda toplumların kimliklerini inşa etme sürecinde önemli bir işlev görür. *Toplumsal*

kimlik, geçmişin kolektif bir biçimde hatırlanmasıyla şekillenir ve bu hatırlama biçimi toplumun geleceğe dair beklentilerini, değerlerini ve ideolojilerini belirler. (İlhan, 2018, s. 24).

Kültürel belleği anlamada önemli bir teorik yaklaşım, Maurice Halbwachs'ın toplumsal hafıza teorisidir. Halbwachs, bireylerin hafızalarının toplumdan bağımsız olarak oluşamayacağını savunmuş ve hafızanın sosyal bir inşa olduğunu belirtmiştir. Halbwachs'a göre, bireylerin hafızaları, içinde bulundukları toplumsal bağlam tarafından şekillendirilir. Bu bağlamda, kültürel bellek, toplumsal hafızanın bir parçasıdır ve geçmişin hatırlanmasında önemli bir rol oynar. Kültürel bellek, bir toplumun değerlerini ve kimliğini pekiştiren, geçmişin hatırlanmasında merkezi bir yer tutan bir yapıdır. Halbwachs, hafızanın sosyal bir olgu olduğunu vurgulayarak, kültürel belleğin bireysel hafızalardan daha öte bir işlevi olduğunu belirtmiştir. *“Kültürel bellek, bir toplumun geçmişini, kimliğini ve kültürel değerlerini nesilden nesile aktarma işlevi görür.”* (Halbwachs, 2018, s.29-55).

Halbwachs'ın toplumsal hafıza teorisine ek olarak, Jan Assmann'ın kültürel bellek anlayışı da bu alanda önemli bir yere sahiptir. Assmann, kültürel belleği "toplumun ortak belleği" olarak tanımlar ve bu bellek türünü iki farklı düzeyde ele alır: “kültürel bellek” ve “toplumsal bellek”. Kültürel bellek, bir toplumun geçmişinin, kültürel araçlar aracılığıyla nesilden nesile aktarıldığı ve sürekli yeniden üretilen bir hafıza biçimidir. Toplumsal bellek ise, bir topluluğun geçmişi anlamlandırma ve hatırlama biçimidir. Assmann, bu iki belleği birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirir; kültürel bellek, toplumsal belleği şekillendirir, toplumsal bellek de kültürel belleği yeniden üretir. Kültürel bellek, geçmişin hatırlanmasının ve anlamlandırılmasının toplumsal yapı ile bağlantılı olduğu, kolektif bir hafıza sürecidir. Assmann, bu sürecin belirli ritüeller, semboller ve tarihsel olaylar aracılığıyla işlediğini savunur. Kültürel bellek, geçmişin hatırlanmasında belirli bir toplumsal bağlamda yeniden üretilen anlamları taşır. Bu anlamlar, toplumsal kimliklerin inşasında ve toplumsal değerlerin belirlenmesinde önemli bir rol oynar. (Assman,2015, s.37-53)

Kültürel belleğin taşıyıcıları, bir toplumun kültürünün temel unsurlarıdır. Bu taşıyıcılar, yazılı ve sözlü kültürün yanı sıra görsel ve işitsel unsurları da içerir. Yazılı kaynaklar, özellikle tarihsel belgeler, kitaplar ve metinler, kültürel belleğin taşıyıcıları arasında yer alır. Sözlü gelenekler, halk masalları, efsaneler ve şarkılar, bir toplumun geçmişini ve kültürünü aktaran unsurlar olarak kültürel belleği taşıyan önemli araçlardır.

Müzik, dans, festivaller, ritüeller ve diğer sanatsal ifadeler de kültürel belleğin taşıyıcılarıdır. Bu kültürel unsurlar, bir toplumun geçmişini hatırlamasına ve kültürel kimliğini pekiştirmesine yardımcı olur. Anıtlar ve diğer somut kültürel miraslar da kültürel belleği somutlaştıran unsurlar olarak toplumsal hafızanın korunmasında önemli bir işlev üstlenir. Kültürel bellek, geçmişin hatırlanmasını sağlarken aynı zamanda geçmişin çeşitli yorumlarına da olanak tanır. Geçmiş, toplumsal bağlamda yeniden anlamlandırılır ve bu anlamlandırma süreci, toplumların kendi kimliklerini inşa etme biçimlerini etkiler. Kültürel bellek, toplumların geçmişi nasıl hatırladıklarına ve bu hatırlama biçimlerinin toplumsal yapıyı nasıl etkilediğine dair önemli bir ipucu sunar. Toplumlar, geçmişteki deneyimlerini, zaferlerini, acılarını ve kayıplarını hatırlarken, bu hatırlama biçimleri toplumsal yapıyı şekillendirir ve toplumun geleceğe dair beklentilerini belirler. Bu anlamda, Assmann'ın kültürel bellek anlayışı, toplumsal hafızanın kolektif kimlik inşasında nasıl bir araç işlevi gördüğünü ve geçmişin toplumsal anlamlandırılmasında nasıl bir süreç işlediğini gösterir.(Ong, 2013, s. 35-73).

Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar* adlı eserinde, toplumsal anımsamanın beden ve belleğin iç içe geçtiği törensel yinleme ve canlandırma gibi ritüelistik araçlar aracılığıyla gerçekleştiğini vurgular. Connerton'a göre, hatırlama biçimleri ve hatırlatıcı sebepler, kültürel çerçeveye sıkı sıkıya ilişkilidir. Bu bağlamda kültürel bellek, yalnızca geçmişi yeniden hatırlamanın bir yolu değil, aynı zamanda bu hatırlamanın nasıl ve ne şekilde gerçekleştirileceğini belirleyen toplumsal bir düzenlemeler bütünüdür. Kültürel bellek, bir toplumun yalnızca kimliğini ve değerlerini değil, aynı zamanda tarihsel travmalarını da barındırır. Özellikle savaşlar, göçler, toplumsal felaketler gibi büyük ölçekli olaylar, kolektif hafızada derin izler bırakır ve bu izler, toplumların ortak kimliğinin oluşum sürecinde belirleyici bir rol oynar. Assmann, bu tür travmatik olayların kültürel bellekte nasıl yer aldığını ve geçmişin acılarının toplumların kimlik inşa süreçlerinde nasıl yeniden şekillendiğini ele alır. Böylece kültürel bellek, yalnızca anımsama pratiği değil; aynı zamanda tarihsel deneyimlerin, özellikle de travmaların, ritüel ve semboller aracılığıyla toplum içinde dolaşıma girmesini ve kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan bir yapı olarak ortaya çıkar. (Connerton, 2019, s. 123-179).

Sonuç olarak, kültürel bellek, toplumsal yapıları ve kolektif kimlikleri anlamada hayati bir öneme sahiptir. Geçmişin hatırlanması ve bu hatırlamanın toplumsal bağlamda şekillendirilmesi, toplumların kimliklerini inşa etmelerinde önemli bir rol oynar. Kültürel bellek, toplumsal hafızanın bir parçası olarak, geçmişin hatırlanması, toplumsal değerlerin

ve ideolojilerin şekillendirilmesi sürecinde belirleyici bir işlev görür. Toplumların geçmişle kurduğu bu ilişkinin ne şekilde inşa edileceği, kültürel belleğin taşıyıcıları olan kültürel unsurlar aracılığıyla belirlenir ve bu süreç, toplumların geleceğe dair anlam üretmelerini sağlar.

2.1.2. Toplumsal hafıza

Toplumsal hafıza, bir toplumun ortak geçmişini nasıl hatırladığı, anlamlandırdığı ve aktardığına dair kolektif bir yapıdır. Kişisel hafızaların ötesine geçer ve toplumsal olayların, travmaların, zaferlerin ve kayıpların toplumsal bağlamda nasıl şekillendiğini ve hatırlandığını gösterir. Bu hafıza biçimi, kültürel bellekle yakından ilişkili olsa da, daha geniş bir çerçevede, politik ve sosyal dinamiklerle şekillenen bir yapıya sahiptir. Toplumsal hafıza, bir toplumun geçmişini sadece bireysel hatıralardan değil, ortak bir hafıza oluşturularak kolektif bir belleğe dönüştürülerek anlamlandırır. Toplumsal hafızanın daha derinlemesine anlaşılabilmesi için Pierre Nora'nın “yerleşik bellek” ve “seçilmiş bellek” kavramları önemli bir açıklayıcı rol oynar. Nora, toplumsal hafızanın mekânlar, anıtlar, olaylar ve toplumsal yapılar aracılığıyla şekillendiğini vurgular. “Seçilmiş bellek,” toplumların belirli olayları veya figürleri hatırlama ve onlara odaklanma süreçlerini ifade ederken, “yerleşik bellek,” toplumların günlük yaşamında, kültürel ifadelerinde ve kökenlerinde var olan sürekli hatırlama sürecini tanımlar. Bu iki kavram, toplumsal hafızanın dinamiklerini anlamada önemli bir çerçeve sunar. (Halbwachs, 2018, s.27-55)

Toplumsal hafıza, tarihin ve kimliğin inşasında kritik bir işlev üstlenir. Ulusal Bellek kavramı, bir ulusun tarihsel olaylarını nasıl hatırladığını ve bu hatırlamanın ulusal kimlik oluşturma sürecindeki rolünü tartışır. Toplumsal hafıza, kişilerin geçmişle kurduğu bağları toplumsal bir düzleme taşır. Bu süreç, toplumsal bellek aracılığıyla bir toplumun geçmişini şekillendirir, geleceğe dair yönelimlerini etkiler ve toplumsal kimlikleri pekiştirir. “*Şu kentteki, şu evde oturmuş olmanın ya da dünyanın şu bölgesine yolculuk etmiş olmanın anısı son derece çekici ve değerlidir. Hem mahrem bir hafıza hem de yakınlarla paylaşılan bir hafıza meydana getirir.*” (Ricoeur, 2020, s.167). Kültürel ve toplumsal hafıza, yalnızca olumlu ya da kutlanan olayları değil, aynı zamanda toplumsal travmaları da kapsar. Savaşlar, soykırımlar veya büyük felaketler gibi travmalar, toplumsal hafızada iz bırakır ve bu hafıza bazen unutma ya da hatırlamama çabalarına dönüşebilir. Toplumsal hafıza, bu travmaları hatırlama ya da onlardan kaçma şeklinde bir gerilim

yaratabilir. Bu gerilim, toplumların geçmişi nasıl işlediği ve geçmişteki acıların, kayıpların toplumsal yapıdaki yerini nasıl belirlediğiyle ilgilidir. Toplumsal hafıza, sadece geçmişin hatırlanması değil, aynı zamanda bu hatırlamanın toplumsal anlamlar yüklediği bir süreçtir. Travmaların toplumsal hafızada nasıl şekillendiği, toplumların bu acılara nasıl kolektif anlamlar kattığı ve geleceğe nasıl aktarılacağı önemlidir. (Halbwachs, 2018, s. 63-102).

Sonuç olarak, toplumsal hafıza, sadece kişilerin geçmişi hatırlamasıyla sınırlı kalmaz; toplumsal yapılar, tarihsel olaylar ve kültürel ifadelerle iç içe geçerek kolektif bir hafıza biçimi oluşturur. Toplumsal hafıza, geçmişin hatırlama, travmalarla yüzleşme ve kimlik inşa etme süreçlerinde önemli bir rol oynar. Bu hafıza, toplumların kültürel kimliklerini, ulusal ve toplumsal kimliklerini şekillendirirken, geçmişin anlamlandırılmasında da belirleyici bir rol oynar.

2.1.3. Kültürel bellek ve toplumsal hafıza arasındaki ilişki

Kültürel bellek ve toplumsal hafıza arasındaki ilişki, geçmişin toplumsal bağlamda nasıl inşa edildiğini ve anlamlandırıldığını anlamada önemli bir rol oynar. Kültürel bellek, bir toplumun bireyleri tarafından paylaşılan tarihsel ve kültürel bir hafıza biçimi olarak tanımlanabilir. Toplumsal hafıza ise, bu paylaşılan hafızanın daha geniş sosyal, kültürel ve politik dinamiklerle şekillenen bir yapıdır. Yani toplumsal hafıza, kültürel belleği şekillendiren ve dönüştüren süreçlerin toplamıdır. Bu süreç, hangi olayların hatırlanacağı, hangi figürlerin yüceltilip hangi olayların unutulacağı gibi kolektif kararların alındığı bir alanı kapsar.

Kültürel bellek, toplumsal hafızanın taşıyıcısıdır. Bir toplumun geçmişine dair hatırlama biçimi, o toplumun kültürel ifadelerinde, sanatsal üretimlerinde ve ritüellerinde kendini gösterir. Kültürel bellek, toplumun geçmişine dair değerlerin, sembollerin ve anlamların aktarılmasını sağlar. Ancak, toplumsal hafıza bu kültürel belleği şekillendiren ve yönlendiren bir süreçtir. Örneğin, büyük bir savaşın hatırlanışı, yalnızca bu savaşın bireysel olarak hatırlanmasıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumun hangi yönlerinin öne çıkacağına, hangi figürlerin yüceltilip hangi yönlerin unutulacağına dair toplumsal hafıza süreçleri devreye girer. Bu süreçte devletin, medya organlarının, akademik çevrelerin ve diğer toplumsal aktörlerin etkisi büyüktür. Toplumsal hafıza, geçmişin nasıl kolektif bir şekilde anlamlandırılacağını ve bu anlamların toplumsal kimlikleri nasıl

şekillendireceğini belirler⁴. Kültürel bellek toplumsal hafızanın bir yansımasıdır ve bu iki kavram arasındaki ilişki, geçmişin toplumsal bağlamda nasıl yeniden inşa edildiğini ve anlamlandırıldığını anlamada kritik bir öneme sahiptir.

2.1.4. Belleğin siyasi ve sosyal boyutları

Kültürel bellek ve toplumsal hafıza, sadece bireysel hatıraların saklanmasıyla değil, daha fazlasıdır. Bu kavramlar, toplumsal grupların kimliklerini oluştururken aynı zamanda toplumsal güç ilişkilerinin şekillenmesinde de önemli bir rol oynar. Geçmişin hatırlanışı, her zaman sosyal ve politik bir bağlama dayanır. Michel Foucault, belleğin güç ilişkileriyle bağlantısını tartışarak, hafızanın sosyal, kültürel ve politik yapıların bir parçası olarak şekillendiğini belirtmiştir. Örneğin, devletler bazen geçmişini yeniden yazabilir, unutturabilir veya belirli bir şekilde hatırlanmasını sağlayabilir. Bu, toplumsal hafızanın şekillendirici gücünü ve belleğin politik boyutunu gösterir. (Foucault, 2002).⁵

Kültürel belleği ve toplumsal hafızayı anlamak, aynı zamanda bu belleklerin zaman içinde nasıl dönüştüğünü incelemeyi de gerektirir. Geçmişin hatırlanışı zamanla değişebilir. Yeni nesillerin geçmişi nasıl hatırladıkları, toplumsal hafızanın yeniden şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Bu dönüşüm, toplumların sosyal yapılarındaki değişikliklerle birlikte, kültürel bellek ve toplumsal hafızanın evrimini gösterir.

Son tahlilde kültürel bellek ve toplumsal hafıza, toplumların geçmişle olan ilişkilerini anlamada kritik bir rol oynar. Kültürel bellek, toplumların ortak geçmişini hatırlama biçimidir ve kültürel ürünlerle, geleneklerle şekillenirken; toplumsal hafıza, bu hatırlamanın daha geniş sosyal, kültürel ve politik bağlamda nasıl şekillendiğini ele alır. Her iki kavram da, toplumların kimliklerini, değerlerini ve tarihsel bilinçlerini inşa ederken, geçmişin geleceğe nasıl taşındığını anlamamıza yardımcı olur. Belleğin

⁴ Maurice Halbwachs (2018) ile Jan Assmann'ın (2015) yaklaşımları, toplumsal hafıza ve kültürel bellek kavramları etrafında hem örtüşen hem de ayrılan yönler taşır. Halbwachs, belleğin bireysel değil, toplumsal çerçeveler içinde şekillendiğini savunarak hafızanın sosyal gruplar aracılığıyla yapıldığını vurgular. Buna karşılık Assmann, bu yaklaşımı derinleştirerek “kültürel bellek” kavramını ortaya koyar ve belleğin ritüeller, metinler ve semboller aracılığıyla kuşaklar boyunca kurumsallaşan bir yapıya dönüştüğünü öne sürer. Her iki düşünür için bellek toplumsal olarak inşa edilir; ancak Halbwachs daha çok güncel sosyal ilişkiler içindeki hafızaya (toplumsal hafıza) odaklanırken, Assmann uzun süreli, kültürel olarak aktarılan belleği (kültürel bellek) kavramsallaştırır.

⁵ Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – Cilt 8’de yer alan **Michel Foucault üzerine yapılan yorumlar** ve özellikle **iktidar-bellek ilişkisini ele alan bölümler**, belleğin toplumsal ve politik bağlamda nasıl şekillendiğine dair güçlü teorik arka plan sunar. Foucault’nun düşünceleri Türkiye bağlamında da tartışılırken, belleğin iktidar eliyle nasıl dönüştürülebileceği kapsamlı biçimde ele alınır. (Bora, 2011, s. 847-852).

şekillendirilmesi, toplumsal ilişkilerin, güç dinamiklerinin ve kültürel normların bir yansımasıdır, bu yüzden bu kavramlar, toplumların tarihi süreçlerdeki etkilerini anlamada temel araçlar olarak önem taşır.

2.1.5. Hafıza mekânları: Kolektif belleğin simgesel ve fiziksel taşıyıcıları

Hafıza mekânları, kolektif belleğin şekillenmesi, aktarılması ve korunmasında merkezi bir rol üstlenen fiziksel ya da simgesel alanlardır. Bu mekânlar, toplulukların geçmişle kurdukları ilişkiyi somutlaştıran ve tarihsel süreklilik duygusunu pekiştiren kültürel düğüm noktalarıdır. Bellek çalışmalarında öncü kabul edilen üç düşünür —Pierre Nora, Maurice Halbwachs ve Jan Assmann— bu kavramı farklı kuramsal yönelimlerle ele almışlardır. Halbwachs, hafızayı toplumsal çerçeveler içinde inşa edilen kolektif bir yapı olarak değerlendirirken, Nora, modernitenin doğal bellek ortamlarını aşındırdığı bir bağlamda, hafızanın belirli mekânlarda kristalize olduğunu savunur. Assmann ise bu tartışmayı kültürel ve iletişimsel bellek ayrımıyla genişleterek, hafızanın ritüeller, semboller ve kurumlar aracılığıyla kurumsallaşma biçimlerine odaklanır. Bu yaklaşımlar doğrultusunda, hafıza mekânları yalnızca geçmişti temsil eden değil, aynı zamanda bugünün kimlik kurgularını belirleyen dinamik yapılar olarak anlaşılmalıdır.

Pierre Nora ve " hafıza mekânları " Kavramı:

Fransız tarihçi Pierre Nora (2022), "lieux de mémoire" (hafıza mekânları) kavramını geliştirerek (modern toplumlarda geçmişin nasıl hatırlandığına dair özgün bir perspektif sunmuştur. Nora'ya göre modernleşmenin hız kazandığı çağımızda, canlı kolektif hafızanın yerini, belirli mekânlar aracılığıyla inşa edilen temsili ve arşivlenmiş bir hafıza almaktadır. “Gerçekte bunlar, kelimenin maddi, sembolik ve işlevsel olmak üzere üç anlamını da içerir, ama her biri bu anlamları farklı düzeylerde içerir. Arşiv deposu gibi sırf somut görünümlü bir yer bile, ancak hayalgücü ona sembolik bir hale kazandırdığında hafıza mekânı haline gelir” (Nora, 2022, s. 28). Geleneksel anlatıların ve sözlü kültürün zayıflaması, toplumları geçmişle kurdukları bağı belirli yerler, ritüeller ve simgeler üzerinden yeniden tesis etmeye yöneltmiştir. Nora, hafıza mekânlarını yalnızca fiziksel yapılarla sınırlamaz; bu kavram, aynı zamanda ulusal bayramlar, anma törenleri, dini ritüeller, edebi eserler ve kolektif anlatılar gibi soyut ve simgesel unsurları da kapsar. Bu bağlamda hafıza mekânları, bir toplumun geçmişle kurduğu ilişkide yalnızca birer anımsama alanı değil, aynı zamanda kimlik inşasının da temel bileşenleridir. “*Bu anlamda*

hafıza mekânı ikili bir yerdir; kendi üzerine kapalı, kimliği içine kapanıp kalmış, adı üzerine kıvrılmış, ama geniş anlamlara açık bir taşkınlık mekânı.”(Nora, 2022, s. 45) Modern toplumlarda kolektif belleğin taşıyıcısı olan mekânlar, yalnızca fiziksel yapılar olarak değil; aynı zamanda kültürel anlamların, ritüellerin ve tarihsel anlatıların da yerleştiği çok katmanlı alanlar olarak değerlendirilmelidir. Paul Connerton’ın belleğe dair çalışmaları, özellikle toplumsal hafızanın sadece bireysel hatırlama pratiklerinden ibaret olmadığını; “ritüel, mekân ve anlatı gibi araçlarla sosyo-kültürel düzeyde yeniden inşa edildiğini göstermesi bakımından önem taşır” (Connerton, 2019).

Bu kuramsal çerçevede, hafıza mekânları üç temel boyutta ele alınabilir: İlki, mekânın somutluğudur; müzeler, anıtlar, mezarlıklar ve yapısal olarak belleği taşıyan fiziksel alanlar, hafızanın görünürlük kazanmasına imkân tanır. İkincisi, mekânın simgeselliğidir; bu alanlar, yalnızca fiziksel olmalarının ötesinde, ulusal bayramlar, dini ritüeller ya da anlatılar aracılığıyla kolektif anlamlarla yüklenir. Üçüncü boyut ise, mekânın dönüştürülebilirliği; zamanla değişen sosyo-politik bağlamlara göre farklı anlamlar kazanabilir, yeniden işlevlendirilebilir veya unutulabilir hale gelebilirler. Connerton’ın belleğin biçimlendirilmesinde “bedenlenmiş pratikler” ve “yazılı pratikler” arasında kurduğu ayrım, bu dönüşüm sürecinde hafızanın hem kişisel hem kurumsal düzeyde nasıl biçimlendiğini kavramamıza katkı sunar (Connerton, 2019, s. 72-85). Bu çerçeveden bakıldığında, bir yapının -örneğin Tunceli Kışlası’nın- müzeye dönüştürülmesi, yalnızca işlevsel bir değişim değil; aynı zamanda mekânın taşıdığı belleksel yüklerin yeniden düzenlenmesi, anlamların yeniden yorumlanması ve kolektif hafızanın kamusal düzlemde yeniden temsil edilmesidir. Bu dönüşüm, Pierre Nora’nın *lieux de mémoire* (hafıza mekânları) kavramında da vurguladığı gibi, geçmişin izlerinin güncel anlatılarla yeniden anlamlandırıldığı bir etkileşim alanı yaratır (Nora, 2022). Bu nedenle, hafıza mekânlarının işlevleri yalnızca geçmişi hatırlamakla sınırlı değildir; aynı zamanda geçmişi yeniden kurmak, anlatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak gibi dinamik roller üstlenirler. Hem Connerton’ın toplumsal ritüeller ve bedenlenmiş hafıza üzerinden geliştirdiği kavramlar, hem de Nora’nın mekânla bellek arasındaki simbiyotik ilişkiye yaptığı vurgu, bu tür dönüşümlerin derinlikli analizinde bize önemli kavramsal araçlar sunar.

Bu çerçevede, Tunceli Müzesi’nin eski bir askeri kışladan dönüştürülerek bir kültürel belleğe ev sahipliği yapar hâle gelmesi, hafıza mekânlarının dönüştürülebilir doğasına güçlü bir örnek teşkil etmektedir. Bir dönem devlet otoritesinin temsili olarak varlık gösteren bu yapı, günümüzde yerel kimliğin, tarihî hafızanın ve kültürel çeşitliliğin

taşıyıcısı hâline gelmiştir. Bu dönüşüm yalnızca fiziksel bir değişimi değil, aynı zamanda toplumsal belleğin ritüel, anlatı ve simge yoluyla yeniden inşasını da kapsamaktadır. Paul Connerton'a göre” *toplumsal hafıza, yalnızca bireysel bilinç düzeyinde değil; ritüeller, bedensel pratikler ve mekânsal yerleşiklikler aracılığıyla aktarılır* (Connerton, 2019, s. 4-7). Bu bağlamda Tunceli Kışlası'nın bir müzeye dönüştürülmesi, kolektif belleğin mekân üzerinden yeniden biçimlenmesine olanak tanımaktadır. Connerton'un “bedenlenmiş hafıza” kavramı, geçmişte bu mekânda yaşamış bireylerin günlük pratiklerinin ve deneyimlerinin, mekânın yeni işlevine rağmen silinmediğini; aksine, hafızanın yeni biçimlerde yeniden üretildiğini gösterir. Buradan yola çıkıldığında hafıza mekânları, geçmiş hatırlamanın araçları olarak işlev gören fiziksel ya da simgesel alanlar olarak değerlendirilebilir. Müzeler, anıtlar, dini yapılar, toplu mezarlar, savaş alanları ya da kolektif anlatılar etrafında şekillenen düzenlemeler bu kapsama girer. Connerton'un ifade ettiği gibi, bu mekânlar, toplumsal belleğin hem temsil hem de aktarım süreçlerinde işlevseldir (Connerton, 2019). Bu bağlamda, hafıza mekânları üç temel işlevi yerine getirir:

- **Geçmişin Temsil Edilmesi:** Hafıza mekânları, belirli bir tarihsel anlatının görselleştirilmesini ve kolektif hafızanın yeniden üretimini sağlar.
- **Kimlik İnşası:** Toplumsal gruplar, hafıza mekânları aracılığıyla ortak kimliklerini güçlendirebilir. Özellikle ulus-devletlerin inşa sürecinde müzelerin ve anıtların taşıdığı simgesel rol bu bağlamda önemlidir.
- **Toplumsal Travma ve Yüzleşme:** Zorlayıcı kolektif deneyimlere sahip toplumlar açısından hafıza mekânları, geçmişle yüzleşme, yas tutma ve toplumsal uzlaşma süreçlerinin bir parçası olabilir.

Tunceli Kışlası'nın müzeye dönüştürülmesi, yalnızca bir yapının işlevsel olarak yeniden tanımlanmasından ibaret değildir; aynı zamanda geçmişin temsili, kolektif hafızanın inşası ve toplumsal travmayla yüzleşme süreçlerinin de mekânsal bir ifadesidir. Bu bağlamda mekân, Henri Lefebvre'in (2014, s.95) *kavramsallaştırdığı şekilde, salt fiziksel değil; toplumsal ilişkiler ağında sürekli olarak yeniden üretilen bir yapıdır*. Kışla, geçmişte devlet otoritesinin simgesel bir temsili olarak varlık göstermişken, günümüzde bir kültürel bellek mekânına dönüşerek bu toplumsal ilişkiler ağında yeni bir anlam düzlemine taşınmıştır. Lefebvre'in “mekânın üçlüsü” kuramı – algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân – çerçevesinde düşünüldüğünde, kışlanın müzeye dönüşümü hem fiziksel müdahaleleri (tasarlanan mekân), hem bireylerin bu mekânla kurduğu anı ve duygularla yüklü ilişkiyi (yaşanan mekân), hem de toplumsal bellekteki karşılığını (algılanan mekân)

dönüştürmüştür. David Lowenthal'a (1985) göre ise geçmiş yalnızca hatırlanan bir olgu değil, yaşanmışlıkla birlikte maddi ortamlara kazınan ve zamanla kültürel formlar içerisinde yeniden kurulan bir deneyimdir. Bu perspektiften bakıldığında, Tunceli Müzesi'nin fiziksel varlığı, geçmişin yalnızca saklandığı değil, aynı zamanda müzakere edildiği bir zemin hâline gelmiştir. Özellikle 1938 Dersim Olayları bağlamında hafızaya kazınmış olan bu yapı, artık geçmişle sembolik olarak yüzleşmenin, toplumsal anlamda bir hafıza işçiliği'nin yapıldığı bir mekân işlevi görmektedir. Mimarlık literatüründe mekân, işlevsel bir boşluk olmaktan öte, toplumsal yaşantının maddi olarak biçimlendiği bir ortamdır. Doğan Hasol'un (2010) tanımıyla, mekân, çevre ve insanı ayırıştıran, ancak bu ayrımı anlamlandıracak etkileşimlere zemin sağlayan bir bağlamdır. Tunceli Kışlası'nın dönüşümünde bu tanım, hem fiziksel dönüşümü hem de bu dönüşümün kişilerde yarattığı duygusal ve tarihsel yankıyı açıklamada işlevseldir. Öte yandan, Sharon Macdonald (2013), müzelerin yalnızca geçmişin sergilendiği yerler değil, aynı zamanda bellek siyasetinin üretildiği alanlar olduğunu vurgular. Bu bağlamda Tunceli Müzesi, yalnızca koleksiyonlar aracılığıyla değil; mekânın kendisi aracılığıyla da geçmişin temsilini mümkün kılar. Müzeler, geçmişin kurumsal belleğe aktarıldığı, anlatıların seçildiği, dışlandığı veya yeniden yorumlandığı yerlerdir. Bu nedenle müzeleşme süreci, toplumsal hafızanın hem temsilini hem de inşasını içerir. Bu süreç üç temel başlık altında ele alınabilir:

- **Geçmişin Arşivlenmesi ve Yeniden Üretimi:** Müzeler, belirli tarihsel dönemleri temsil etmek ve ziyaretçilere geçmişe dair bir anlatı sunmak amacıyla kurgulanır.
- **Belleğin Kapsayıcılığı ve Dışlayıcılığı:** Resmi müzecilik anlayışı, çoğu zaman egemen tarih anlatılarını yeniden üretirken, alternatif müzecilik yaklaşımları (örneğin hafıza müzeleri) daha çok kişisel ve kolektif travmalara odaklanır.
- **Duygusal ve Sembolik Yük:** Müzeler, ziyaretçilerin hafızasında derin duygusal etkiler bırakabilir ve kolektif kimlikleri şekillendiren sembolik mekânlar hâline gelebilir.

Özellikle zor geçmişlere sahip bölgelerde müzeler, toplumsal hafızanın aktarımında ve travmatik tarihlerin hatırlanmasında önemli rol oynar. Türkiye'de bu bağlamda hafıza mekânı olarak değerlendirilen çeşitli müzeler bulunmaktadır. Örneğin, Diyarbakır 5 No'lu Cezaevi'nin müzeye dönüştürülmesi önerileri, geçmişle yüzleşme ve hafıza politikalarının nasıl şekillendiğini göstermektedir.

2.2. Hafıza Mekânı Olarak Müzeler: Kavramsal Yaklaşımlar ve Örnekler

Kolektif hafıza kuramcısı Maurice Halbwachs (2017, s. 159), zaman ve mekânın bellekle ilişkisini sorguladığı kuramsal çerçevede, kolektif hafızanın oluşabilmesi için mutlaka bir mekânsal zemine ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Ona göre, “*Zihnimizde hiçbir şey kalıcı değildir; ancak mekân kalıcı bir gerçekliktir.*” Eğer yaşanmışlıklarımız, içinde bulunduğumuz maddi çevreye gömülmemiş olsaydı, geçmişi yeniden hatırlamak ya da anlamlandırmak mümkün olmayacaktı. Halbwachs, böylelikle hafızanın sadece zihinsel bir süreç değil, aynı zamanda fiziksel çevreyle sürekli etkileşim içinde olan toplumsal bir olgu olduğunu vurgular. Benzer şekilde Pierre Nora da hafıza mekânını, “*insanların iradesiyle ya da zamanın akışı içinde, herhangi bir topluluğun ortak belleğine ait simgesel bir unsur haline gelen, maddi ya da düşünsel düzlemdeki her anlamlı birim*” olarak tanımlar (Nora, 2018, s. 215). Bu tanım, hafızanın yalnızca geçmişin bir izi değil, aynı zamanda toplulukların kimliğini kurdukları ve yeniden ürettikleri bir sahne olduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda hafıza mekânı, belleğin durağan bir deposu değil; toplumsal anlatıların, ritüellerin, sembollerin ve aidiyetlerin mekânda cisimleştiği, geçmişin güncellendiği dinamik bir formdur. Mekân, burada sadece bir fon değil, hatırlamanın toplumsal örgütlenmesine zemin hazırlayan, hafızayı hem muhafaza eden hem de dönüştüren kurucu bir unsurdur. Toplumsal kimliğin inşa sürecinde hafıza mekânları oldukça merkezi bir rol üstlenir. Bu tür mekânlar, geçmişle ilişki kurmanın ve tarihsel anlatıları bugünde yeniden üretmenin birer aracı olarak değerlendirilir (Assmann, 2015, s.68). Maurice Halbwachs’ın (2017, s.96) yaklaşımına göre kolektif bellek, bireysel hafızaların ötesine geçen ve toplumsal bağlam içinde şekillenen ortak anlatılar üzerinden biçimlenir. Tanyeli’nin (2007) belirttiği gibi, “*mekânlar salt estetik ya da işlevsel boyutlarıyla değil, barındırdıkları tarihsel ve kültürel kodlarla da okunmalıdır.*” Bu çerçevede mekân, yalnızca hatıraların barındığı bir yer değil; aynı zamanda hafızanın üretildiği, yeniden kurgulandığı ve yeni anlamlarla donatıldığı dinamik bir alan olarak düşünülmelidir. Nora (2022, s.23) ise hafıza mekânlarının sadece somut, fiziksel yerlerle sınırlı olmadığını ifade eder. Ona göre; *müzeler, mezarlıklar, arşivler kadar; koleksiyonlar, bayramlar, yıldönümleri, anlaşımlar, tutanaklar, anıtlar ve kutsal alanlar da tarihin izlerini taşıyan ve belleğin toplumsal olarak inşasına katkı sunan unsurlar arasında yer alır.* Bu alanların içinde yer alan metinsel anlatılar, kolektif belleği besleyen önemli kaynaklardır. Aynı zamanda bu metinler,

toplumsal hafızanın kültürel kodlarını ve hatırlama süreçlerinde somutlaşan sembolik unsurları yeniden üretir (Başaran, 2007, s.67).

Hafıza mekânları, yerel ve bölgesel özellikleri bertaraf edilen bir toplumda, farklılaşma; eşitlik ve benzerlik üzerine kurulan bir toplumda ise, gruba ait olma işlevini yerine getirir (Nora, 2022, s.23). Bellek mekânları, bireysel hafızaların ötesine geçerek toplumsal hafızanın şekillenmesinde etkili olan kültürel yapılar ve simgesel üretimlerin taşıyıcısı olarak işlev görür. Bu mekânlar, tarihsel bilgiyi yalnızca aktarmakla kalmaz; aynı zamanda onu canlı ve deneyimlenebilir kılar. Kolektif belleğin somutlaştığı yerler olan müzeler, anıtlar ve mezarlıklar, toplulukların geçmişle kurduğu ilişkinin mekânsal ifadeleri olarak öne çıkar (Çelenk, 2010, s.172). Bu tür yapılar, yalnızca fiziksel mekânlar olmanın ötesinde, toplumsal hafızanın sürekliliğini sağlayan sembolik düğüm noktalarıdır. Bu mekânlarda inşa edilen kültürel temsiller, yalnızca geçmişi anlamlandırmakla kalmaz; aynı zamanda bireylerin ve kolektiflerin kimlik tahayyüllerini kurar, aidiyet duygusunu yeniden üretir. Dolayısıyla bu yapılar, belleğin maddileştiği ve zamanla iç içe geçtiği alanlar olarak işler. Özellikle arşivler ve müzeler gibi kurumsal yapılar, yalnızca bilgiyi muhafaza eden pasif depo alanları değil, aksine hatırlama ve unutturma ikiliği içinde sürekli yeniden kurulan anlatıların sahnesidir. Bu bağlamda, kültürel unsurların burada sergilenme biçimi, geçmişin ne şekilde temsil edileceğini ve dolayısıyla nasıl hatırlanacağını belirler. Dolayısıyla bu yapılar, geçmişin edilgen bir yansımasından ziyade, onu sürekli yeniden kuran, yorumlayan ve dönüştüren dinamik hafıza rejimlerinin merkezinde yer alır. (Başaran, 2007, s.66). “Müzeler, toplumsal belleğin kurumsal bir zemine oturtulduğu ve ortak kimliğin biçimlendiği mekânlar olarak işlev görmektedir. 19. yüzyıldan itibaren ulus-devletlerin oluşum sürecinde, müzeler, ulusal tarih kurgularının inşasında belirleyici bir görev üstlenmiştir” (Bennett, 2005, s.92). Ancak çağdaş müzecilik anlayışında, müzeler yalnızca ulusal kimliklerin taşıyıcısı ve temsil mekânları olarak değil, aynı zamanda çok sesli, eleştirel ve alternatif anlatıların görünür kılındığı çoğulcu hafıza alanları olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, ulus inşasına hizmet eden homojenleştirici anlatıların ötesine geçerek, farklılıkların ve karşıt hafızaların birlikte var olabileceği bir zemin sunar. Müzeler, artık geçmişi yekpare ve donuk bir biçimde sunan yapılar olmaktan çıkmakta; bunun yerine geçmişin kırılğan, çok katmanlı ve müzakereye açık doğasını yansıtan dinamik anlatı alanlarına dönüşmektedir. Bu bağlamda, geçmişte yaşanmış anları birbirine eklemleyerek bir bütünlük hissi yaratan ve böylelikle süreklilik duygusunu mümkün kılan 'hafıza', artık yalnızca geçmişin bir kaydı değil, toplumsal kimliğin yapılanma süreçlerini

belirleyen kurucu bir pratik olarak anlaşılmaktadır. Bu kuramsal çerçevede hafıza, hem hatırlamanın hem de unutulmanın politik ekonomisine tabi, tarihsel deneyimin yorumlanmasında belirleyici bir epistemolojik eksen olarak ortaya çıkar (Erbağcı, 2018). Buna karşılık, müzeler yalnızca bireysel ve kolektif anıların canlandırıldığı mekânlar olmakla kalmaz; aynı zamanda ziyaretçilerin farklı yaşam biçimlerine, kültürel temsillere ve düşünsel perspektiflere empatiyle yaklaşabilmelerine olanak tanıyan birer öğrenme ve anlamlandırma alanı olarak da işlev görür.”” *Bu bağlamda, müzeler toplumsal farkındalığı artıran, kültürel çoğulculuğu teşvik eden ve bireylerin bilişsel ufkunu genişleten kolaylıklar ve hizmetler sunar*” (Onur, 2014, s.257).

Müzeler, yalnızca kültürel mirasın sergilendiği mekânlar olmanın ötesinde, toplumsal belleğin somutlaştığı 'hafıza mekânları' olarak işlev görürler. Bu bağlamda müzeler, geçmişi statik biçimde sunmak yerine, onu sürekli yeniden üreten ve yeniden yorumlanmaya açık hale getiren dinamik alanlar olarak ortaya çıkar. Özellikle travmatik geçmiş deneyimleriyle şekillenmiş toplumlarda, müzeler kolektif hafızanın aktarımında, bastırılmış ya da unutulmuş anlatıların görünür kılınmasında ve geçmişle yüzleşme süreçlerinin tetiklenmesinde kritik bir rol üstlenir (Huyssen, 2003, s. 47-58).

Müzelerin resmi tarih anlatısını yeniden üretme işlevi ve alternatif bellek biçimlerine alan açma potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda, hafıza mekânlarının sabit yapılar olmaktan çok, toplumsal ilişkiler içinde sürekli olarak yeniden üretilen dinamik yapılar olduğu fikri ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, Henri Lefebvre'in mekân kuramı⁶ üzerinden düşünüldüğünde müzeler, yalnızca fiziksel objelerin sergilendiği nötr alanlar değil, ideolojik, kültürel ve tarihsel ilişkilerin mekânsallaştığı, yani toplumsal olarak 'üretilen' yerlerdir. Lefebvre' in kavramsallaştırdığı biçimiyle temsil edilen mekân (représentations of space) ile yaşanan mekân (representational space) arasındaki gerilim, müzelerde hem egemen tarih anlatılarının yeniden üretildiği hem de bu anlatılara direnen alternatif bellek biçimlerinin varlık bulduğu çatışmalı bir zemini işaret eder. Bu çerçevede, “müzeler sadece geçmişi temsille sınırlı kalmayıp, toplumsal hafızanın yeniden yapılandığı ve ziyaretçiler aracılığıyla sürekli dönüştüğü etkin mekânsal pratiklere ev sahipliği yapar”

⁶ Henri Lefebvre'in mekân kuramı, mekânı yalnızca fiziksel bir alan olarak değil, toplumsal ilişkiler ve güç dinamikleri içinde üretilen çok katmanlı bir yapı olarak ele alır. Ona göre mekân, üçlü bir yapıda anlaşılmalıdır: algılanan mekân (perceived space), tasarlanan/temsil edilen mekân (conceived space) ve yaşanan/temsilli mekân (lived space). Bu yaklaşım, mekânın ideolojik olarak şekillendirildiği ve farklı toplumsal gruplar tarafından farklı şekillerde deneyimlendiği fikrine dayanır. Lefebvre'in bu kuramı, müzeler gibi kültürel alanların analizinde, belleğin ve anlamın nasıl mekânsallaştığını sorgulamak açısından önemli kuramsal imkânlar sunar.

(Lefebvre, 2014, s.36-75). Dolayısıyla bir mekâna atfedilen anlam, onun geçmişteki kullanımları, bireysel ve kolektif anlatılar, politik süreçler ve kültürel dinamikler doğrultusunda yeniden inşa edilebilir. Bu çerçevede devlet kurumları, sivil toplum örgütleri ve bireyler, mekânsal hafızanın nasıl şekilleneceğine dair farklı yaklaşımlar benimseyebilir. Huyssen'e göre (1999, s. 96-105), insan hafızası kaynağını geçmişten alan antropolojik bir veridir. Özellikle geçmişte belirli bir politik veya sosyal işlevi olan mekânların müzeye dönüştürülmesi, mekânsal hafızanın nasıl yeniden üretildiğini gösteren önemli bir süreçtir (Urry, 2009, s.56). Bu noktada Tunceli Kışlası'nın müzeye dönüşümü, yalnızca fiziksel bir değişim değil, aynı zamanda bir anlam kaymasıdır. Bir zamanlar devlet otoritesinin bir sembolü olan bu yapı, günümüzde toplumsal hafızayı koruyan ve geçmişle yüzleşme süreçlerine olanak tanıyan bir hafıza mekânına dönüşmüştür.

Tunceli Müzesi, hem fiziksel dönüşümü hem de temsil ettiği hafıza pratikleri açısından özgün bir örnek teşkil etmektedir. Kışlanın müzeye dönüşmeden önceki kullanımı, mekânsal hafızanın nasıl inşa edildiğini anlamak açısından mekânın dün ve bugün önemlidir. Bu bağlamda, kışlanın memur lojmanları olarak kullanıldığı dönemde burada yaşayan sakinlerin hafıza anlatıları, mekânın geçmişten günümüze nasıl algılandığını ve bu algının zaman içindeki değişimini gözler önüne sermektedir. Müzenin bir hafıza mekânı olarak nasıl deneyimlendiğini anlamak için ziyaretçilerin anlatıları da önemli bir kaynak sunmaktadır. Müzeyi ziyaret eden Tuncelililer, burayı yalnızca bir kültürel miras mekânı olarak değil, aynı zamanda kişisel ve kolektif hafızalarıyla bağlantı kurdukları bir alan olarak da deneyimlemektedir. Bu çerçevede yapılan derinlemesine görüşmeler, müzenin bireyler üzerindeki etkisini ve hafıza ile mekân arasındaki dinamik ilişkileri anlamamıza olanak sağlamaktadır. Hafıza ve bellek, bireysel ve kolektif kimliğin inşasında temel rol oynayan kavramlardır. Halbwachs'ın ortaya koyduğu üzere, bireysel bellek dahi bütünüyle kişisel bir deneyimden ibaret olmayıp, toplumsal çerçeveler içerisinde şekillenir; dolayısıyla hafıza, bireyin içinde bulunduğu sosyal gruplarla kurduğu ilişkiler aracılığıyla kolektif bir nitelik kazanır. Bu bağlamda, bellek genellikle bireysel düzeyde kavramsallaştırılsa da, toplumsal hafıza—kişisel anıların hangi biçimlerde hatırlandığını, aktarıldığını ve anlamlandırıldığını belirleyen—kolektif yapı ve pratiklerle iç içe geçmiş bir olgudur (Halbwachs, 2022, s. 153-183). Maurice Halbwachs'a göre kolektif hafıza, bireylerin tek başına sahip olduğu bir olgu değil, aksine, bireylerin içinde yaşadıkları toplumsal çerçeveler tarafından şekillendirilen bir yapıdır. Sonuç olarak, kolektif hafızanın biçimlenmesinde ve toplumsal belleğin kurumsallaşmasında müzeler

önemli bir rol üstlenmektedir. Ritüeller, nesneler, anlatılar ve mekânsal düzenlemeler yoluyla geçmişin izlerini somutlaştıran bu yapılar, yalnızca tarihsel bilgi aktaran mekânlar değil, aynı zamanda duygulanımsal ve kimliksel aidiyetlerin inşa edildiği temsili alanlardır. Zamanın doğrusal akışına karşı bir direnç noktası oluşturan müzeler, hem bireysel hem toplumsal hatırlama pratiklerinin sürdürülebilirliğini sağlamakta, hem de geçmişin çok katmanlı anlatılarla yeniden kurgulanmasına imkân tanımaktadır. Bu yönüyle, müzeler, sadece geçmişe ait bir arşiv değil, aynı zamanda hatırlamanın güncel ve dinamik bir sahnesi olarak değerlendirilmelidir.

2.2.1. Müzelerin toplumların geçmişini saklama ve aktarma işlevi

Müzeler, toplumların kültürel mirasını koruma, geçmişi gelecek nesillere aktarma ve toplumsal hafızayı şekillendirme işlevleriyle önemli hafıza mekânlarıdır. Tarih boyunca insanoğlu, yaşadığı dönemlerin izlerini taşımak ve onları gelecek kuşaklara ulaştırmak için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Yazılı belgeler, sözlü anlatılar ve sanatsal üretimler gibi araçların yanı sıra müzeler, geçmişin fiziksel ve görsel kanıtlarını bir araya getirerek bu aktarımı sistematik bir şekilde sağlayan kurumlardır. Susan A. Crane'e göre, müzeler yalnızca nesne koleksiyonları değil; toplumsal hafızanın yeniden üretildiği alanlardır (Crane, 2000, s. 1-14). Müzelerin geçmişi saklama işlevi, onları yalnızca nesnelerin muhafaza edildiği mekânlar olmaktan çıkarıp, kolektif belleğin somutlaştığı alanlar haline getirir. Arkeolojik eserlerden etnografik objelere, tarihi belgelerden sanat eserlerine kadar geniş bir yelpazede materyaller içeren müzeler, toplumların kimlik inşasında ve tarih bilincinin oluşumunda belirleyici rol oynar. Bellek çalışmaları perspektifinden bakıldığında, müzeler birer "hafıza mekânı" olarak, belirli bir toplumun tarihine tanıklık eden ve bu tarihi seçici bir şekilde koruyan kurumlardır. Nora Sternfeld, müzeleri yalnızca bilgi sunan değil, bilgi ve iktidarın temsil edildiği alanlar olarak tanımlar (Sternfeld, 2010, s.10-14.). Müzelerin aktarma işlevi ise eğitim ve bilinçlenme süreçleriyle doğrudan ilişkilidir. Müzeler, ziyaretçilerine sadece tarihi eserleri göstermez; aynı zamanda bu eserlerin ne anlama geldiğini, hangi süreçlerden geçtiğini ve nasıl bir tarihsel bağlam içinde değerlendirilmeleri gerektiğini anlatır. Bu bağlamda, müzeler tarih eğitiminin bir parçası haline gelir ve bireylerin geçmişle bağ kurmasını sağlar. Eilean Hooper-Greenhill'e göre müzeler, bireyi pasif bir izleyici değil, aktif bir öğrenen olarak konumlandırır ve pedagojik bir işleve sahiptir³ (Greenhill, 2007, s.23-45). Özellikle interaktif sergiler, dijital

arşivler ve sözlü tarih projeleri aracılığıyla, müzeler geçmişin yalnızca durağan bir sergi unsuru olarak kalmasını önleyerek, aktif bir öğrenme sürecine katkıda bulunurlar.

Toplumsal travmaların yaşandığı coğrafyalarda müzeler, yalnızca tarih anlatıcısı değil, aynı zamanda hatırlama pratiğinin bir parçası olarak işlev görür. Örneğin, soykırım, savaş ve zorunlu göç gibi olaylara dair müzeler, geçmişin unutulmaması ve hatırlama süreçlerinin kurumsallaşması açısından kritik öneme sahiptir. Almanya'daki Berlin Yahudi Müzesi veya Güney Afrika'daki Apartheid Müzesi gibi yapılar, yalnızca bir dönemin izlerini saklamakla kalmayıp, toplumsal yüzleşmeye de katkı sağlayan mekânlar olarak değerlendirilir⁴. Benzer şekilde, Dersim, 1915 Ermeni Olayları veya Balkan göçleri gibi Türkiye'nin yakın tarihindeki önemli olayların da müzeler aracılığıyla ele alınması, tarihsel bellek ile kamusal hafızanın kesişim noktasında önemli bir adım olabilir. Müzeler geçmişin saklayan, koruyan ve geleceğe aktaran kurumlardır. Ancak onların işlevi yalnızca nesneleri sergilemekle sınırlı değildir; müzeler aynı zamanda bir toplumun kimlik inşasını, tarih bilincini ve kolektif hafızasını şekillendiren mekânlardır. Bu nedenle, müzelerin varlığı ve işlevselliği, toplumların geçmişiyle nasıl bir ilişki kurduğunu anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Toplumsal hafızanın sürekliliği açısından müzeler, hem bireysel hem de kolektif bilinç için vazgeçilmez mekânlar olmaya devam etmektedir.

2.2.2. Hafıza mekânı olarak müzeler ve geçmişin dönüşümü

Toplumsal hafızanın biçimlenmesinde belirli mekânlar, geçmişin izlerini taşıyan, anlamlarla yüklü alanlar olarak öne çıkar. Bu mekânlar, yalnızca fiziksel varlıklarıyla değil, aynı zamanda ritüeller, anlatılar ve kültürel imgelerle örülü simgesel yapılarıyla da geçmişin bugüne taşınmasına aracılık eder. Lefebvre'nin (1991) belirttiği gibi, mekân insanlar tarafından sadece tüketilen bir alan değil, aynı zamanda toplumsal pratiklerle sürekli olarak yeniden üretilen bir yapıdır¹. Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Oxford: Blackwell. Bireysel ve kolektif belleğin somutlaştığı bu alanlar, toplumların ortak travmalarını, kimlik inşa süreçlerini ve aidiyet duygularını barındıran dinamik hafıza yüzeyleri olarak işlev görür. Bir türkü, bir ağıt, bir ibadet pratiği ya da bir anıt gibi kültürel üretimler, hafızanın mekânda cisim bulmuş farklı tezahürlerini oluşturur. Bu bağlamda müzeler, sadece geçmişin sergilendiği statik yapılar değil; toplumsal hafızanın yeniden üretildiği, yorumlandığı ve geleceğe aktarıldığı dönüşüm alanlarıdır. Örneğin, sözlü kültür ürünlerinin bellekteki izlerini mekâna taşıyan

müzeler, yalnızca bir geçmiş deposu değil, aynı zamanda bugünü şekillendiren ve toplumsal hafızayı sürekli kılan anlatı alanları olarak da değerlendirilebilir. Pierre Nora (2022), herhangi bir toplumsal yapının geçmişle ilişkilenecek için iki temel yol izleyebileceğini öne sürer: hafıza (*mémoire*) ve tarih (*histoire*). Bu iki yolun ayrımı, yalnızca metodolojik bir farkı değil, aynı zamanda geçmişe yüklenen anlamın biçimini ve işlevini de belirler. Nora'ya göre hafıza, geçmişle ilişkilenemenin daha içsel, duygusal ve kolektif bir biçimidir. Bu yönüyle hafıza, toplulukların kimliğini ve sürekliliğini koruyan canlı bir bağ olarak işler. Geleneksel toplumların anlam dünyası büyük ölçüde bu tür bir hafıza etrafında şekillenir. Hafıza, kuşaktan kuşağa aktarılan anlatılar, ritüeller, semboller ve mekânlar aracılığıyla varlığını sürdürür; öznel ve çok katmanlıdır. Tarih ise Nora'ya göre hafızanın karşıtıdır. Nesnelliği amaçlar, belgelerle çalışır ve analitiktir. Geçmişle sabitlemeye ve açıklamaya çalışırken, hafızanın canlı ve dağınık doğasını disipline eder. Bu bağlamda Nora, tarihsel yazının hafızayı bir anlamda yerinden ettiğini belirtir: "Hafıza her zaman yaşayan bir topluluğun, tarihin ise artık var olmayan şeylerin temsilidir" (Nora, 2022, s. 8). Nora'nın bu ayrımı, modern ulus-devletlerin neden geçmişle ilişki kurma biçimlerini tarihsel bilgiye dayandırdığını, buna karşılık kolektif kimliklerin daha çok hafıza alanları (*lieux de mémoire*) etrafında inşa edildiğini anlamamıza olanak tanır. Ona göre, günümüzde geçmişle bağ kurma yolları büyük oranda tarihsel bilgiye indirgenmiş, böylece hafızanın taşıdığı simgesel değerler müze, anıt, arşiv gibi yapılar içinde dondurulmuştur. Bu yapıların kendileri de artık birer "hafıza mekânı" olarak işlev görmektedir.

Tarih, belleğin içkin sürekliliğini ve duygulanımsal yükünü askıya alan, onu nesnel, düzenli ve arşivlenebilir bir anlatıya dönüştüren rasyonel bir zaman rejimiyle işler. Bu bağlamda, *tarih* ile *hafıza* arasındaki gerilim, yalnızca epistemolojik bir ayrım değil, aynı zamanda modernitenin geçmişle kurduğu ilişkinin temel belirleyicisidir. Paul Ricoeur'ün de belirttiği gibi, tarih yazımı, geçmişle nesnellik ilkesiyle ele alırken, hafıza geçmişle öznel, duygusal ve deneyimsel bir bağ kurar (Ricoeur, 2020, s. 140-163) Modern toplumlar, geçmişin doğrudan deneyimlenemez hale geldiği noktada onu "tarih" haline getirerek, arşivlere, müzelere ve anıtlara hapseder. Bu durum, Maurice Halbwachs'ın kolektif bellek teorisinde işaret ettiği gibi, bireylerin geçmişle yalnızca toplumsal çerçeveler içinde hatırlayabildiği gerçeğiyle birleştiğinde, geçmişin artık yalnızca hatırlanmakla kalmayıp, temsil edilmek zorunda olduğu bir çağın başlangıcına işaret eder. İşte bu bağlamda, hafıza mekânları –Pierre Nora'nın tanımıyla *lieux de mémoire*– tarihin bu rasyonel ve kesintili

zaman anlayışına karşı bir direnç noktası olarak ortaya çıkar. Nora'ya göre, bu mekânlar, “hafızanın yaşadığı son yerlerdir”; çünkü modernite, geçmişle olan canlı ilişkiyi koparmış ve onu yalnızca belgelerle yeniden kurmaya çalışmıştır (Nora, 2022, s. 7-24). Dolayısıyla, hafıza mekânları, geçmişle şimdi arasında tarihin kesintiye uğrattığı süreklilik duygusunu yeniden inşa eden, duygusal, kültürel ve simgesel yoğunluk taşıyan odak noktalarıdır. Bu odaklar –bir müze, bir türbe, bir ağıt, bir taş, hatta bir sessizlik biçimi– yalnızca hatırlamaya değil, toplumsal kimliğin yeniden üretimine de aracılık eder. Toplumsal travmalar, göçler, soykırımlar gibi kırılmaların ardından, bu mekânlar yalnızca geçmiş muhafaza etmez; aynı zamanda bugünü anlamlandırma çabasının da kurucu öğeleri haline gelir (Erkmen, 2006).

Müzeler, yalnızca tarihi ve kültürel eserlerin sergilendiği mekânlar olmaktan öte, toplumsal hafızanın şekillendiği, geçmişin yorumlandığı ve yeniden üretildiği alanlardır. Hafıza mekânı kavramı, belli bir toplumun ortak geçmişine dair anıları canlı tutan, onları kolektif bilincin bir parçası hâline getiren fiziksel ve sembolik alanları ifade eder. Bu bağlamda müzeler, geçmişin salt korunmasını değil, aynı zamanda belirli ideolojik, politik ve kültürel bağlamlarda nasıl anımsandığını ve yeniden kurgulandığını da yansıtır. Hafıza ile mekân ilişkisi; bireylerin, toplulukların veya toplumların mekânlarla kurduğu anlamlı bağlantıları içermektedir. Mekânlar, insan yaşamında önemli olayların, duygusal deneyimlerin ve kültürel geçmişin depolandığı alanlardır. Bu ilişki; sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda incelenebilen çok boyutlu bir konudur. Halbwachs da mekânın hatırlatıcı özelliğine vurgu yaparak, mekânı içinde bulunduğumuz ve sık kullandığımız, daima erişimimizin olduğu ve hayal gücümüz ya da düşüncemizin her an yeniden oluşturabildiği alanlar olarak tanımlamıştır. Bu alanlara ait bir hatıranın yeniden canlanması için düşüncenin odağı olması gerektiğini söylemiştir (Halbwachs, 2019). Mekân ve yer kavramları, birey ve toplumların kendilerini kimliklendirme araçları olarak sosyal ve fiziksel çevreye dair tartışmaların odağında yer almaktadır. Kültür-mekân ilişkileri üzerine gerçekleşen tartışmaların temelinde de, nesnel bir alan tanımını işaret eden mekân (space) ve duygusal, bilişsel ve hatta tinsel anlamlar içeren yer (place) olguları bulunmaktadır (Tuan, 1977). Mekân, sahip olduğu fiziksel niteliklerle topluma deneyim alanları sunmaktadır. Gerçekleşen deneyim, mekânla bütünleşerek bellekte iz bırakmakta ve bu izi yaratan nesnel durumlar aracılığıyla hafıza dönüştürülmektedir (Assmann, 2015). Bu nedenle, mekân ve deneyim olgularının hafızanın üretilmesinde mekânın nesnel kurgusu ile deneyime fırsat vermesi ve gerçekleşen deneyimin mekânın nesnel nitelikleri

ile bütünleşerek hafızada hatırlatıcı unsurlar yaratması önem kazanmaktadır. Müzeler, toplumsal hafızanın inşasında aktif bir rol oynar. Pierre Nora'nın "lieux de mémoire" yani "hafıza mekânı" kavramlaştırması, müzelerin işlevini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Ona göre, geçmişe dair bireysel ve toplumsal anılar zamanla kaybolmaya yüz tutarken, belirli mekânlar bu anıların kalıcılığını sağlamak için inşa edilir (Nora, 2022). Müzeler de tam olarak bu işlevi üstlenerek, bir toplumun kimliğini inşa eden tarihsel anlatıları somutlaştırır. Ancak burada kritik olan nokta, müzelerin tarafsız birer arşiv olmaktan ziyade, geçmişin belirli bir perspektiften yeniden yorumlandığı ve sunulduğu mekânlar olduğudur (Bennett, 2005). Özellikle tarihî travmaların yaşandığı bölgelerde müzeler, geçmişle yüzleşme ve kolektif hatırlamanın bir aracı hâline gelir. Örneğin, Berlin'deki Yahudi Müzesi, Auschwitz-Birkenau Müzesi veya Güney Afrika'daki Apartheid Müzesi, yalnızca birer sergi alanı değil, aynı zamanda geçmişin acılarını hatırlatma ve toplumların yüzleşme süreçlerini destekleme işlevi görmektedir (Macdonald, 2013). Türkiye bağlamında düşünüldüğünde ise Tunceli Müzesi'nin kuruluş süreci, toplumsal hafıza açısından önemli bir örnek teşkil eder. 1938 olayları ve sonrasında yaşanan dönüşümler, yalnızca sözlü anlatılarla değil, mekânsal hafızayla da korunmalı ve gelecek nesillere aktarılmalıdır.

Müzelerin geçmişi koruma işlevi, tarihî belgeler, sanat eserleri, arkeolojik buluntular ve etnografik objeler üzerinden şekillenir. Ancak bu işlev statik değildir; geçmişin sürekli bir dönüşüm içinde olduğu gerçeği göz önüne alındığında, müzeler de tarihsel anlatıları yeniden değerlendiren ve toplumsal hafızayı dinamik tutan yapılar olarak görülmelidir (Crane, 2000). Zira geçmiş, değişen toplumsal ve politik koşullar doğrultusunda farklı şekillerde ele alınabilir ve yorumlanabilir. Örneğin, ulusal müzeler bir milletin tarihini yüceltme amacı taşıyabilirken, hafıza merkezleri daha eleştirel bir perspektifle geçmişin travmatik yönlerine odaklanabilir (Ševčenko, 2010, s. 20-25). Bu bağlamda, müzelerin yalnızca nesneleri sergileyen kurumlar değil, aynı zamanda geçmişin nasıl hatırlandığını belirleyen dinamik yapılar olduğu söylenebilir. Toplumların kimlik inşasında kritik bir rol oynayan bu mekânlar, bazen unutturma politikalarına karşı direniş noktaları, bazen de resmî tarih söylemlerinin pekiştirildiği alanlar hâline gelir. Nora (2022, s.36-58) hafıza mekânlarını, kültürel miras niteliği taşıyan mimari mekânlar olmaktan öteye taşımaktadır. Hafıza ve hafıza mekânının sadece miras alanları ile ilişkilendirilemeyeceğini, bu bağlamda mezarlıklar, katedraller, savaş meydanları, hapisaneler, bir tablo, bir amblem veya bir metin olabileceği gibi; pazar, kahve gibi etkisi

hala devam eden hafızalar, müzeler ve not defterleri, aile albümleri gibi dosyaların da bu niteliği taşıdığından söz eder. Nora'ya göre hafıza; somut ve fiziksel alana eklemlenmektedir. Hafıza mekânlarının anımsadığımız şeyler değil, fakat hafızanın mayalandığı yerler olduğunu, geleneğin bizzat kendisi değil onun laboratuvarı olduğunu söylemiştir (Nora, 2022, s. 15-23). Müzelerin, geçmişi yalnızca muhafaza eden değil, aynı zamanda geçmişin dönüşümünü sağlayan hafıza mekânları olarak değerlendirilmesi, onları daha derin bir tarihsel ve kültürel bağlama oturtmamıza olanak tanır. Bu bağlamda Müzesi, yalnızca arkeolojik ve etnografik eserlerin sergilendiği bir alan olmanın ötesinde, kolektif belleğin yeniden inşa edildiği bir hafıza mekânı olarak işlev görmektedir. Dersim'in tarihi, kültürel dokusu ve toplumsal travmaları, lojman yapısı olarak kurduğu sosyal iklim müzenin duvarları içinde yalnızca nesnelerle değil, anlatılar ve sessiz izlerle de varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda, Tunceli Müzesi yalnızca geçmişin bir vitrini değil, toplumsal hafızanın mekânsal bir taşıyıcısı ve gelecek kuşaklara aktarıcısıdır. Hafıza mekânları, kültürel süreklilik bağlamında taşıdığı anlam ile tarihsel süreç içinde toplumsal bağlamın oluşturucusu konumundadır. Aynı zamanda geleneksel el sanatları, Alevi-Bektaşî inanç dünyası ve Dersim'in ekolojik belleğini koruyarak, çok katmanlı bir hafıza alanı oluşturur. Böylece, fiziksel bir mekân olmanın ötesine geçerek bir anlatı, bir hatırlama pratiği ve bir kimlik sahnesi haline gelir.

Tunceli örneğinde de görüldüğü üzere müzeler geçmişin saklanması ve aktarılmasını sağlayan yapılar olmanın ötesinde, toplumsal hafızanın nasıl şekillendiğini ve dönüştüğünü gösteren mekânlardır. Hafıza mekânları olarak müzeler, tarihî süreçlerin statik değil, sürekli dönüşen ve yeniden yorumlanan dinamik yapılar olduğunu kanıtlar. Bu nedenle, geçmişi anlamak ve geleceğe taşımak isteyen her toplum, müzeleri yalnızca birer koleksiyon alanı olarak değil, kimliğini ve belleğini inşa eden kültürel platformlar olarak görmelidir.

2.2.3. Bellek, tanıklık ve anlatılar: Görgül yaklaşımlar

Bellek, tanıklık ve anlatılar, müzeleri sadece geçmişin sergilendiği alanlar olmaktan çıkarıp, hafızanın sürekli olarak yeniden üretildiği yaşayan mekânlara dönüştürmektedir. “Mekân ve grup birbirinden izler taşır. Öyleyse bir grubun eylemleri mekânsal ifadelerle tercüme edilebilir ve grubun işgal ettiği yer sadece bu ifadelerin birlikteliğinden ibarettir” (Halbwachs, 2019, s. 162). Görgül yaklaşımlar, müzelerdeki tarihsel anlatıların ve

hafızanın nasıl şekillendiğini, kimlerin sesi duyulduğunu ve hangi hikâyelerin görünür kılındığını anlamada kritik bir rol oynamaktadır. Bu yaklaşımlar, sadece sergilenen objelerin ardındaki anlatıları değil, aynı zamanda bu anlatıların üretim süreçlerini ve temsil biçimlerini de mercek altına alır. Hangi olayların vurgulandığı, hangilerinin sessizlikle geçirildiği ya da hangi seslerin bastırıldığı, yalnızca tarihsel tercihler değil; aynı zamanda ideolojik ve politik müdahalelerin de izlerini taşır. Tunceli Müzesi örneği, bu bağlamda, resmi tarih anlatıları ile bireysel hafıza pratiklerinin kesiştiği bir temas noktasıdır. Müzede yer alan objeler, belgeler ve anlatılar yalnızca geçmişte temsil etmez; aynı zamanda bugünün bakış açısıyla geçmişe yönelik bir yeniden okuma ve yorumlama alanı sunar. Bu nedenle müze, yalnızca bir sergileme mekânı değil, aynı zamanda belleğin kamusal olarak müzakere edildiği, kimi zaman da çatıştığı bir sahneye dönüşür.

Toplumsal hafızanın inşasında ve aktarımında bellek, tanıklık ve anlatılar, kolektif kimliğin şekillenmesinde merkezi bir rol oynar. Bellek, bireylerin ve toplulukların geçmiş deneyimleriyle olan ilişkisini canlı tutarken, tanıklık bu deneyimlerin dışavurumuna ve paylaşılmasına olanak tanır. Anlatılar ise hem bireysel hafızaların kolektifleştirilmesine hem de tarihsel sürekliliğin kurulmasına aracılık eder. Bu dinamik süreçte müzeler, geçmişe ait sembollerin ve imgelerin mekânda cisimleştiği, anlatının maddeselleştiği alanlar olarak öne çıkar. Ortak kimliğini koruyan, tarihsel sürekliliği olan ve içinde yaşayanlar için anlam ifade eden bir "yer" ile ilişkili olan kolektif bellek; yalnızca geçmişte hatırlamakla kalmaz, aynı zamanda geçmişin bugünde nasıl temsil edildiğini, hangi değerler etrafında yeniden üretildiğini de belirler. Ortak geçmişe referans veren semboller, anlatılar ve ritüeller, belirli mekânlarla bütünleşerek belleğin coğrafyasını kurar. Bu noktada, mekân sadece bir fon değil; toplumsal hafızanın yeniden üretildiği, yaşatıldığı ve aktarımın süreklilik kazandığı aktif bir unsurdur (Avcioğlu ve Akın, 2017, s.426). Hafıza mekânları olarak müzeler, geçmişin nasıl hatırlandığını, hangi anlatıların ön plana çıkarıldığını ve hangi tanıklıkların kolektif bellekte yer bulduğunu gösteren somut alanlardır. Bu bağlamda, müzelerin toplumsal hafızayı nasıl temsil ettiğini anlamak için görgül (ampirik) yaklaşımlar, yani saha çalışmaları, sözlü tarih görüşmeleri ve müze sergilerinin eleştirel analizi önem taşımaktadır. Müzeler de bu bağlamda, geçmişin unutulmaması için seçilmiş ve düzenlenmiş alanlar olarak işlev görür. Ancak hafızanın müzeler aracılığıyla aktarımı, salt nesnelerin sergilenmesiyle sınırlı kalmaz; bu süreç, müzenin sunduğu anlatılar, tarihsel olayların temsil biçimleri ve ziyaretçilerin bu anlatılarla kurduğu ilişkiyle şekillenir.

Türkiye’de özellikle travmatik geçmişin anıldığı hafıza mekânları, bellek ve kimlik politikalarının önemli birer yansımasıdır. Örneğin, Tunceli Müzesi, yalnızca tarihî eserlerin korunduğu bir alan olmanın ötesinde, yerel hafızanın şekillendiği ve farklı anlatıların çarpıştığı bir bellek mekânı olarak ele alınmalıdır. Dolayısıyla “kimlik, bir bellek ve hatırlatma sorunudur. Bireyin kendi kimliğini, belleği sayesinde oluşturabilmesi gibi, bir topluluk da kimliğini ancak bellek sayesinde yeniden kurabilir. Aralarındaki fark grup belleğinin nörolojik bir temeli olmamasıdır. Onun yerine mitler, şarkılar, danslar, anlatılar, atasözleri vb. gibi kimliği oluşturan bilgilerin tümü kültüre geçer” (Assmann, 2015, s. 91). Müzenin sergi düzeni, seçilmiş materyaller ve ziyaretçilerin anlatıları, burada hafızanın nasıl inşa edildiğine dair görgül veriler sunmaktadır. Tanıklık, toplumsal hafızanın aktarımında merkezi bir yere sahiptir. Yaşanmış deneyimler, sözlü anlatılar ve kişisel tanıklıklar, kolektif hafızanın bir parçası hâline gelerek, müzelerde sergilenen tarihsel anlatıları destekler veya onlara meydan okur.” Müzeler ve içlerinde barındırdıkları tarih, yaşantı ve anılar müzeleştirilmeleri gereği siyasaldır” (Anderson, 1995, s.198) Bu nedenle, müzelerin sunduğu resmi tarih anlatıları ile kişisel tanıklıklar arasındaki gerilim, hafıza çalışmaları açısından kritik bir mesele olarak değerlendirilmektedir.” Müzenin başlangıcını belirleyen, sarsılmaz gelenekler duygusu değil daha çok bu geleneklerin yitirilmesi ve ona eşlik eden değerlerin yeniden kurulması arzusudur” (Huyssen, 1999, s.27) Görgül araştırmalar, tanıklığın hafıza mekânlarındaki yerini anlamak için önemli bir araçtır. Örneğin, Tunceli Müzesi bağlamında, müzeye bağışlanan objelerin kimler tarafından ve hangi bağlamda getirildiği, Objeyi bağlamından koparıp sergileme, kültürel mirasın algılanmasında bir parçalanma mı? Yoksa sergilenen materyallerin arkasındaki kişisel anlatılar, hafızanın kolektif bir mekânda nasıl temsil edildiğine dair görgül veri bir inşa mı sağlamaktadır. Bu sorular çerçevesinde de Müze ziyaretçileriyle yapılan görüşmeler, bu bağlamda hafıza çalışmalarında ampirik yöntemlerin önemini ortaya koymaktadır.

Müzeler, geçmişin tek bir anlatı üzerinden temsil edildiği yerler değildir; aksine, birden fazla anlatının iç içe geçtiği, hatta çatıştığı mekânlar olabilir. Türkiye’deki müzeler, genellikle devletin resmî tarih anlatısını pekiştiren hafıza politikaları çerçevesinde şekillense de, “Ulusal kimliğin oluşturulma sürecinde kurulan diğer bir unsur da toplumsal hafızadır. Kollektif hafızanın kurulup beslenmesi, bu oluşumun unsurlardan biri olan tarih olgusunu da beraberinde getirmektedir. Müzeler ve içlerinde barındırdıkları tarih, yaşantı ve anılar müzeleştirilmeleri gereği siyasaldır (Anderson, 1995:198) .Bazı müzeler alternatif hafızaların görünür kılınmasına imkân tanımaktadır. Tunceli Müzesi’nin, bu çerçevede,

resmî tarih ile alternatif anlatıların kesişim noktasında olduğu söylenebilir. Görgül araştırmalarda, müzede sunulan anlatılar, seçilen objeler ve düzenlenen etkinlikler üzerinden bu hafıza inşasının nasıl gerçekleştiği incelenmiştir. Tunceli Müzesi'nde alevi inanç bölümü yerel hafızanın nasıl şekillendiğini anlamak açısından önemli bir veri kaynağı sunmaktadır. Bu anlatılar, sadece müzeye yansıyan tarihsel belgelerle değil, aynı zamanda müzeyi ziyaret edenlerin yorumları, tanıklıkları ve deneyimleriyle de şekillenmektedir. Tunceli Müzesi özelinde şu görgül yöntemler; kışanın lojman zamanlarında yaşamış kişilerle yapılan görüşmeler, sergilenen objeler ve anlatı panoları ve sergi düzeni gibi saha çalışmaları, ziyaretçi görüşmeleri gibi hafızanın kişisel ve kolektif düzeyde nasıl biçimlendiğine dair önemli veriler sağlamıştır.

2.2.4. Bellek ve mekân: Toplumsal hafızanın mekânsal kodları

Bellek ile mekân arasındaki ilişki, bireylerin ve toplulukların geçmişi nasıl hatırladığı, yeniden inşa ettiği ve bu hatıraları nasıl mekânsal olarak kodladığıyla yakından ilişkilidir. Mekân, yalnızca fiziksel bir varlık olmanın esinde, yaşanmışlıkların, duyguların ve kolektif anıların taşıyıcısı olarak işlev görür (Halbwachs, 2019). Bu bağlamda mekânlar, sadece insanların içinde bulundukları yerler değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın şekillendiği ve kuşaktan kuşağa aktarıldığı alanlar hâline gelir. Toplumsal hafıza, bir toplumun geçmişine dair ortak anlatılar, deneyimler ve değerler bütünü olarak tanımlanabilir. Maurice Halbwachs'a göre toplumsal hafıza bireysel belleğin ötesine geçerek, belli sosyal çerçeveler içerisinde şekillenir; bu çerçevelerden biri de mekânın kendisidir (Halbwachs, 2015). Bu hafıza, sözlü ve yazılı kültürel aktarımın yanı sıra, mekânların taşıdığı sembolik anlamlarla da biçimlenir. Anıtlar, müzeler, ibadet yerleri ve kamusal alanlar gibi mekânsal hafıza öğeleri, bir toplumun tarihini, değerlerini ve kimliğini temsil eden somut göstergeler olarak öne çıkar. Bu tür mekânlar, kolektif hafızayı besleyerek geçmişin unutulmasını engeller ve ortak bir kimlik duygusunun inşasına katkı sunar (Assmann, 2015). Ancak hafıza mekânları sadece hatırlamanın değil, aynı zamanda unutmanın ve hatırlamanın siyasal araçları olarak da işlev görebilir. Michel Foucault'nun "heterotopya" kavramı, *mekânların hem hatıraları muhafaza etme hem de belirli tarihsel anlatıları silme ya da dönüştürme kapasitesine sahip olduğunu vurgular* (Foucault, 1986, ss. 22-27). Bu çerçevede, bazı mekânlar geçmişin izlerini taşıırken, bazıları da geçmişin yeniden yazıldığı, bastırıldığı veya temsil biçimlerinin değiştirildiği

alanlara dönüşebilir. Özellikle travmatik geçmişe sahip topluluklarda mekânın dönüşümü, hafızanın nasıl şekillendiğini anlamada kritik bir rol oynar. Paul Connerton, geçmişin yalnızca anlatılarla değil, aynı zamanda ritüeller, mimetik davranışlar ve mekânsal pratikler aracılığıyla da hatırlandığını ifade eder. Ona göre, “hafızanın topografyası” yalnızca sembollerden değil, bedensel ve mekânsal alışkanlıklardan da oluşur (Connerton, 2019). Bu bakımdan, örneğin savaş veya soykırım sonrası askeri kışlaların müze, okul veya lojmanlara dönüştürülmesi, sadece fiziksel bir değişim değil, aynı zamanda geçmişin yeniden anlamlandırılması süreci olarak değerlendirilmelidir. Bu dönüşümler, mekânın işleviyle birlikte taşıdığı hafızayı da dönüştürür; kimi zaman hatırlamayı teşvik ederken, kimi zaman da bastırmaya hizmet eder. Buradan hareketle belleğin mekânsal boyutu, geçmişin nasıl hatırlandığı kadar nasıl unutulduğuna dair de ipuçları sunar. Mekânlar, sadece tarihî olayların sahnesi değil; aynı zamanda bu olayların nasıl anlatıldığı, temsil edildiği ve deneyimlendiği yerlerdir. Bu nedenle hafıza mekânları, geçmişin izlerinin korunması kadar, toplumsal belleğin sürekli olarak yeniden kurulduğu, politik ve kültürel müdahalelere açık alanlar olarak ele alınmalıdır. Tunceli (Dersim) gibi tarihsel kırılmaların yaşandığı coğrafyalarda mekânın hafızayla ilişkisi, yalnızca bir koruma meselesi değil, aynı zamanda kolektif belleğin yeniden inşasıyla ilgilidir. Dersim’deki eski kışlaların, askeri karargâhların ya da göç yollarının bugün nasıl değerlendirildiği, geçmişin nasıl hatırlandığını veya unutturulmaya çalışıldığını anlamak açısından önemlidir. Bu bağlamda, mekânsal hafızayı diri tutmak, sadece tarihsel binaları korumaktan ibaret değildir; aynı zamanda toplumsal hafızanın aktarıldığı, dönüştürüldüğü ve yeniden üretildiği bir süreçtir. Mekân ve bellek arasındaki ilişki, toplumsal kimliğin ve kolektif hafızanın inşasında belirleyici bir faktördür. Hafıza mekânları, geçmişin yalnızca fiziksel izlerini taşımaz; aynı zamanda geçmişin nasıl hatırlandığını ve geleceğe nasıl aktarıldığını da belirler. Bu yüzden, mekânın hafıza ile kurduğu bağın korunması ve güçlendirilmesi, sadece tarihsel sorumluluk değil, aynı zamanda toplumsal aidiyetin ve bilinçlenmenin bir gereğidir.

2.2.5. Türkiye’de hafıza mekânı olarak müzeler: Örnekler ve hafıza politikaları

Müzeler, geçmişle kurulan ilişkiyi, toplumsal hafızanın korunması ve aktarılması açısından önemli işlevler üstlenen mekânlar olarak tanımlanabilir. Hafıza mekânları olarak müzeler; sadece tarihi nesneleri sergileyen alanlar değil, aynı zamanda kolektif belleği

şekillendiren, toplumsal kimlikleri inşa eden ve tarihin çeşitli katmanlarını toplumsal bir bellek olarak sunan mekânlardır. Müzelerin kültürel kimlik oluşumundaki rolünü inceleyen Watson'a göre *“kimlik temsil sistemleri tarafından üretilir ve anlamların üretildiği simgesel, sistemleri ve anlam verici uygulamaları içerir. Müzelerin kimlik oluşturmada rolü kesindir. Müzeler aynı zamanda kimliklerin keşfedildiği, yeniden düşünüldüğü, kimliği dönüştürme istemlerinin gözden geçirildiği yerlerdir”* (Watson'dan aktaran Onur, 2014, ss. 337-338) Türkiye özelinde, müzeler tarihsel, kültürel ve toplumsal hafızanın temsilcisi olarak çeşitli rol ve işlevlere sahiptirler. Bu bağlamda, Türkiye’de müzelerin hafıza mekânları olarak işlevlerini anlamak için, hafıza politikalarını ve bu politikaların müzelere yansıdığını bilmek gerekir. Hafıza politikaları, bir toplumun geçmişiyile olan ilişkisini biçimlendiren, toplumsal hafızayı koruma, aktarma ve dönüştürme amacı güden stratejilerdir. Bu politikalar, resmi tarihin inşasında, tarihi olayların sunulmasında ve toplumsal travmaların hatırlanmasında belirleyici bir rol oynar. Türkiye’deki müzeler, bu hafıza politikalarının somutlaşmış hâlleridir. Özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren, müzeler, ulusal kimliğin pekiştirilmesi ve milli hafızanın inşa edilmesinde kritik bir işlev görmüştür. Örneğin, Anıtkabir ve Kurtuluş Savaşı Müzesi gibi yapılar, Türkiye’nin ulusal müzesinin temel taşlarını oluşturur ve bu müzelerde, milli mücadele ve Kurtuluş Savaşı’nın resmi anlatısı aktarılmaktadır. Bu müzeler, tarihsel olayların devletin resmi perspektifiyle sunulduğu hafıza mekânları olarak işlev görürler.

“Toplumsal hafıza, geçmişten günümüze içinde bulunduğu toplumun sosyal yapısını, kolektif kimliğini ve politik süreçlerini içerdiği için, toplumun ortak bileşenlerini kavramanın bir aracı olarak görülmektedir. Toplumsal hafızanın ilk oluşmaya başladığı aile başta olmak üzere; sosyal ve dini yapılar, sınıfsal ilişkiler ve kültürel üretim süreçleri, hafızayı kişisel olmaktan çıkararak toplumsal bir zemine oturtmaktadır” (Avcıoğlu ve Akin, 2017)

Resmi hafıza, toplumsal hafızayı şekillendirirken, aynı zamanda unutmamak, geçmişî hatırlamak ve toplumu bu geçmişle bütünleştirmek için bir araç olarak kullanılır.

Bununla birlikte, Türkiye’deki bazı müzeler, toplumsal hafızanın daha eleştirel bir biçimde ele alındığı ve alternatif hafıza politikalarının gündeme geldiği alanlar da olmuştur. Özellikle 1980’ler sonrasında, 12 Eylül Darbesi ve diğer toplumsal travmaların hatırlanması amacıyla açılan müzeler, Tarihsel Adalet İçin Bellek Müzesi, 12 Eylül’e dair yapılmış ilk dijital müze ve insan hakları arşivi gibi geçmişin karanlık dönemleriyle

yüzleşme, travmaların toplumsal bellekte yer edinmesi ve unutturulan tarihlerin hatırlanması noktasında önemli adımlar atmıştır. Buna karşılık, son yıllarda açılan bazı müzeler ve hafıza mekânları, toplumun sessizleştirilmiş ya da travmatik geçmişlerine dikkat çeken, eleştirel bir hafıza üretimiyle öne çıkmaktadır. Örneğin, Ulucanlar Cezaevi Müzesi (Ankara), darbeler dönemine ve siyasi mahkûmlara dair kişisel hikâyeleri görünür kılarak devlet şiddetiyle yüzleşme imkânı sunar. Hrant Dink Hafıza Mekânı (İstanbul) ise Türkiye’deki azınlık politikaları, Ermeni kimliği ve ifade özgürlüğü üzerine bir bellek alanı yaratır. Bu tür müzeler, kolektif hafızanın daha farklı ve daha kapsamlı bir biçimde toplumla buluşturulmasını sağlamaktadır.

Tunceli Müzesi, özelde bölgesel hafızanın korunması ve aktarılması bağlamında önemli bir örnek teşkil etmektedir. Tunceli’nin geçmişi, zengin kültürel mirası ve 1938 Dersim olayları gibi toplumsal travmalarla şekillenmiştir. Hafızanın coğrafyasının –yani, hafızanın inşa edilmesine aracılık eden ve hafızanın üzerinde inşa edildiği toplumsal mekân – karmaşık bir yapısı vardır ve bizatihi hafızanın üretimiyle birlikte oluşturulur (Mills, 2014). Tunceli Müzesi, yerel halkın tarihini hem de bu etnografi izlerini koruyan bir hafıza mekânı olarak işlev görmektedir. Yer veya mekân esasında bir hafıza taşıyıcısıdır, Tunceli Müzesi, toplumsal hafızanın inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Müzede yer alan sergiler, bu toprakların geçmişine dair kolektif bir anlatı oluştururken, aynı zamanda şehrin kültürel kimliğinin pekiştirilmesine katkı sunmaktadır. Bu bağlamda, Tunceli Müzesi’nin hafıza mekânı olarak işlevi, sadece geçmişi hatırlama değil, aynı zamanda geçmişle yüzleşme ve toplumsal hafızada yer alan boşlukları doldurma amacını da taşımaktadır. “*Hafızanın bulunduğu yerler, hafıza ile birlikte işleyen tarih bilgisinin yeniden canlanmasında etkisi olan kolektif hafızanın kurucu unsurlarına yani kültürel pratiklere ev sahipliği yapar*” (Çelenk Özen, 2010)”. Tunceli Müzesi, ağırlıklı olarak Alevi inancına mensup toplulukların yaşadığı bu coğrafyada, bölgenin tarihsel, kültürel ve inançsal çeşitliliğine, aynı zamanda çatışmaların ve toplumsal travmaların izlerine tanıklık eden bir hafızanın mekânsal somutlaşmasıdır. ” *Toplumsal hafıza bu mekânların içerisinde saklandığı, arşivlendiği, korunduğu veya aktarıldığı için müzeler, hafızanın sürdürülebilir olmasını sağlayan ve toplum üzerinde farklı yönleriyle yaptırıma sahip olan kurumlardır*” (Demir, 2012, s. 184-193). Burada sergilenen objeler, fotoğraflar ve anlatılar, halkın geçmişe dair unutulmaya yüz tutmuş deneyimlerini yeniden canlandırırken, bu deneyimlerin toplumsal bellekteki yerini sağlamlaştırmaktadır.

Türkiye’de müzeler, hem ulusal kimliği pekiştiren hem de toplumsal hafızayı dönüştüren ve şekillendiren hafıza mekânları olarak önemli bir işlev görmektedir. Müzeler, geçmişini hatırlamak, toplumsal travmaları ve bunlarla yüzleşmek, için topluma imkân sunar; hafızanın ortaya çıkarılması, korunması ve yeniden şekillendirilmesinde mekân, önemli bir araç olarak işlev görür. Mekânın veya yerin bilgi tutucu, deneyim sağlayıcı yeteneğini fark eden insanoğlu mitolojik devirlerden beri aynı yöntem ile unutmaya meydan okumuştur. Assmann (2015) Tunceli Müzesi gibi örnekler, yerel ve bölgesel hafızaların korunmasında, kimliklerin güçlendirilmesinde ve hatırlanmasında meydan okuyucu görev görmektedir. Türkiye’de hafıza politikaları ve müzeler arasındaki ilişki, toplumsal hafızanın şekillenişini ve tarihsel olayların halkla buluşma biçimlerini anlamamız açısından kritik bir öneme sahiptir.

2.3. Literatür Taraması

2.3.1. Müzeler ve hafıza mekânları üzerine yapılan önceki çalışmalar

a. Sibel Taş (Makale): Tunceli Arkeoloji Ve Etnografya Müzesi Bağlamında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Desteklenmesi

Bu makalede, klasik müzecilik anlayışının günümüz ihtiyaçlarını karşılayamamasıyla birlikte ortaya çıkan çağdaş müzecilik yaklaşımları ele alınmakta; Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi özelinde somut olmayan kültürel mirasın korunması ve yaşatılması bağlamında izlenebilecek yeni yönelimler değerlendirilmektedir. 25 Aralık 2020 tarihinde ziyarete açılan Tunceli Müzesi, arkeolojik zenginliği ve etnografik çeşitliliği bir araya getirerek, bölgenin hem tarihsel hem de kültürel dokusunu yansıtan yaşayan bir müze örneği olma potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda makale, müzelerin sadece sergileme işlevinin ötesine geçerek toplumla bütünleşmesi gerektiğini vurgulamakta; Tunceli Müzesi’nin yerel halkla etkileşimini artırmak, mekânı kültürel hafızanın aktif bir taşıyıcısına dönüştürmek ve somut olmayan kültürel mirası destekleyici etkinliklerle canlandırmak adına öneriler sunmaktadır. Makale, kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve müzelerin toplumsal rolü açısından güncel ve yenilikçi bir bakış açısı ortaya koymaktadır.

b. İpek Doğan Aksoy Keçeli: Türkiye'nin Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Kimliğinin Oluşumunda İki Müzenin Rolü: Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Etnografya Müzesi (Doktora Tezi)

Yazar, ilgili çalışmasında müzeleri, kültürel ve toplumsal belleklerin somutlandığı, tarihsel hafızanın ve ulusal kimliğin inşa edildiği hafıza mekânları olarak ele almıştır. Ona göre, Türkiye'deki Etnografya Müzesi ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi gibi önemli müzeler, Türk ulusal kimliğinin şekillendirilmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Yazar, söz konusu müzelerin, devletin ideolojik hedeflerini toplumla paylaşmak, kültürel aidiyet duygusu oluşturmak ve ulusal bir kimlik inşa etmek amacıyla kullanıldığını belirtmiştir. Kültürel bellek, toplumların geçmişi, değerleri ve kimlikleriyle bağlantılı olarak müzelerde yaşatılırken, toplumsal bellek ise bu süreçte devletin ideolojik söylemiyle şekillendirilmiştir. Yazar, çalışmasında müzeleri sadece geçmişin izlerini taşıyan araçlar olarak değil, aynı zamanda devletin kimlik inşa sürecinin bir parçası olarak toplumsal hafızayı ve bireylerin aidiyet duygusunu pekiştiren mekânlar olarak ele almıştır. Bu bağlamda müzeler, yalnızca kültürel mirası korumakla kalmayıp, ulusal kimliği kültürel bir aidiyetle bağlayarak toplumu birleştirici bir rol üstlenmiştir. Son tahlilde yazar, müzelerin devletin ideolojik amaçlarına hizmet ettiğini ileri sürmüş ve bu bağlamda müzelerin toplumsal belleği şekillendirirken, geçmişin ve bugünün ilişkisini kurarak ulusal kimliği kültürel bir aidiyet üzerinden inşa ettiğini belirtmiştir.

c. Büşra Tuğba Akça (Yüksek Lisans Tezi): “Mekân Tasarımı İlkeleri Temelinde Müzeler: Pera Müzesi Ve İstanbul Sinema Müzesi İncelenmesi”

Yazar, ilgili çalışmasında mekân tasarımının hafıza mekânları oluştururken hem fiziksel hem de kültürel bağlamda önemli bir rol oynadığını ileri sürmüş ve müzeler gibi kamusal mekânların, toplumsal hafızayı somutlaştıran, tarihsel ve kültürel değerleri aktaran yapılar olarak tasarlandığını belirtmiştir. Buradan hareketle, müzelerde mekân tasarım ilkelerinin, sergileme tekniklerinin ve kullanılan öğelerin, izleyicilerin geçmişle olan bağlarını güçlendiren ve kültürel belleklerini pekiştiren bir işlev üstlendiğini ifade etmiştir. Yazar, kamusal ve özel mekânların gereksinimlerinin farklı olduğu kabulünden hareketle, müze tasarımının hem toplumsal hafızanın korunması hem de kültürel değerlerin aktarılması açısından büyük önem taşıdığını vurgulamıştır. Bu bağlamda, kamusal hafızanın sergileme alanlarında tarihsel anlatılarla şekillendiğini ve mekân tasarımının bu anlatıları destekleyecek şekilde yapılandırıldığını ifade etmiştir. Çalışmasında, Pera Müzesi ve İstanbul Sinema Müzesi gibi örnekler üzerinden özgün tasarımların, sergilenen objelere

toplumsal ve kültürel bağlamda anlam kazandıran alanlar yarattığını belirtmiştir. Bu bağlamda, söz konusu müzelerde mekânın tarihi yapısının ve sergileme tekniklerinin toplumsal hafızayı güçlendirici birer araç olarak kullanıldığını vurgulamıştır. Müzelerin yalnızca fiziksel birer alan olmanın ötesinde, toplumsal bellek ve kültürel aidiyetin pekiştirilmesine katkı sağlayan hafıza mekânları olduğunu ileri sürmüştür. Çalışmasında, tasarım sürecinin geçmiş ile bugünü birleştiren bir köprü işlevi gördüğü sonucuna varmıştır.

d. Göktu Görkem Mardin (Yüksek Lisans): Bağlam ve Hafıza Çerçevesinde Müze İç Mekânlarının Fenomenolojik Yaklaşımla İncelenmesi: Yazar, çalışmasında mekânın insan varoluşunu anlamlandırmadaki rolünü ve mimarlık pratiklerinin fenomenolojik bir yaklaşımla mekânsal deneyimi nasıl biçimlendirdiğini ele almaktadır. Mimarlığın, insan bedenini zaman ve mekân içinde konumlandırarak varoluşsal bir çerçeve sunduğunu belirten yazar, bireyin çevresiyle kurduğu ilişkiyi deneyimler aracılığıyla anlamlandırdığını öne sürmekte ve hermeneutik fenomenolojinin bu deneyimlerin yorumlanmasına olanak tanıdığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, mekân yalnızca fiziksel bir yapı olmaktan öte, hafızanın, kimliğin ve varoluşsal deneyimlerin taşıyıcısı olarak değerlendirilmektedir. Çalışma, müze mekânlarının yalnızca sergileme işleviyle sınırlanamayacağını ve mekânın kendisinin de bir sergi elemanı olarak kurgulanabileceğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu çalışmada, Antakya Müze Otel örneği üzerinden mekân-hafıza-bağlam ilişkileri incelenerek, duyuların, algının ve deneyimin müzecilik pratiğindeki rolü tartışılmaktadır. Böylece, mimari mekânların insan varlığıyla kurduğu derin bağ açığa çıkarılmaktadır.

e. Hatice Engin (Yüksek Lisans): Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Etnografya Müzeleri ile Bu Bölge Müzelerindeki Etnografik Eser Seksiyonlarının İdari, Sosyal ve Kültürel Açidan İncelenmesi: Yazar, çalışmasında Türkiye'deki etnografya müzelerinin, özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde, müzecilik anlayışındaki değişimlerden yeterince etkilenmemesini ve bu nedenle geri planda kalmasının nedenlerini irdelemiştir. Bu bağlamda, etnografya müzelerinin tarihsel gelişimini milliyetçilik olgusu çerçevesinde ele alarak, Doğu Anadolu'daki sekiz müzeyi fiziksel yapı, teşhir düzeni, yönetim ve personel durumu gibi unsurlar açısından analiz etmiştir. Ayrıca, bölgenin zengin etnografik ve folklorik mirasının bu müzelere ne ölçüde yansıtıldığını sorgulayarak, müzelerin toplumsal bellek ve kimlik inşasındaki rolüne dair eleştirel bir perspektif sunmuştur. Çalışma, müze

kavramının yalnızca bir sergi alanı olarak değil, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve aktarılmasında aktif bir aktör olarak değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

f. Mehtap Tosun (Sempozyum Tebliği): Toplumsal Belleği “Restore” Etmek: Dersim Askerî Kışlası’nın Müzeye Dönüşümü: Yazar, çalışmasında Tunceli Müzesi’nin başlangıçta bir yüzleşme mekânı olarak tasarlanmasına karşın, zamanla siyasi müdahaleler doğrultusunda ulus-devletin ideolojik anlatısını pekiştiren bir yapıya dönüştürülmesini ve bunun hafıza politikaları açısından yarattığı sonuçları ele almaktadır. Mekânın, geçmişle hesaplaşmaya ve kolektif belleğin inşasına katkıda bulunması beklenirken, ulusal kimlik inşasının sınırları içinde yeniden kurgulandığı, böylece tarihsel travmalarla yüzleşmek yerine unutturma mekanizmalarının bir parçası haline getirildiği ortaya konulmaktadır. Çalışma, hafızanın mekânsal kurgular aracılığıyla nasıl yönlendirildiğini ve müzelerin sadece sergilenen objelerden ibaret olmadığını, aynı zamanda iktidarın tarih anlatısını şekillendiren ideolojik araçlar olarak işlev gördüğünü tartışmaktadır. Özellikle Dersim 1938 gibi toplumsal travmaların temsilinde müzelerin rolü, sadece geçmişi hatırlama pratikleri açısından değil, aynı zamanda unutmanın kurumsallaşma süreçleri bağlamında da ele alınmaktadır. Bu bağlamda müzenin, ilk tasarımında barındırdığı hafızayla yüzleşme potansiyelinin, zamanla ulus-devletin resmi tarih anlatısını meşrulaştıran bir yapıya dönüşmesi, hafıza mekânlarının politik müdahalelere ne denli açık olduğunu göstermektedir. Müzenin Dersim Müzesi olarak planlanmışken Tunceli Müzesi’ne dönüştürülmesi, sadece bir isim değişikliği olarak değil, bir anlam dönüşümü olarak da değerlendirilmekte ve bu değişimin, devletin hafızaya yönelik müdahalesinin açık bir göstergesi olduğu vurgulanmaktadır. Buna karşılık, kolektif hafızanın, resmi anlatının sınırlarını aşarak alternatif bir hafıza mekânı oluşturma çabasına işaret edildiği, bireysel ve toplumsal bellek arasındaki gerilimin mekânsal düzenlemeler üzerinden nasıl inşa edildiği çalışmada ele alınmaktadır. Böylece, Tunceli Müzesi örneği üzerinden, müzelerin sadece tarihsel gerçeklikleri temsil eden nötr alanlar olmadığı, aksine belirli iktidar ilişkileri içinde şekillenen ve hafızayı yönlendiren dinamik yapılar olduğu ortaya konulmaktadır.

g. Aslıhan Öztürk (Doktora): Mekân-duyu-duygu düzleminde hafıza mekânları: Sinop Cezaevi Müzesi ve Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi örnekleri: Yazar ilgili çalışmasında hafıza mekânlarının bireylerde oluşturduğu duygusal etkileri ve mekân deneyiminin duyusal algılar üzerinden nasıl şekillendiğini incelemektedir. Çalışma, travmatik geçmişe sahip mekânların (örneğin, eski cezaevlerinden müzeye dönüştürülen

yapılar) kullanıcılar üzerindeki psikolojik ve duygusal etkilerini araştırarak, mekân-duyu-duygu ilişkisini anlamaya odaklanmaktadır. Bu kapsamda, Sinop Cezaevi Müzesi ve Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi'nde gerçekleştirilen gözlemler ve katılımcı görüşmeleri üzerinden mekânın duyuşal unsurlarının (ışık, koku, ses vb.) ziyaretçiler üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Çalışma, mekânsal düzenlemelerin bireylerin hafıza ve duygulanımlarıyla nasıl bir bağ kurduğunu fenomenolojik bir yaklaşımla tartışmaktadır.

h. Şükrü Aslan (Köşe Yazısı): Dersim Kışlası'ndan 'Tunceli Müzesi'ne Bir Mekânın Toplumsal Öyküsü: Yazar, köşe yazısında Dersim'deki mekânsal dönüşümün yalnızca fiziksel yapılar üzerinden okunamayacağını; bu dönüşümün aynı zamanda toplumsal hafızanın ve iktidar pratiklerinin maddi dünyadaki izdüşümü olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Özellikle askeri harekât sonrasında kışlaların lojmanlara dönüştürülmesini, mekânın bir iktidar aracı olarak yeniden yapılandırılması şeklinde değerlendirerek, bu dönüşümün yalnızca kent dokusunun değişimiyle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda toplumsal aidiyeti, bellek oluşumunu ve gündelik hayatın biçimlenişini de derinden etkilediğini vurgulamıştır. Yazar, modern şehirleşmenin temel dinamikleri arasında sanayi, eğitim ve ticaret gibi unsurların yer aldığını belirterek, Dersim'de bu sürecin kışlalaşma ve güvenlik merkezli bir formasyonla ilerlediğini ve bunun da mekânın militarizasyonunu kalıcı bir mirasa dönüştürdüğünü ifade etmiştir. Ona göre, böylesi bir bağlamda kışlaların lojmanlara dönüştürülmesi yalnızca fiziksel bir değişim değil; aynı zamanda geçmişin silinmesi ve yerine yeni bir mekânsal hafızanın inşası anlamına gelmektedir. Bu durum, Dersim'de mekânın yalnızca bir barınma alanı olmaktan çıkıp, iktidar tarafından belirlenen ve yeniden üretilen bir hafıza coğrafyasına dönüşmesine yol açmıştır. Yazar, bu mekânların zaman içinde sıradanlaşmasının, onların taşıdığı tarihsel yükün görünmezleşmesiyle sonuçlandığını belirtmektedir. Oysa kışlaların lojmanlara dönüşmesi yalnızca konut ihtiyacına yönelik pragmatik bir çözüm değil; aynı zamanda mekânsal belleğin katmanlarını değiştiren ve geçmişin izlerini farklı bir formda muhafaza eden bir sürecin parçası olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle, yazar, Dersim'deki mekânsal hafızayı koruyabilmek için kışla-lojman dönüşümünü sadece fiziksel yapıların değişimi olarak değil, tarihsel süreklilik ve kopuş bağlamında değerlendirmek gerektiğini savunmaktadır. Sonuç olarak, yerel yönetimlerin bu mekânları yalnızca fonksiyonel alanlar olarak görmek yerine, tarihsel tanıklıklarını görünür kılacak hafıza mekânlarına dönüştürerek Dersim'in toplumsal hafızasını kolektif bir bilinçle yeniden inşa etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

i. Gizem Nur Özcan ve Neslihan Dalkılıç (Makale): “Erken Cumhuriyet Dönemi Mirası Olan Tunceli Kışlası’nın Kent Müzesine Dönüşümü”

Bu çalışmada, Tunceli kent merkezinde 1935-1937 yılları arasında inşa edilen ve “Mameki Kışlası” olarak da bilinen yapının tarihsel ve kültürel bağlam içerisindeki önemi çok yönlü biçimde ele alınmaktadır. Kışlanın, erken Cumhuriyet döneminin mimari izlerini taşıyan ve kentin ilk büyük ölçekli kamu yapılarından biri olarak dikkat çeken bir yapı olduğu vurgulandıktan sonra, inşasından itibaren kentin mekânsal gelişimini etkilediği ve yalnızca askerî amaçlarla kullanılmadığı; zamanla geçirdiği işlevsel dönüşümlerle birlikte farklı anlamlar kazandığı ileri sürülmektedir. Çalışmada, kışlanın tarihî süreç içerisindeki işlev değişimleri, 2010 yılında geçirdiği yangın ve sonrasında yürütülen restorasyon süreci ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bu kapsamda yapılan arşiv araştırmaları ve yerinde gerçekleştirilen gözlemler aracılığıyla, yapının mimari özellikleri belgelenmiş ve değerlendirilmiştir. Avlulu plan tipi, taş ve betonarme malzeme kullanımı, simetrik yerleşimi gibi mimari detayların dönemin kamusal yapı karakteristiğini yansıtması açısından önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Kışla binasının kent müzesine dönüştürülmesiyle yapıya hem fiziksel hem de sembolik açıdan yeni bir kimlik kazandırıldığı belirtilmekte; bu dönüşümün, yapının tarihsel hafızadaki yerini koruyarak toplumsal belleğe hizmet eden bir mekâna dönüşmesini sağladığı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, kışlanın kentteki sınırlı sayıdaki tescilli kültür varlıklarından biri olması nedeniyle korunması gereken değerli bir kültürel miras niteliği taşıdığı ifade edilmektedir. Özetle, bu çalışmada Tunceli’de erken Cumhuriyet dönemine ait önemli bir yapı olan Mameki Kışlası’nın tarihsel geçmişi, mimari özellikleri ve geçirdiği dönüşümler ele alınmakta; müzeye dönüştürülme süreci bağlamında yapının kültürel miras açısından taşıdığı çok katmanlı anlamlara dikkat çekilmektedir.

2.4. Hafıza Mekânları Kuramlarının Tunceli Müzesi Bağlamında Değerlendirilmesi

Tarih, yalnızca geçmişin bir kaydı değil; aynı zamanda bugünün hafızasıdır. Bu hafıza, çoğu zaman mekânda somutlaşır, ritüellerde yeniden kurulur ve anlatılarla şekillenir. Hafıza mekânları, tam da bu noktada, toplumsal belleğin taşıyıcıları olarak öne çıkar. Tunceli’de bir kışlanın müzeye dönüştürülmesi, yalnızca mimari bir yeniden işlevlendirme değil, aynı zamanda belleğin mekânda yeniden inşasıdır. Bu dönüşüm, Pierre

Nora'nın hafıza mekânı kavramı, Maurice Halbwachs'ın kolektif hafıza kuramı ve Jan Assmann'ın kültürel bellek teorisi ışığında değerlendirildiğinde, çok katmanlı bir sembolik süreç olarak anlam kazanır.

Fransız tarihçi Pierre Nora'ya göre hafıza mekânları, modern toplumlarda canlı belleğin yerini alan, geçmişini koruma ve temsile dayalı alanlardır. Geleneksel toplumlarda geçmiş, günlük yaşamın organik bir parçası olarak hatırlanırken; modern toplumda bu bağ kopmuş, yerini arşivlenen, simgeleştirilen ve temsil edilen bir hafıza biçimi almıştır. Bu bağlamda, Tunceli Müzesi'nin oluşumu, geçmişin kolektif olarak unutulmaması adına oluşturulmuş bir simgesel alan işlevi görür. Askeri bir kışla olarak devlet otoritesinin ve denetiminin bir simgesi olan yapı, müzeye dönüştürülerek halkın belleğiyle yeni bir ilişki kurar. Nora'nın vurguladığı gibi, *bu tür mekânlar yalnızca hatırlamak için değil, aynı zamanda unutulmaması gerekenleri yeniden düzenlemek ve kimliği yeniden kurmak için vardır*. Tunceli Müzesi, geçmişle yüzleşmeye imkân tanıyan ve ortak tarihsel deneyimlerin hatırlanarak sembolik bir uzlaşma zeminine katkı sunabilecek potansiyele sahip önemli bir hafıza mekânıdır.

Maurice Halbwachs ise hatırlamanın bireysel bir zihin faaliyeti olmadığını, sosyal çerçeveler içinde şekillendiğini savunur. Ona göre, bireyler ancak ait oldukları toplumsal gruplar aracılığıyla hatırlar; yani her hafıza, kolektif bir yapının içinden doğar. Tunceli Müzesi bağlamında bu yaklaşım, müzenin sadece tarihî belgeleri barındıran bir arşiv değil, aynı zamanda eski kışla lojmanlarında yaşamış kişilerin ve toplulukların anılarını yeniden kurma alanı olduğunu düşündürür. Eski sakinlerin mekâna dair kişisel anlatıları, müzeye yalnızca geçmişe dair tanıklık sunmakla kalmaz; aynı zamanda geçmişle günümüzde kurulan duygusal ve kültürel bağların görünür hale gelmesine katkı sağlayarak, mekânın yaşayan bir hafıza alanı olma niteliğini güçlendirir. Bu anlamda müze, Halbwachs'ın “kolektif hafıza” dediği, toplumsal olarak paylaşılan ve yeniden üretilen bir bellek alanına dönüşür. Jan Assmann'ın kültürel bellek kuramı ise bu dönüşümü daha geniş bir tarihsel perspektifle ele alır. Assmann, bireysel belleğin geçici olduğunu, oysa kültürel belleğin, yazılı metinler, ritüeller, semboller ve yapılar aracılığıyla kuşaklar arası aktarılabilirliğini savunur. Tunceli Müzesi'nde sergilenen objeler, belgeler, anlatılar ve mekânın kendisi, geçmişin yalnızca hatırlanmasını değil, kültürel olarak yeniden kurgulanmasını da mümkün kılar. Bu dönüşüm aynı zamanda bir bellek politikasına da işaret eder. Örneğin, müzede yer alan cem kayıtları, fotoğraflar, kişisel eşyalar ve yazılı belgeler gibi unsurlar,

kişisel deneyimlerin toplumsal hafıza içinde anlam bulmasına olanak tanıyarak, geçmişin çok katmanlı anlatımına katkıda bulunur.

Hangi anlatıların görünür kılındığı, hangilerinin ise arka planda bırakıldığı; müzenin hafızayı nasıl şekillendirdiğine ve temsil pratiklerinde nasıl bir yönelim benimsediğine dair önemli düşünsel soruları gündeme getirmektedir. Bu durum, mekânın toplumsal hafızayla kurduğu ilişkinin daha bütüncül ve kapsayıcı biçimlerde ele alınması gerektiğini düşündürmektedir. Assmann'a göre, kültürel bellek yalnızca hatırlamakla değil, hatırlanması gerekeni kurumsallaştırmakla da ilgilidir. Bu bağlamda, Tunceli Müzesi'nin dönüşüm süreci yalnızca fiziksel bir yapının yenilenmesi değil; aynı zamanda uzun süre görünmez kalan tarihsel anlatıların ve kültürel hafızanın kamusal alanda ifade bulmasına yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Hafızanın mekânda temsili, bu yapının geçmişte neyi temsil ettiğini ve bugün nasıl yeniden anlamlandırıldığını ortaya koyar. Müze, artık yalnızca geçmişe ait bir arşiv değil; toplumsal belleğin katmanlarının ortaya çıkarıldığı, geçmişle bugün arasında etik bir bağ kuran canlı bir hafıza alanıdır.

Tunceli Kışlası'nın müzeye dönüşümü, Nora'nın sembolik hafıza mekânı, Halbwachs'ın sosyal çerçeve içinde şekillenen kolektif belleği ve Assmann'ın kültürel aktarım üzerine kurulu bellek anlayışıyla birlikte ele alındığında, yalnızca yerel bir müze kurma çabasının ötesine geçer. Bu süreç, aynı zamanda mekânın anlamının dönüştürülmesi, tarihsel travmalarla yüzleşme ve toplumsal kimliğin yeniden inşası bağlamında güçlü bir entelektüel ve kültürel eylem olarak okunmalıdır.

3. TUNCELİ/DERSİM: TARİHSEL, SİYASAL VE KÜLTÜREL GEÇMİŞ

Dersim, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, farklı etnik ve kültürel unsurların iç içe geçtiği, derin bir geçmişe sahip bir bölgedir. Coğrafi yapısı gereği zorlu ve ulaşımı güç bir bölge olması, tarihsel süreç içinde buradaki toplulukların görece izole bir yaşam sürmesine yol açmış, bu da kendine özgü bir sosyal yapı ve kültürel doku yaratmıştır. Antik çağlardan itibaren pek çok devletin ilgi alanına giren Dersim, özellikle inanç ve kimlik bağlamında Anadolu'nun farklı geleneklerini bünyesinde barındıran bir merkez olarak dikkat çekmiştir (Danık, 2010).

3.1. Antik ve Orta Çağ Dönemi

Tunceli(Dersim) ve çevresi, tarih öncesi dönemlerden itibaren insan yerleşimine sahne olmuştur. Bölgede yapılan arkeolojik kazılar, Paleolitik ve Neolitik dönemlere kadar uzanan yerleşim izlerine işaret etmektedir. Özellikle Pulur Höyüğü (Norşuntepe), Mercan Vadisi ve çevresinde ortaya çıkarılan buluntular, bu erken yerleşimlerin izlerini gözler önüne sermektedir (Esin, 1970; Özfırat, 2001). Hitit, Urartu ve Persler gibi büyük uygarlıkların etki alanında kalan bu topraklar, özellikle Urartu Krallığı döneminde önemli bir kültürel ve siyasi merkez hâline gelmiştir. Urartular, Doğu Anadolu'da kale, tapınak ve sulama sistemleriyle bilinen ileri bir devlet yapısı kurmuşlardır. Bu bağlamda, Pulur (Norşuntepe) ve Mazgirt civarında günümüze ulaşan kalıntılar, bölgenin Urartu dönemindeki stratejik ve kültürel önemini ortaya koymaktadır (Çilingiroğlu, 1997; Sevin, 2002). Urartuların ardından bölge, sırasıyla Persler'in kontrolüne geçmiş, ardından Makedon Kralı Büyük İskender'in Anadolu seferiyle Helenistik etkiler altına girmiştir. Ancak sarp dağlık coğrafyası nedeniyle Helenistik kültür Tunceli'de tam anlamıyla yerleşememiştir. Roma ve Bizans dönemlerinde ise bölge, büyük ölçüde bağımsız hareket eden yerel toplulukların kontrolünde kalmış, Bizanslılar ise Tunceli'yi doğudaki Sasani ve Arap akınlarına karşı bir sınır bölgesi olarak değerlendirmiştir. Ancak bölgenin zorlu doğa koşulları, Bizans'ın burada uzun süreli ve kalıcı bir hâkimiyet kurmasını engellemiştir (Danık, 2010, s. 64-65; Kaçar, 2001).

3.2. Selçuklular ve Osmanlı Dönemi

1071 Malazgirt Zaferi sonrasında Selçuklular, Anadolu'nun büyük bir bölümünde olduğu gibi Dersim bölgesinde de hâkimiyet kurma çabasına girmişlerdir. Ancak bölgenin sarp dağlık yapısı, ulaşım zorlukları ve yerel aşiretlerin görece özerk yapısı, Selçuklu merkezî otoritesinin burada tam anlamıyla tesis edilmesini engellemiştir. Tunceli (Dersim), bu süreçte daha çok yerel beylerin ve bağımsız toplulukların kontrolünde kalan bir coğrafya olmuştur. Selçukluları takiben Artuklular, Mengücekler ve Akkoyunlular gibi çeşitli Türk beyleri döneminde de bölge, merkezileşmemiş yapısını koruyarak kendi iç dinamikleriyle varlığını sürdürmüştür (Uzunçarşılı, 1988; Yıldız, 2012). 16.yüzyılda Osmanlı-Safevî mücadeleleri sırasında Osmanlı İmparatorluğu, Tunceli (Dersim) ve çevresini topraklarına katmıştır. Ancak bölgedeki Alevi-Kızılbaş toplulukların Osmanlı'nın Sünnî merkezî yapısına karşı duyduğu güvensizlik, zaman zaman açık çatışmalara neden olmuş; bu da bölgenin idarî entegrasyonunu geciktirmiştir. Osmanlı yönetimi, bu nedenle Dersim'i doğrudan bir eyalet yönetimiyle değil, aşiret liderlerine dayalı yarı özerk bir yapıyla idare etmeyi tercih etmiştir. Vergi toplama ve asayiş konularında yerel beyler ile iş birliği yapılmış, bu durum aşiret yapısının devamlılığını pekiştirmiştir (Danık, 2010, s. 85; Yıldız, 2012, s. 115-118). 17. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı merkezi yönetimi, imparatorluğun diğer taşra bölgelerinde olduğu gibi Dersim'de de doğrudan denetim kurma çabasına girişmiş; bu süreçte merkezileşme politikaları kapsamında idarî reformlar uygulanmak istenmiştir.

3.3. “1938” Tarihsel Bağlam, Devlet Politikaları ve Toplumsal Sonuçlar

Dersim merkezi otoriteler tarafından farklı dönemlerde çeşitli düzenlemelere tabi tutulmuş bir bölgedir. Bölgenin zorlu coğrafi koşulları, aşiret temelli sosyal örgütlenmesi ve Alevi inanç sistemi, Dersim'in tarihsel süreçte özerk bir yapı geliştirmesine olanak sağlamış, yerel halkın büyük ölçüde kendi iç dinamikleriyle varlığını sürdürmesine neden olmuştur. Bu özgün yapının kökenleri, bölgenin tarihsel hafızasında önemli bir yer tutan eski toplumsal ve kültürel kodlara dayanmaktadır. Tunceli(Dersim), etnik, dinsel ve kültürel olarak farklı unsurların iç içe geçtiği, ancak bu çeşitliliğin uzun yıllar boyunca güçlü bir toplumsal dayanışma mekanizması oluşturduğu bir bölge olmuştur. Bölgedeki toplumsal yapı büyük ölçüde aşiretler etrafında şekillenmiş, aşiretler ise yalnızca kan

bağına dayalı yapılar değil, aynı zamanda belirli etik kuralları, ekonomik işleyişi ve adalet sistemini barındıran kurumsal yapılara dönüşmüştür. Alevi inanç sistemi, bu sosyal örgütlenmeye ahlaki ve manevi bir çerçeve sunarak, toplumsal uyumun sağlanmasında temel bir unsur olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde merkezi otoritenin Dersim üzerindeki kontrolü büyük ölçüde sınırlı kalmıştır. Osmanlılar, bölgeyi doğrudan idare etmek yerine, vergi tahsilatı ve güvenliği aşiret liderleri aracılığıyla sağlamaya çalışmış, böylece yerel yöneticiler fiili olarak bölgeyi yönetmiştir. Ancak, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecine girmesi ve merkeziyetçi politikaların güç kazanmasıyla birlikte Dersim üzerindeki denetimi artırma çabaları hız kazanmıştır. Tanzimat reformlarıyla birlikte Osmanlı, imparatorluğun farklı bölgelerinde olduğu gibi Dersim'de de idari ve hukuki dönüşümleri uygulamaya çalışmış, ancak bölgenin sosyo politik yapısı nedeniyle bu çabalar çoğu zaman sınırlı bir başarı göstermiştir (Çakmak, 2019, s. 415-433). Özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti, Dersim'i doğrudan kontrol etmek adına çeşitli askeri ve idari müdahalelerde bulunmuş, ancak bölgenin coğrafi yapısı ve yerel halkın güçlü direnişi nedeniyle bu süreç zorluklarla karşılaşmıştır. Dersim'in iç dinamikleri, sadece Osmanlı için değil, Cumhuriyet döneminde de devletle bölge halkı arasındaki ilişkinin temel belirleyicisi olmuştur. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı'nın yerini alan Türkiye Cumhuriyeti, Dersim'i merkezi otoritenin tam anlamıyla hâkim olduğu bir bölge haline getirmek istemiş ve bu doğrultuda çeşitli politikalar hayata geçirmiştir (Yüksel, 2010: 351-372; Sözen, 2017: 27-31). Bu bağlamda, Dersim sadece bir coğrafi alan olarak değil, aynı zamanda toplumsal hafızası, direniş gelenekleri ve kültürel kodlarıyla tarih boyunca devletle gerilimli bir ilişki içinde olmuştur. Bölgenin modernleşme süreçleriyle karşı karşıya kaldığı dönüşümler, toplumsal yapısındaki değişimleri beraberinde getirmiş, ancak aynı zamanda geleneksel yapıyı ve hafızayı canlı tutma mücadelesine de yol açmıştır. Bu durum, Dersim'i yalnızca tarihsel bir konu olmaktan çıkarıp, bugün hâlâ üzerine düşünülen ve tartışılan bir sosyo-politik alan haline getirmiştir.

3.4. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dersim'in Konumu

Osmanlı Devleti'nin merkezileşme çabaları, Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) Fermanları ile ivme kazanmış, ancak Dersim, ulaşılması zor coğrafyası, aşiret yapısı ve Alevi inanç sistemine dayalı toplumsal örgütlenmesi nedeniyle uzun süre merkezi

otoritenin tam denetimine girmemiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı, özellikle doğu bölgelerinde otoritesini pekiştirmek amacıyla çeşitli askeri ve idari reformlar yapmaya çalışmıştır. Bu reformlar, Osmanlı taşra idaresinin güçlendirilmesi, vergilendirme sisteminin düzenlenmesi ve zorunlu askerlik uygulamalarının genişletilmesini içermektedir. Ancak Dersim’de bu politikaların uygulanabilirliği sınırlı kalmış, bölgenin sosyo-politik dokusu Osmanlı’nın merkeziyetçi yönetimine direnç göstermiştir (Çakmak, 2019, s. 387). Dersim’deki aşiret yapısı, topluluk içi dayanışma ve geleneksel yönetim mekanizmalarına dayanıyordu. Osmanlı Devleti’nin bölgedeki aşiretlerden düzenli vergi toplama, asker alma ve doğrudan idari kontrol sağlama girişimleri genellikle yerel direnişlerle karşılaşmıştır. Devletin, Dersim’i merkeze bağlama çabalarındaki başarısızlık, aşiretlerin kendi iç özerkliklerini uzun süre korumasına neden olmuştur. II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Hamidiye Alayları’nın kurulması, Osmanlı’nın doğu politikalarında yeni bir evreye işaret etse de Dersim’in toplumsal yapısı büyük ölçüde muhafaza edilmiştir. Hamidiye Alayları’nın bölgede oluşturduğu yeni askeri yapı, Osmanlı’nın denetim mekânizmasını güçlendirmek yerine, aşiretler arasındaki rekabeti ve yerel güç dengelerini daha da karmaşık hale getirmiştir. 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı ile Osmanlı’daki reform süreçleri yeniden hızlanmış, ancak Meşrutiyet yönetiminin Dersim üzerindeki hâkimiyetini artırma girişimleri, bölgenin yerleşik toplumsal dinamikleri karşısında yine sınırlı bir etki yaratmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti’nin genel zayıflaması, Dersim’in kontrol edilmesini daha da zorlaştırmış, bölge büyük ölçüde kendi yerel unsurları tarafından yönetilmeye devam etmiştir. Osmanlı’nın dağılma sürecinde, Dersim yalnızca bir coğrafi alan değil, aynı zamanda merkezi idarenin denetim altına almakta zorlandığı, tarihsel olarak özerklik geleneğine sahip bir bölge olarak öne çıkmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet’in kuruluşu sonrasında, Dersim, Osmanlı’dan devralınan ve denetim altına alınması gereken bir alan olarak değerlendirilmiş, yeni devletin merkeziyetçi politikalarının önemli hedeflerinden biri haline gelmiştir (Çakmak, 2019).

3.5. Cumhuriyet Dönemi ve Devletin Dersim Politikası

Cumhuriyet’in 1923 yılında ilan edilmesiyle birlikte Türkiye’de yeni bir ulus-devlet inşa süreci başlamıştır. Bu süreçte devlet, Osmanlı’nın çok etnili ve çok kültürlü yapısından uzaklaşarak homojen bir ulusal kimlik oluşturmayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda özellikle doğu bölgelerinde, merkezîleşme politikaları kapsamında çeşitli idarî ve

toplumsal müdahaleler gerçekleştirilmiştir. 1925'teki Şeyh Said İsyanı, bu politikaların sertleşmesine zemin hazırlamış; Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde devlet kontrolünü güçlendirmek amacıyla 1927 yılında “Şark Islahat Planı” yürürlüğe konmuştur (Bozarslan, 2009, s. 119). Plan, bölgedeki aşiret yapılarının çözülmesini, farklı etnik kimliklerin bastırılmasını ve bölgenin merkezi otoriteye bağlanmasını öngörmüştür. Bu genel çerçevede Dersim bölgesi, Cumhuriyet'in özel müdahale alanlarından biri hâline gelmiştir. Osmanlı döneminde görece bir özerkliğe sahip olan Dersim, aşiret temelli sosyal yapısı ve coğrafi izolasyonu nedeniyle merkezî otoriteye entegre edilememiştir. Ancak Cumhuriyet yönetimi, bu durumu bir “güvenlik sorunu” olarak değerlendirmiş ve bölgenin kontrol altına alınmasını zorunlu görmüştür. 1935 yılında çıkarılan 2884 sayılı Tunceli Kanunu, Dersim'in idarî statüsünü köklü biçimde değiştirmiş; bölge İçişleri Bakanlığı'na bağlı özel bir yönetim bölgesi hâline getirilmiş ve askerî yönetime devredilmiştir (Yıldız, 2001, s. 220). Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte bölgede iskân politikaları uygulanmış, halkın hareket özgürlüğü kısıtlanmış ve kültürel kimliğe yönelik asimilasyoncu uygulamalar hız kazanmıştır. Eğitim, dil ve toplumsal yaşam alanları, devletin ideolojik çerçevesine uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu süreçte halkın tepkisi, 1937-1938 yıllarında meydana gelen Dersim Hareketi ile açık biçimde ortaya çıkmıştır. Bu olaylar, Cumhuriyet'in ulus-devlet inşasında merkeziyetçi yaklaşımının en görünür ve tartışmalı uygulamalarından biri olarak değerlendirilmektedir (Van Bruinessen, 1994, s. 165).

3.5.1. “1938” olayları ve sonuçları

Tunceli Kanunu'nun 1935 yılında yürürlüğe girmesi, Dersim bölgesinde devlet otoritesinin güçlendirilmesi amacıyla çıkarılan bir dizi yasal düzenlemeyi içermekteydi. Bu kanun, bölgenin yönetim yapısını doğrudan İçişleri Bakanlığı'na bağlayarak idari denetimi artırmış ve güvenlik güçlerinin yetkilerini genişletmiştir. Bölgedeki askerî varlığın artırılması, devletin bölgedeki denetimini pekiştirmeye yönelik bir adım olarak atılmış, aynı zamanda bölge halkı üzerinde devlet baskısının arttığı bir dönemi başlatmıştır. Ancak, Dersim'deki aşiret yapısı tarihsel süreçte özerkliklerini koruma yönünde güçlü bir direnç göstermiştir. Bu durum, devletin denetim mekânizmalarını sıkılaştırma çabalarına karşı yerel tepkilerin oluşmasına yol açmıştır. Bu gergin ortamda, 1937 baharında devlet güçleriyle yerel aşiretler arasında silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Devletin askerî gücü karşısında direniş uzun süre devam edememiş, Temmuz 1937'de Seyit Rıza teslim olmuş

ve Kasım 1937’de Elazığ’da idam edilmiştir. Seyit Rıza’nın idamı, Dersim halkı üzerinde derin etkiler bırakmış, ancak devlet baskısı bölgeden tamamen çekilmemiştir. Aksine, 1938’de daha geniş çaplı bir askeri harekât gerçekleştirilmiştir (Sözen, 2017, s. 32). 1938 Dersim Harekâtı, yalnızca askeri bir operasyon olmanın ötesinde, bölgenin toplumsal ve kültürel yapısını köklü bir şekilde dönüştürmeye yönelik politikalarla birlikte yürütülmüştür. Devletin bu harekâtla gerçekleştirdiği temel strateji, bölgedeki aşiret yapısını dağıtmak, nüfus hareketliliğini artırmak ve zorunlu iskân politikalarını uygulamak olmuştur. Tunceli (Dersim) bölgesinde birçok köy zaman içerisinde boşalmış; halkın önemli bir bölümü batı illerine zorunlu göç etmek durumunda kalmış ve bu süreç, bölgenin demografik yapısında belirgin değişimlere neden olmuştur. Zorunlu göç politikaları kapsamında Dersim halkının büyük bir kısmı, farklı illere yerleştirilmiş, kültürel yapıların korunması ise zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. 1938 harekâtı sırasında çok sayıda sivilin hayatını kaybettiği, köylerin tahrip olduğu ve yerinden edilen halkın ciddi zorluklarla karşılaştığı bilinmektedir. Askeri operasyonlar sırasında sadece isyanla bağlantılı görülen kişiler değil, aynı zamanda kadınlar, çocuklar ve yaşlılar da etkilenmiştir. Bu olaylar, Dersim halkının kolektif hafızasında büyük izler bırakmış ve ağıtlar, destanlar ve sözlü anlatılar aracılığıyla günümüze aktarılmaktadır (Sözen, 2017: 33). Dersim Olayları sonrasında bölgedeki toplumsal yapı ciddi bir dönüşüme uğramış, aşiret sisteminin zayıflamasıyla birlikte bölgesel aidiyet duygusu da önemli ölçüde değişmiştir. Zorunlu göçle yerlerinden edilen topluluklar, gittikleri bölgelerde kimliklerini, anadillerini ve kültürel miraslarını sürdürme konusunda çeşitli güçlüklerle karşılaşmış; bu durum, kuşaklar arası aktarımda belirli kesintilere yol açmıştır. Dersim’in tarihsel belleğinde önemli bir kırılma noktası olan 1937-1938 olayları, yalnızca geçmişin bir parçası olarak kalmamış, günümüzde de kimlik, hafıza ve adalet arayışı ekseninde tartışılmaya devam etmektedir. Sonuç olarak, 1937-1938 Dersim olayları, yalnızca bir isyan bastırma süreci olarak değil, aynı zamanda toplumsal dönüşüm ve devletin merkezileşme politikasının bir uygulaması olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde yaşanan zorunlu göçler, sivil kayıplar ve kültürel değişimler, Dersim halkının kolektif hafızasında derin izler bırakmış; bellekte uzun süreli etkiler yaratmıştır. Bugün, bu olaylara dair hafızanın canlı tutulması, ağıtlar, müzikler ve sözlü anlatılarla geçmişin unutulmaması için bir direniş biçimi olarak görülmektedir.

3.5.2. 1938'in toplumsal hafızadaki yeri

1938 Dersim Olayları, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarılan merkezîleşme arzusunun ve homojenleştirici ulus-devlet anlayışının en çarpıcı tezahürlerinden biri olarak toplumsal bellekte derin izler bırakmıştır. Bu olaylar, yalnızca bir güvenlik ya da idarî mesele olarak değil; aynı zamanda bir hafıza, kimlik ve aidiyet sorunu olarak da günümüz toplumsal ve akademik tartışmalarında yer bulmaktadır. Devletin uyguladığı politikaların bölgenin etnik, kültürel ve inançsal dokusuyla uyumsuzluğu, zorunlu iskân, dil yasakları ve şiddet olayları gibi uygulamalarla birlikte kuşaklar boyunca sürececek bir travma üretmiştir. Bugün Dersim 1938, yalnızca tarihsel belgeler üzerinden değil; aynı zamanda sözlü tarih anlatıları, ağıtlar, bellek mekânları ve sanatsal üretimler aracılığıyla da hatırlanmaktadır. Bu çok katmanlı hatırlama biçimleri, bireysel tanıklıkların kolektif hafızaya dönüşüm sürecine işaret eder. Toplumsal hafıza çalışmaları açısından değerlendirildiğinde, Dersim yalnızca geçmişin bir parçası olarak değil; aynı zamanda bugünün kimlik inşa süreçlerine etki eden bir dinamik olarak karşımıza çıkar (Gürtaş, 2015, s. 321-323). Bu bağlamda, Dersim üzerine yapılan akademik çalışmalar sadece tarihsel bir olayın belgelenmesini değil; aynı zamanda toplulukların geçmişle kurduğu ilişkiyi, hafıza siyasetini ve kimlik müzakerelerini anlamaya yönelik önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle son yıllarda artan sözlü tarih projeleri ve bellek merkezli araştırmalar, 1938'in sadece bir "isyan" ya da "tenkil" politikası olarak değil, aynı zamanda bir "hatırlama rejimi" olarak da ele alınmasını mümkün kılmıştır.

3.6. Memur Lojmanları Döneminin(1949 Kışla'sı) Toplumsal Hafızadaki Yeri

Tunceli Kışlası, yalnızca askerî bir yapı değil, aynı zamanda farklı dönemlerde farklı anlam katmanlarıyla şekillenen bir kamusal mekân olmuştur. 1949'lı yıllardan itibaren bu yapı, uzun yıllar boyunca memur lojmanlarına dönüştürülerek hizmet vermiştir. Bu dönemde kışla, devletin sert güvenlik politikalarının sembolü olmaktan uzaklaşıp, gündelik hayatın sıradanlaştığı bir yaşam alanına dönüşmüştür. Bu değişim, hem mekânın işlevine dair bir dönüşümü hem de toplumsal bellekteki anlamına ilişkin bir kırılmayı beraberinde getirmiştir.

Memur lojmanları olarak kullanıldığı bu dönem, Tunceli'de görev yapan kamu personelinin aileleriyle birlikte barındığı, çocukların büyüdüğü, sosyal ilişkilerin kurulduğu

ve bir tür “kamusal mahalle” atmosferinin oluştuğu bir dönemi temsil eder. Bu dönemle ilgili anılar, bölge halkı kadar orada yaşayan memurların ve çocuklarının kolektif hafızasında da önemli bir yer tutar. Mekân, geçmişin travmatik belleğinden uzaklaşarak, çocukluk hatıralarına, komşuluk ilişkilerine ve gündelik yaşama dair nostaljik anlatılarla örölmeye başlanır. Bu bağlamda Maurice Halbwachs’ın “kolektif bellek” kuramı çerçevesinde, mekânın farklı sosyal gruplar tarafından farklı şekillerde hatırlandığı ve anlamlandırıldığı göröölür. Özellikle lojman dönemine dair anlatılarda; ortak avlularda oynanan oyunlar, akşam karanlığında söylenen masallar, bahçelerde yetiştirilen sebzeler ya da kışla duvarlarının gölgesinde yapılan piknikler gibi gündelik yaşam unsurları ön plana çıkar. Bu anılar, mekânın soğuk ve otoriter kimliğini yumuşatır ve Tunceli Kışlası’nı “bir zamanlar evimizdi” duygusuyla çevreleyen sıcak bir belleğे dönüştürür. Paul Ricoeur’ün belirttiğı gibi hafıza, *zamanla yalnızca geçmişin yansıması değıl, aynı zamanda geçmişe dair kurulan bugünkü anlamların da ürünüdür*. Bu doğrultuda kışlanın lojman dönemine ait hatırlama biçimleri, geçmişin yeniden yorumlanması ve belleğın kolektif olarak yeniden inşası açısından dikkat çekicidir. Bugün Tunceli Kışlası müze olarak işlev görmekte ve bu mekânın farklı tarihsel katmanları yeniden gündeme gelmektedir. Ancak memur lojmanları dönemi, çoğı zaman 1938 travmasının gölgesinde unutulmaya yüz tutmuş bir hafıza katmanı olarak kalır. Oysa bu dönem, hem devletin Tunceli’deki varlığının sivil yüzünü göstermesi bakımından hem de bölge halkı ile kamu görevlileri arasındaki ilişkilerin biçimlenmesinde belirleyici olması açısından sosyolojik olarak anlamlıdır. Bu nedenle, Tunceli Kışlası’nın memur lojmanları olarak kullanıldığı dönem, sadece fiziksel bir yerleşim alanı değıl, aynı zamanda Tunceli toplumunun farklı katmanlarının bir arada yaşadığı, gündelik hayat pratiklerinin ve ilişkisel hafızanın inşa edildiğı bir toplumsal mekân olarak değılendirilmelidir. Bu döneme ait tanıklıkların, sözlü tarih çalışmaları ve yerel anlatılar aracılığıyla belgelenmesi, Tunceli’nin çok katmanlı toplumsal hafızasının daha bütöncöl bir şekilde anlaşılmasına katkı sağılayacaktır.

3.7. Tunceli Müzesi’nin Kurulum Süreci ve Tarihsel Dönüşümü: Kışla Mekânından Müzeye

Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, 25 Aralık 2020 tarihinde ziyaretçilere açılmış ve kısa sürede şehrin költürel ve tarihsel kimliğini yansıtan önemli kurumlardan biri hâline gelmiştir. Müze binası olarak, Tunceli’nin başlıca tarihi yapılarından biri olan

eski askeri kışla kullanılmıştır. Alman mimarisinden esinlenilerek Alman ve Avusturyalı mimarlar tarafından 1935 yılında yapımına başlanan bina, 1937 yılında tamamlanmıştır. Kuzey cephesi üç katlı, diğer cepheleri ise iki katlı olan ve kare formlu yapısıyla ortasında geniş bir avluya sahip olan kışla, 1949 yılına kadar askeri amaçla kullanılmış; bu tarihten 1990'lı yıllara kadar ise memur lojmanları olarak hizmet vermiştir (Ulaşoğlu-Öncel, 2018, s.6).

Resim 3.1. Tunceli Müzesinin drone kamera ile çekilmiş bir görüntüsü (Tunceli İl Kültür Turizm Müdürlüğü Arşivi)

2000'li yıllardan itibaren kentin kolektif hafızasında sıkça anılan bu yapının bir kent müzesine dönüştürülmesi fikri, 2014 yılında dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu tarafından yapılan bir ziyarette kamuoyuna açıklanmıştır. 2015 yılına kadar yaklaşık 65 ailenin yaşadığı bina, aynı yıl Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne devredilmiş ve restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Bu süreçte oluşturulan Müze Danışma Kurulu, müze anlatısının, yapının kendisinden yani Tunceli Kışlası'nın tarihinden başlaması gerektiğini vurgulamış; yapının sadece mimari bir kalıntı değil, aynı zamanda bölgenin tarihsel belleğinin mekânsal bir tanığı olduğunu ifade etmiştir (Aslan, 2021). Müze, içerik bakımından beş ana bölümden oluşmaktadır. “İlk Çağlardan Osmanlı'ya” adlı ilk bölümde, Paleolitik dönemden İslamî döneme kadar uzanan arkeolojik buluntular ve bu dönemlerle ilgili bilgi panoları yer almaktadır.

Özellikle Pulur Sakyol Höyüğü'nde, 1968-1970 yılları arasında Hamit Zübeyr Koşay başkanlığında yürütülen kazılar sonucunda elde edilen ve İlk Tunç Çağı'na tarihlenen kilden yapılmış, oturmuş insan bedeni biçiminde tasvir edilen kutsal ocaklar bu bölümde dikkat çeker. Bu buluntular, Pulur Sakyol toplumunun bereket tanrıçası ve eşine yönelik inançlarını yansıtmaktadır.

“Sikke/Paranın Tarihi” bölümünde, yörede hüküm sürmüş farklı medeniyetlere ait tarihi paralar sergilenirken; “Tunceli’de Yaşam” başlıklı üçüncü bölüm, geleneksel üretim biçimlerine, etnografik öğelere ve yörenin ekonomik faaliyetlerinden biri olan arıcılıkla ilgili temsillere yer verir. Dördüncü bölüm olan “İnanç”, Türkiye’de ilk kez bir devlet müzesi bünyesinde Alevilik inancına ayrılmış özel bir kısımdır. Bu bölümde, cem töreni balmumu heykeller aracılığıyla canlandırılmış; semah dönen kadın ve erkekler, Dede ve zâkir figürleriyle birlikte temsil edilmiştir. Beşinci ve son bölüm olan “Sosyal ve Siyasi Tarih” kısmında ise, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait arşiv belgeleri, dönemin basın örnekleri, resmi yazışmalar ve yöredeki kale, kilise ve camilere ait maket ve posterler sergilenmektedir (Taş, 2021). Tunceli Müzesi, yalnızca arkeolojik ve etnografik değerlerin sergilendiği bir mekân değil, aynı zamanda bölgenin sosyo-politik geçmişinin izlerini taşıyan bir hafıza kurumu olarak da işlev görmektedir. Müzeler, bastırılmış ya da görünmez kılınmış geçmişlerin izini süren, toplumsal belleği yeniden kuran ve dönüştüren alanlardır. Bu bağlamda, Tunceli Müzesi’nin kurulum süreci, bölgenin tarihsel travmalarını ve toplumsal belleğini görünür kılma çabasıyla şekillenmiş; ancak aynı zamanda bu geçmişin nasıl temsil edildiğine dair çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Tosun, 2021). Müzenin yer aldığı eski kışla binası, yalnızca fiziksel bir mekân değil, aynı zamanda şehrin toplumsal hafızasına dair çok katmanlı bir anlatı sunar. Bu yapı, hem içsel tarihî dinamiklerin hem de kentsel ve politik süreçlerin izini barındırmaktadır. Kışlanın müzeye dönüştürülmesi, bir yandan mekânsal bir restorasyon süreci olarak okunabilirken, öte yandan toplumsal belleğin yeniden kurgulanmasına dair bir müdahale niteliği de taşımaktadır (Aslan, 2018). Taş mimarisi, geniş avlusu ve geleneksel dokuya uyumlu yapısıyla binanın kendisi de bir anlatı nesnesi hâline gelmiştir. Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, sadece geçmişin sergilendiği bir yer değil, aynı zamanda geçmişin bugünkü anlamı üzerine düşünmeye teşvik eden bir hafıza mekânıdır. Sergilenen her bir nesne, hem yerel kültürel sürekliliğin bir parçası hem de modern müze anlatısının yeniden üretildiği bir göstergedir.

3.7.1. Tunceli kışlası: Tarihsel mekân ve yapının ilk kullanımı

Kışlalar, askerî birliklerin barınması, eğitimi ve savunma ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla inşa edilen yapılardır. “Kışla” kelimesi, göçebelerin kış aylarında konakladığı alanları ifade eden “kışlak” sözcüğünden türetilmiş olup, tarihsel süreç içerisinde yerleşik yaşamla birlikte mekânsal ve işlevsel olarak farklı biçimlerde gelişim göstermiştir. Askerî birliklerin kurulmasıyla birlikte bu birliklerin ihtiyaçlarına göre planlanan ve biçimlenen kışla binaları, zamanla yalnızca askerî değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasi anlamlar da taşıyan yapılar hâline gelmiştir. Bu çerçevede Tunceli Kışlası, 1935-1937 yılları arasında, dönemin askerî yönetimi doğrultusunda inşa edilmiştir. Hükümet Konağı ve subay evleri olarak bilinen lojmanlarla birlikte planlanan bu yapı, yalnızca bir askerî üs işlevi görmemiş; aynı zamanda devletin güvenlik politikaları kapsamında bölgedeki denetimi güçlendirme amacı taşımıştır. Özellikle 1938 Dersim Olayları sonrasında askerî otoritenin merkezi hâline gelen bu kışla, devletin bölgede kalıcı varlığını tesis etmesinde simgesel bir rol üstlenmiştir.

Resim 3.2. Kışla binasının temel atma çalışması. (Tunceli İl Kültür Müdürlüğü Arşivi)

Bu bağlamda yapı, fiziksel bir bina olmanın ötesinde, toplumsal hafızada yer eden bir kontrol ve gözetim mekânı olarak değerlendirilmelidir (Aslan, 2021). Kışla binasının inşasından kısa bir süre sonra, 1946 yılında Tunceli kent merkezi, o dönem “Kalan Kasabası” olarak bilinen bugünkü yerine taşınmıştır (Işık, 2012). Bu taşınma, yeni

yerleşim alanlarının topografya doğrultusunda kışla binasının çevresinde gelişmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum, kışlanın sadece askerî değil, aynı zamanda kent mimarisi üzerinde de belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Böylece yapı, hem fiziksel hem de sembolik düzeyde kentin merkezine yerleşmiş ve zamanla “Tunceli Kışla Binası” olarak anılır hâle gelmiştir. Tunceli Kışlası, kent hafızasında yalnızca askerî yönetimin değil, aynı zamanda devlet-halk ilişkilerinin ve bölgedeki sosyo-politik dönüşümlerin mekânsal bir yansıması olarak yer edinmiştir. Kışla ile aynı dönemde inşa edilen yapılar arasında, günümüzde Jandarma Kurmay Binbaşı Korhan Koç Askeri Gazinosu olarak bilinen bina da bulunmaktadır. Askerî personel ve yakınlarının dinlenmesi amacıyla planlanan bu yapı, mimari açıdan kışla ile benzer özellikler taşımaktadır. Bunun yanı sıra Nazımiye’deki Emniyet Müdürlüğü binası ile Geyiksuyu Köyü’ndeki eski askerî yapı da aynı dönemin inşaat faaliyetleri kapsamın değerlendirilmelidir.

Resim 3.3. Tan Gazetesinde Kışlanın yapımıyla ilgili bir haber (Beyazıt Devlet Kütüphanesi Arşivi)

Resim 3.4. Ulus Gazetesinde Tunceli’de 1936-1938 yılları arasında inşa edilen yapıları gösteren yapılar. (Beyazıt Devlet Kütüphanesi Arşivi)

Bu dört yapı, 2005 yılında Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenerek koruma altına alınmıştır (Ulaşoğlu ve Öncel, 2018).

Resim 3.5. Son Telgraf Gazetesinde (1937) Kışlanın yapımına dair bir haber (Beyazıt Devlet Kütüphanesi Arşivi)

Tunceli’nin tarihsel gelişimi incelendiğinde, kışla binasının önemi yalnızca mimari ya da stratejik düzlemde sınırlı kalmamakta; aynı zamanda bölgenin sosyo-politik

dönüşüm sürecinin de bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. 1847 yılında Erzurum iline bağlı “Dersim Livası” olarak teşkilatlanan bölge, Cumhuriyet döneminde “Dersim Vilayeti” adını almış; 1935 yılında çıkarılan bir kanunla bu isim “Tunceli” olarak değiştirilmiştir (Harman, 2016). Bu süreçte, güvenlik gerekçesiyle Kalan Kasabası’nda Mameki Kışlası’nın inşa edilmesine karar verilmiş ve yapı 1937 yılında tamamlanmıştır. Yakınında konumlandırılan hükümet konağı ve lojmanlarla birlikte bu kışla, bölgedeki ilk büyük ölçekli kamu yapılarından biri olmuştur (Sertel, 2012). Erken Cumhuriyet Dönemi’nde inşa edilmiş olan Tunceli Kışlası, kent merkezindeki ilk kamusal yapılardan biri olması nedeniyle dikkat çekicidir. Bu yapı, yerel halkın devletle olan ilişkisini şekillendiren ve bu ilişkiyi mekânsal düzlemde deneyimlediği önemli bir alan olmuştur (Parmaksız, 2019, s.7-16). Sonuç olarak, Tunceli Kışlası; bölgenin toplumsal ve tarihsel belleğinde hem bir askerî üs hem de bir toplumsal dönüşüm mekânı olarak önemli bir yere sahiptir. Kentin mimari gelişimini yönlendirmiş, devletin bölgedeki varlığını pekiştirmiş ve yerel halkın belleğinde silinmez izler bırakmıştır. Paul Ricoeur’ün “hafızanın yerle ilişkisi”ne dair kavramsallaştırması, mekânın yalnızca geçmişin hatırlandığı bir alan değil, aynı zamanda geçmişin yeniden kurgulandığı bir anlatı düzlemi olduğunu vurgular. Bu yönüyle kışla, yalnızca bir yapı değil, aynı zamanda geçmişe açılan kolektif bir hafıza kapısıdır.

3.8. Memur Lojmanları: Kışlanın Dönüşümü ve Yeni Kullanım Alanı

Kışla binası, 1937’de Dersim’e askeri müdahaleyi esas alan politik stratejilerin mekânı olarak kullanılmış; 1949’da ise askeri kullanımın sona ermesinin ardından, Milli Savunma Bakanlığı tarafından hizmet dışı bırakılmış ve Maliye Bakanlığı tarafından tadil edilerek işlevi değiştirilmiş, bir süreliğine memur lojmanlarına dönüştürülmüştür. Yapının inşa edildiği dönemdeki ve daha sonraki işlevleri ele alındığında; ilk olarak inşasından itibaren kışla olarak kullanıldığı dönem boyunca binanın zemin katlarında atların tutulduğu, üst katlarında ise askerlerin barındığı bilinmektedir. Kışla olarak inşa edilen bina bir süre daha özgün işleviyle kullanılmaya devam ettikten sonra 1949 yılında hizmet dışı bırakılmıştır. Aynı tarihte Maliye Bakanlığı’na devredilen bina, tadilattan geçirilmiş ve sonrasında memur lojmanları olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde yapının lojman işlevine de son verilmiş ve bina kentte yaşayan dar gelirli ailelerin barınma ihtiyacını gidermek amacıyla konut olarak kullanıma açılmıştır. Bu süreçte tarihi bina, kentteki yaklaşık 65 aile tarafından barınma amacıyla kullanılmıştır (Ulaşoğlu ve Öncel,

2018). 1990'lı yıllara kadar memur lojmanları olarak kullanıldı. Kışlanın askeri kullanımının sona erdiği 1949'dan sonra, bina, devletin idari işleyişine hizmet etmeye devam etmiştir. Özellikle memur lojmanları olarak kullanımıyla birlikte, kışla Tunceli'nin bürokratik yapısının korunması ve barınmasında etkin rol oynamıştır. Kışlanın askeri geçmişi ve özellikle 1938 Dersim Olayları ile tarihsel olarak ilişkilendirilmesi, yapının toplumsal hafıza içerisindeki yerini ve bölge halkı üzerindeki algısal etkisini önemli ölçüde biçimlendirmiştir. 1938 Dersim Harekâtı sürecinde askerî lojistik ve hazırlık amacıyla kullanılan bu kışla binası, bölge halkının kolektif belleğinde, yaşanan sivil kayıplar ve zorunlu göçlerle ilişkilenen bir mekân olarak yer edinmiştir. Bu tarihsel bağlam, yapının bir bellek mekânı olarak yeniden değerlendirilmesine olanak tanımaktadır (Aslan, 2021). *“Dersim'in kırımı hadisesi ile mekânsal ilişkisellik içinde bulunmasıdır. Yansıra kentteki memur ailelerin ikametgahına dönüşmesi ve burada başka tür toplumsal hayatın kurulabilmesidir”* (Aslan, 2021) Memur lojmanları olarak kullanıldığı dönemde de, Kışla, sadece bir bina olmanın ötesine geçerek, anlam taşıyan ve dönemin sosyal yapısında izler bırakan bir mekân olarak şekillenmiştir. Müze olarak kullanıma karar verildiği 2014 yılına kadar bu işlevi devam etmiştir. Memur lojmanlarının bu dönemdeki kullanımı, kışlanın devletin yönetim ve gözetim merkezi olarak rolünü sürdürdüğü bir döneme tekabül etmektedir. Yapının işlev ve kullanım süreci incelendiğinde; binaya tarihi boyunca sırasıyla kışla, lojman, konut ve kent müzesi işlevi verildiği görülmektedir. Bu süreçte fiziki varlığıyla kentin önemli yapılarından biri olmasının yanında, geçirdiği bu işlev değişikliklerinin de etkisiyle çok sayıda kişi tarafından kullanılmış olmasıyla birçok yaşanmışlık izleri barındırmaktadır. *“Sıklıkla, hafızada yaşadığımız bir evden muhafaza ettiğimiz şey, mimari bir plan üzerinde işaretleyeceğimiz odaların düzeninden ziyade, ilişkilendirilmek istesek belki birleşmeyecek ve zaman zaman birbirlerini tutmayacak izlenimlerdir”* (Halbwachs, 2022, s. 132) Buradan hareketle binanın Tunceli için önemli bir kentsel hafıza mekânı niteliği kazandığını söylemek mümkündür (Özcan ve Dalkılıç, 2024). Müze olarak kullanıma karar verildiği 2014 yılına kadar bu işlevi devam etmiştir. Bu dönemde kışla yapısı, Tunceli'nin kamu görevlileri için bir barınma alanı işlevi görmüş; aynı zamanda lojman yaşamı, yerel halkla kurulan sıcak ve karşılıklı etkileşime dayalı sosyal ilişkilerle anılmıştır. Bu süreç, kışlanın yalnızca bir yönetim ve gözetim merkezi olmanın ötesinde, toplumsal yaşamla daha yakın temas kurduğu bir döneme işaret etmektedir. Yapının işlev ve kullanım süreci incelendiğinde; binaya tarihi boyunca sırasıyla kışla, lojman, konut ve kent müzesi işlevi verildiği görülmektedir. Bu süreçte

fiziki varlığıyla kentin önemli yapılarından biri olmasının yanında, geçirdiği bu işlev değişikliklerinin de etkisiyle çok sayıda kişi tarafından kullanılmış olmasıyla birçok yaşanmışlık izleri barındırmaktadır. Sonuç olarak, kışla hem askeri, idari hem de sivil işlevleri ile halkın hafızasında derin izler bırakmış bu yapı, bölgedeki toplumsal belleğin önemli bir unsuru haline gelmiştir. 2014 yılında müze olarak kullanılma kararı alındığında, bu geçmişin somut bir temsilcisi olarak işlev görmeye devam eden Kışla, Tunceli'nin geçmişine dair önemli bir bellek alanı oluşturmuş ve tarihsel hafızanın somutlaşmasına katkı sağlamıştır.

Resim 3.6. Kışlada günlük yaşam. (Serpil Polat fotoğraf arşivi)

4. YÖNTEM

4.1. Araştırma Tasarımı

Bu araştırma, Tunceli Kışlası'nın geçirdiği dönüşüm sürecini ele alarak, Tunceli Müzesi'nin hem fiziksel mekân olarak hem de sergilenen eserler açısından bir hafıza mekânı olarak işlevselliğini ve toplumsal hafızaya katkısını nitel araştırma yöntem teknikleri bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Kışlanın öncelikle memur lojmanlarına, ardından maddi durumu iyi olmayan ailelerin konut ihtiyacını karşılayan bir yapıya dönüştürülmesi ve nihayetinde müze olarak işlev kazanması, mekânın yalnızca fiziksel değil, toplumsal bellekte de farklı anlamlarla yüklendiğini göstermektedir. Çalışma, Tunceli Müzesi'nin yapısal dönüşümünü ve mekâna atfedilen anlamları değerlendirerek, onun toplumsal hafıza ve kimlik inşasındaki yerini analiz etmeyi hedeflemektedir.

Tunceli Kışlası, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte, bölgedeki devlet varlığının ve otoritesinin somut bir yansıması olarak inşa edilmiş bir yapıdır. 1938 Dersim Olayları sonrasında askeri bir denetim merkezi olarak kullanılan bu yapı, sonraki yıllarda devlet görevlileri için lojman olarak işlev görmüş, ardından ekonomik olarak dezavantajlı ailelere tahsis edilerek bir yaşam alanına dönüşmüştür. Ancak bu dönüşüm, binanın tarihsel bellekteki yerini silmemiş, aksine her yeni kullanım biçimiyle farklı anlamlar kazanmasına neden olmuştur. Son olarak müzeye dönüştürülmesi, Tunceli halkının geçmişle kurduğu ilişkiyi farklı bir perspektife taşımış ve mekânın hafıza mekânı olarak yeniden inşasını sağlamıştır. Tunceli Müzesi, yalnızca bir sergileme alanı değil, aynı zamanda bölgenin tarihsel, kültürel ve toplumsal hafızasını yeniden şekillendiren bir mekândır. Müzede, Dersim'in inanç kültürünü yansıtan eserler ve tarihi belgeler, etnografik unsurları temsil eden geleneksel kıyafetler, günlük yaşamda kullanılan eşyalar, arkeolojik buluntular ve Osmanlı ile Cumhuriyet dönemlerine ait belgeler sergilenmektedir. Ancak müzede, Tunceli Kışlası'nın geçmişteki işlevlerine ve özellikle Dersim 1938 askeri harekâtına dair doğrudan bir belge, anlatı ya da sergilenmiş materyale müze içerisinde rastlanmamaktadır. Bu eksiklik, müzenin bir hafıza mekânı olarak sahip olabileceği potansiyelin daha da geliştirilebileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, yapının lojman ya da kışla olarak kullanıldığı dönemlere ilişkin anlatıların sınırlı olması, müzenin toplumsal belleğe yapacağı katkının derinleştirilmesi yönünde bir imkân alanı sunmaktadır. Hafıza mekânlarının, geçmişin yalnızca belirli yönlerini değil, farklı dönemlerini ve

kolektif bellekteki karşılıklarını da görünür kılması beklenir. Bu bağlamda, müzenin hem mekânsal dönüşümünü hem de sergilenen eserlerin ve anlatıların Tunceli(Dersim) tarihine dair bir hafıza mekânı oluşturmadaki rolünü değerlendirmek önem arz etmektedir. Tunceli Müzesi'nin hafıza mekânı olarak işlevselliği, yalnızca sergilenen eserlerle sınırlı kalmayıp, mekânın kendisinin de tarihsel ve toplumsal bellek açısından önemli bir rol üstlenmesiyle belirginleşmelidir. Hem binanın geçirdiği dönüşümler hem de içinde barındırdığı anlatılar, Tunceli(Dersim)'in kolektif hafızasını şekillendiren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, müzenin mekânsal ve anlatısal bileşenlerini bir arada değerlendirerek, onun toplumsal hafıza ve kimlik inşasındaki yerini derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadır.

4.1.1. Araştırma yöntemi

Nitel araştırma yöntemleri, sosyal ve beşeri bilimlerde insan deneyimlerini, toplumsal yapıları ve kültürel olguları derinlemesine anlamayı amaçlayan bir araştırma yaklaşımı sunar. Bu yöntemler, bireylerin ve toplulukların yaşamlarını, algılarını, inançlarını ve etkileşimlerini kapsamlı ve nüanslı bir şekilde ele alır. Pozitivist paradigmaların nesnel, sayısal ve genellenebilir verilere odaklanmasına karşın, nitel araştırmalar öznellikleri, anlam dünyalarını ve sosyal olguların tarihsel-kültürel bağlamlarını esas alır. Böylece sosyal bilimlerde daha zengin, katmanlı ve çok boyutlu bir analiz yapılmasına imkân tanır. Nitel araştırma yöntemleri, farklı felsefi akımlara ve dolayısıyla farklı düşünsel temellere dayanır. Bu temeller, araştırma sürecinde izlenen yaklaşımı ve elde edilen verilerin yorumlanış biçimini belirler. Nitel araştırmalar, nedensellik ilişkilerinden ziyade, derinlemesine görüşmeler ve sistematik gözlemler yoluyla elde edilen ayrıntılı veriler aracılığıyla, belirli bir olgunun belirli bir topluluk nezdindeki anlamını çözümlemeyi amaçlayan; genelleme iddiası taşımayan araştırmalardır. Bu tür çalışmaların temel amacı, sosyal gerçekliğin, katılımcıların deneyim ve yorumları doğrultusunda, bağlamsal bir bütünlük içinde anlaşılmasıdır. Bilimsel çalışmaları yönlendiren en temel motivasyon, doğal ve toplumsal dünyaya dair mümkün olduğunca gerçeğe yakın ve güvenilir bilgilere ulaşmaktır. Bu bağlamda, nitel araştırmalar da geçerli yöntem ve teknikler aracılığıyla elde edilen verileri yorumlayarak, bilimsel geçerliği olan tutarlı ve anlamlı bir çerçeve sunar. Ancak bu çerçeve, evrensel yasalar üretmektense, anlamın yerel bağlamlarda nasıl inşa edildiğini ve deneyimlendiğini açıklamayı hedefler. Nitel araştırma yaklaşımları, fiziksel olguların nesnel doğasını ve neden-sonuç ilişkilerini

merkeze alan pozitivist paradigmadan farklı olarak, toplumsal olguların öznel ve kültürel boyutlarına odaklanır. Belirli bir olgunun, belirli bir toplumsal kesim ya da kültürel bağlam içerisindeki yerleşik anlamına ulaşmak için, araştırmacının duyarlılık, sezgi ve yoruma açık bir yöntem izlemesi gerekir. Bu yönüyle nitel araştırmalar, bireylerin sosyal dünyayı nasıl inşa ettiklerini, bu dünyadan nasıl etkilendiklerini ve gündelik yaşam pratiklerini nasıl biçimlendirdiklerini anlamaya çalışır. Toplumsal olgulara parçacı bir yaklaşımdan ziyade bütüncül bir perspektifle yaklaşır; olguları kendi kültürel bağlamları içinde, onları yaşayanların gözünden ve anlamlandırma biçimlerine sadık kalarak derinlemesine kavramayı hedefler (İslamoğlu ve Alınışık, 2016, s. 217-236). Pozitivist yaklaşım, gerçekliğin “bizden bağımsız olarak ‘orada’ bulunan” nesnel bir yapı olduğunu ve bu gerçekliğin olgusal biçimde, adeta bir fotoğraf gibi, doğrudan gözlemlenip temsil edilebileceğini savunur. Oysa nitel araştırmalar, bu tür bir nesnellik iddiasına karşı çıkarak, gerçekliğin özünde insan öznesi tarafından kurulan ve simgeler aracılığıyla “görüngülenen” bir yapıya sahip olduğunu ileri sürer. Nitel araştırma yaklaşımına göre, dış dünyamız salt bir fiziksel varlık değil, simgesel temsiller aracılığıyla anlam kazanan bir kurgudur. Başka bir deyişle, pozitivistin "gerçeklik" olarak ifade ettiği şey, gerçekte bireylerin algıladıkları simgelerdir; yani gerçekliğin kendisi değil, onun temsilleri olan simgelerdir. Zira yaşadığımız dünyayı, ona yüklediğimiz anlamlarla var ederiz; dünya, ancak bu anlamlar çerçevesinde bizim için anlamlı ve anlaşılır hâle gelir (Gibbs 2002’den aktaran Kümbetoğlu). Nitel araştırma perspektifi, anlamın ancak simgeler aracılığıyla görünürlük kazandığını savunur. Toplumsal aktörler, sosyal olguları homojen biçimde değil; kendi deneyim, algı ve bağlamsal konumlarına göre farklı şekillerde anlamlandırır ve bu anlamlar doğrultusunda eylemde bulunurlar. Pozitivist paradigmaya göre ise sosyal dünya, bireylerden bağımsız olarak var olan düzenli ve gözlemlenebilir bir yapıdır. Bu yaklaşıma göre, sosyal olgular nesnel biçimde ölçülebilir, sınıflandırılabilir ve genelleştirilebilir yasalar aracılığıyla açıklanabilir. Bilgi, dışsal bir gerçeklik olarak kişiden bağımsızdır ve bilim insanı bu bilgiyi keşfetmeye yönelir. Pozitivist yöntem, olguların ve süreçlerin dışarıdan, tarafsız bir gözlemlerle sistematik biçimde incelenmesini; bu incelemenin de teorik açıklamalarla tamamlanmasını esas alır. Sosyal olgular, bu anlayışa göre, belirli zaman ve mekân bağlamlarında var olan, ölçülebilir ve bireyler üzerinde yaptırım gücü bulunan nesne ya da olay temelli varlıklardır. Nitel araştırmalar ise bu yaklaşıma temelden karşı çıkarak, sosyal ve doğal dünyanın bireylerce anlamlarla inşa edildiğini savunur. Bu bakışa göre, dünya sabit ve genel geçer yasalarla değil, bireylerin

deneyim ve yorumlarıyla sürekli olarak yeniden kurulur. Dolayısıyla sosyal bilimcinin görevi, olguları sayısal göstergelere indirgemek değil; bireylerin yaşantılarında anlam bulan karmaşık ilişkileri ve sembolik temsilleri çözümleyebilmektir. Eğer toplumsal olgular yalnızca istatistiksel veriler aracılığıyla analiz edilirse, bu durumda araştırmacı, yüzeydeki görünümle sınırlı kalır ve anlamın derin yapısına ulaşamaz. Nitel araştırmanın teorik dayanağı, gerçekliğin tekil ve sabit değil; çok katmanlı, değişken ve bireysel deneyimlerle inşa edilen bir yapı olduğu varsayımına dayanır. Bu nedenle, anlamın ve gerçekliğin incelenmesi, ancak öznel temsillerin analizine dayanan derinlemesine bir yorumlama süreciyle mümkündür. Bu temsiller, sosyal hayatın içinden çıkarılacak zengin örnekler ve anlatılar temelinde çözümlenmelidir. Böylelikle, gerçekliğin çoklu boyutlarıyla anlaşılabilceği, sadece görüngülerin değil, onların ardındaki sembolik sistemlerin de kavranabileceği bir bakış açısı geliştirilmiş olur. (Kümbetoğlu, 2015, s. 23-48)

Fenomenoloji, insan deneyimlerinin özüne inmeyi amaçlayan bir felsefi akımdır. Edmund Husserl'in geliştirdiği bu yaklaşım, bireylerin yaşadıkları deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarına odaklanır. Fenomenolojik araştırmalar, bireylerin dünyayı nasıl algıladığını ve bu algıların onların yaşantılarını nasıl şekillendirdiğini araştırır. İnsanlar, kendi anlam dünyalarını inşa ederken, çevrelerindeki toplumsal ve kültürel faktörler de bu anlamları belirler. Fenomenolojik yöntem, bireylerin deneyimlerini doğrudan gözlemleyerek, onların dünyayı nasıl algıladığını anlamaya çalışır (Creswell, 2016, s. 77).

Hermenötik yaklaşım, metinlerin, söylemlerin ve insan davranışlarının ardındaki anlam katmanlarını yorumlamaya odaklanan bir araştırma paradigmasıdır. Bu yaklaşım, özellikle dilin, kültürün ve tarihsel bağlamın çözümlemesinin, anlam üretimi açısından merkezi bir rol oynadığını ileri sürer. Hans-Georg Gadamer'ın *Truth and Method* (1960) adlı eseri, bu bağlamda hermenötik yöntemin temel taşlarından biridir. Gadamer'a göre anlam, yalnızca metnin kendisinde değil, aynı zamanda okuyucu ile metin arasındaki tarihsel ve dilsel etkileşimde ortaya çıkar. Hermenötik araştırmalar, toplumsal olayların ve bireysel deneyimlerin anlam boyutunu ortaya çıkarmayı amaçlar. İnsanların kültürel ve sosyal yapılar içinde inşa ettikleri anlamlar, tarihsel olarak birikmiş deneyimlerle şekillenmiştir (Gadamer, 2004 [1960]; Ricoeur, 1981). Hermenötik perspektiften bakıldığında, herhangi bir sosyal olay ya da bireysel deneyim, yalnızca şimdiki zamanla sınırlı değildir; geçmişin mirasını taşır ve geleceğe dair olasılıklara yön verir. Paul Ricoeur'ün "hermeneutics of suspicion" (şüpheli yorum bilim) yaklaşımı, bu çok katmanlı anlam çözümleme sürecine eleştirel bir boyut ekler (Ricoeur, 1976). Bu nedenle nitel araştırmalar, toplumsal olguları

çözümlemede hermenötik bir çerçeveye hareket ederek, anlam ve bağlam odaklı bir inceleme sunar. Yorumlayıcı paradigmada araştırmacı, anlamı keşfetmekten ziyade, onu tarihsel, kültürel ve dilsel katmanları içinde yeniden inşa etmeye çalışır (Schwandt, 1994). Bağlamsal ve anlam odaklı yaklaşımıyla nitel araştırma, toplumsal olayları, bireysel deneyimleri ve kültürel olguları derinlemesine anlamayı hedefler. Bu yöntem, sosyal fenomenleri yalnızca yüzeysel gözlemlerle değil, tarihsel, kültürel ve bireysel bağlamlarıyla birlikte ele alarak daha bütüncül bir kavrayış sunar. Toplumların hafızaları, kimlik oluşum süreçleri ve tarihsel anlatıları, bireylerin öznelliği ve deneyimleri üzerinden yorumlanarak geniş bir perspektif sunar. Bağlam odaklı analiz, toplumsal olayların yalnızca günümüzdeki yansımalarını değil, geçmişten gelen sosyo-politik dinamikleri de göz önünde bulundurur. Bir olgunun zaman içindeki dönüşümünü anlamak, onun karmaşıklığını çözümlemeyi sağlar. Bireylerin özellikleri, düşünceleri ve duyguları da bu sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Derinlemesine mülakatlar, anlatılar ve gözlem gibi veri toplama yöntemleri, bu anlam katmanlarını açığa çıkarmak için araştırmacıya esneklik sunar. Katılımcılar yalnızca veri sağlayıcıları olarak değil, aynı zamanda araştırma sürecinin aktif bir bileşeni olarak değerlendirilir. Nitel araştırmalar, bireylerin deneyimlerini yalnızca bireysel bir bağlamda değil, toplumsal ve kültürel bir inşa süreci içinde değerlendirerek kimlik oluşumlarını analiz etmeye de imkân tanır. Kimlik, bireysel bir olgu olmanın ötesinde, kolektif hafıza, tarihsel anlatılar ve toplumsal ilişkiler aracılığıyla şekillenen bir yapıdır. Dolayısıyla, nitel araştırmalar, toplulukların geçmiş deneyimlerinin kolektif kimliğe nasıl dönüştüğünü anlamak için önemli bir araçtır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: s. 68-76). Sonuç olarak, nitel araştırmalar, pozitivist paradigmaların sınırlamalarını aşarak bireylerin, toplulukların ve toplumsal yapıların anlam dünyalarına ışık tutar. Esnek ve katılımcı odaklı yapısıyla, toplumsal değişimleri, kimlik oluşum süreçlerini ve bellek inşasını analiz etmek için güçlü bir çerçeve sunar. Toplumları ve bireyleri derinlemesine anlamaya yönelik bu yaklaşım, sosyal bilimlerde vazgeçilmez bir araştırma yöntemidir. Bu bağlamda, nitel araştırma yöntemleri, toplumsal hafızanın ve kültürel dinamiklerin anlaşılmasına yönelik derinlemesine analizler sağlayarak, bireylerin ve toplulukların yaşantılarını çok yönlü bir perspektiften ele almayı mümkün kılar.

4.1.2. Araştırma deseni

Bu araştırma, Tunceli Müzesi'nin bir hafıza mekânı olarak dönüşüm sürecini ve bu dönüşümün kişisel ve toplumsal bellek üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle:

- a. Müze binasını geçmişte bir yaşam alanı olarak kullananların deneyimlerini, mekâna yükledikleri anlamları ve bu mekânın kimlik inşasındaki rolünü,
- b. Müze ziyaretçilerinin mekânın tarihsel dönüşümüne ve müzede sunulan anlatılara yönelik algılarını anlamayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım temelinde yürütülmüştür. Toplumsal hafızanın nasıl şekillendiğini, kişilerin geçmişle kurdukları ilişkiyi ve bir mekânın bu süreçte nasıl bir anlam taşıdığını anlamak, yalnızca yüzeydeki anlatılarla değil, bu anlatıların bireylerde nasıl bir deneyim yarattığıyla da ilgilidir. Bu nedenle, Tunceli Müzesi'nin bir hafıza mekânı olarak işlevini ele alırken fenomenolojik perspektifin benimsenmesi kaçınılmazdır. Fenomenoloji, insan deneyimini öznel ve derinlikli bir şekilde anlamaya yönelik bir yaklaşım sunduğu için, müzenin kişiler üzerindeki etkisini, sergilenen eserlerin ve anlatıların zihinlerde nasıl yankılandığını, hatırlama pratikleriyle nasıl bütünleştiğini çözümlememizi sağlar. Bu perspektifin kökleri Edmund Husserl'in düşüncesine dayanır. Husserl, bilginin yalnızca nesnel bir gerçeklikten ibaret olmadığını, deneyimleyen bireyin öznel algılarının da bilginin oluşumunda merkezi bir rol oynadığını savunur. Ona göre, fenomenlerin incelenmesi, onların özünü ve kişiler için taşıdığı anlamı açığa çıkarmayı gerektirir. Maurice Merleau-Ponty ise bu yaklaşımı genişleterek beden ve duyu deneyimin bilginin üretiminde nasıl belirleyici olduğunu göstermiştir. Müze gibi bir hafıza mekânı söz konusu olduğunda, kişilerin fiziksel mekânla kurdukları ilişki, sergilenen nesnelerle olan etkileşimleri ve bu deneyimlerin onlarda uyandırdığı duygular, fenomenolojik bir bakış açısıyla ele alındığında çok daha derinlikli bir anlama kavuşur. Sosyal bilimlerde fenomenolojik yaklaşım, kişilerin dünyayı nasıl deneyimlediklerini, yaşantılarının toplumsal yapı ve pratiklerle nasıl iç içe geçtiğini anlamaya yönelik bir yöntem sunar. Alfred Schütz, kişilerin deneyimlerin toplumsal bağlamla nasıl bütünleştiğini ve ortak anlam dünyalarının nasıl inşa edildiğini göstererek fenomenolojiyi sosyal bilimlerle buluşturmuştur. Bu bağlamda, müzenin bireyler için nasıl bir anlam taşıdığı, ziyaretçilerin bu mekânda hangi hatıraları yeniden canlandığı ve

müze deneyiminin kişisel ve kolektif hafızayla nasıl bütünleştiği, fenomenolojik yöntemle daha derinlemesine çözümlenebilir.

Tunceli Müzesi'nin bir hafıza mekânı olarak işlevini incelerken, sadece sergilenen eserlerin içeriğine odaklanmak yeterli olmayacaktır. Asıl önemli olan, kişilerin bu mekânda ne deneyimlediği, mekânın onların hafızasında nasıl yankı bulduğu ve müzenin sunduğu anlatılarla kişisel tarihleri arasında nasıl bir bağ kurduklarıdır. Fenomenoloji, tam da bu noktada, müze deneyiminin bir anlatıdan ziyade yaşayan ve hissedilen bir süreç olduğunu ortaya koyar. Bu çalışmada benimsenen fenomenolojik perspektif, Tunceli Müzesi'nin yalnızca tarihsel bir belgeleme alanı olmanın ötesinde, kişilerin duysal ve bilişsel katılımıyla anlam kazanan dinamik bir hafıza mekânı olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

4.1.3. Veri toplama yöntemi

Bu çalışmada, kendisini Dersimli kimliğiyle tanımlayan farklı yaş, cinsiyet ve meslek gruplarından katılımcılarla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel amacı, katılımcıların mekân algıları, hafıza mekânlarıyla kurdukları ilişki ve müzeleşme sürecine dair bireysel ve kolektif anlatılarını ortaya koymaktır. Bu kapsamda, müze binasını müze olmadan önce barınma mekânı olarak kullanmış sekiz kişi ve müzeyi ziyaret eden yedi kişi olmak üzere toplam on beş kişiyle görüşülmüştür. Görüşmelerin sağlıklı ve hedef odaklı ilerlemesini sağlamak adına, görüşmelere başlamadan önce bir katılımcıyla pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşme, yöntemsel eksikliklerin tespit edilmesi, soruların katılımcılar tarafından nasıl algılandığının değerlendirilmesi ve sürecin verimli ilerleyebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılmasına imkân tanımıştır. Bu doğrultuda, görüşmeler esnasında ortaya çıkabilecek olası aksaklıkları önlemek amacıyla çeşitli önlemler alınmış, sorular revize edilerek daha açıklayıcı ve yönlendirici olmaktan kaçınılacak şekilde düzenlenmiştir (Şimşek; Yıldırım, 2013, s.136). Görüşmelerden elde edilen veriler, yazılı notlar, ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiş ve ardından deşifre edilerek yazılı ortama aktarılmıştır. Veri analiz sürecinde, görüşmeler sürekli yeniden okunarak ana ve alt temalar belirlenmiş, anlatılarda öne çıkan ortak motifler, duygu durumları ve mekâna dair algılar ayrıntılı şekilde değerlendirilmiştir. Tematik analiz sürecinde, verilerin içeriği dikkatlice incelenmiş ve katılımcıların deneyimlerini en iyi şekilde yansıtabilmek için veriye dayalı bir çerçeve

oluşturulmuştur. Araştırma süreci boyunca, verilerin çeşitliliğini artırmak ve farklı bakış açılarını analiz edebilmek adına yeni katılımcılarla görüşmeler planlanmıştır. Ancak, belirlenen temaların tekrar etmeye başlamasıyla birlikte, literatürde veri doygunluğu olarak tanımlanan noktaya ulaşıldığında görüşmelere son verilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların kendilerini rahat hissettikleri, samimi ve güvenli mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında, etik ilkeler büyük bir titizlikle gözetilmiş ve katılımcılara araştırmanın amacı, yöntemi ve kapsamı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Katılımcıların mahremiyetine saygı göstermek adına, görüşmelerin tamamında kimliklerinin gizli tutulacağına dair yasal taahhütlerde bulunulmuş ve kayıtlar yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılmak üzere saklanmıştır. Katılımcılar, araştırma sürecine gönüllü olarak dâhil edilmiş ve istedikleri takdirde görüşmelerden çekilme hakkına sahip oldukları açıkça ifade edilmiştir. Bu bağlamda etik ilkeler gereği katılımcılardan bilgilendirilmiş onay alınmış ve kişisel bilgileri gizli tutulmuş ve görüşmeler kayıt altına alınmadan önce katılımcılardan gerekli izinler alınmıştır. Araştırma bulgularında, bireylerin mekânla kurdukları derin duygusal bağlar, kolektif hafızanın nasıl şekillendiği ve müzeye dönüşen bu yapının zaman içinde nasıl farklı anlamlar kazandığı incelenmiştir. Barınma mekânı olarak kullanılan bu binanın, müze statüsü kazandıktan sonra geçmişin izlerini nasıl taşıdığı ve ziyaretçiler üzerinde nasıl bir etki yarattığı, katılımcıların anlatıları doğrultusunda analiz edilmiştir. Görüşme kayıtlarından elde edilen veriler ışığında, hafıza mekânlarının yalnızca fiziksel yapılar olmanın ötesinde, geçmiş ile bugün arasında sembolik bir köprü kurma işlevi taşıdığı ortaya konulmuştur. Katılımcılar, dönüşüm sürecinin kendi kimlik algıları üzerindeki etkilerini de paylaşarak, bu dönüşümün kişisel ve toplumsal hafızaya katkılarını değerlendirmiştir.

Bu çalışma, mekânın yalnızca fiziksel bir yapı olarak değil, aynı zamanda kişisel ve toplumsal hafızanın taşıyıcısı olarak nasıl işlev gördüğünü anlamak açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Çalışmada ayrıca, katılımcı gözlem yöntemi kullanılarak müze ziyaret süreçleri gözlemlenmiş, ziyaretçilerin mekâna yaklaşımları, sergilenen objelerle kurdukları bağ ve hafıza mekânı olarak müzenin işlevi değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, belgesel tarama yöntemiyle müze binasının geçmişine dair mevcut yazılı kaynaklar incelenmiş, binanın tarihsel süreç içerisindeki dönüşümüne dair veriler derlenmiştir. Bu ek yöntemler, araştırmanın çok yönlü bir perspektifle ele alınmasına katkı sağlamıştır.

4.1.4. Örneklem seçimi

Bu çalışmada, dönüşüm sürecine dair kişisel ve kolektif anlatıları derinlemesine anlamak amacıyla maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem seçimi, araştırmanın kapsamını genişletmek ve farklı yaşam deneyimlerine sahip bireylerin perspektiflerini içermek için titizlikle planlanmıştır. Bu doğrultuda, iki ana katılımcı grubu belirlenmiştir: müze binasında geçmişte barınma mekânı olarak yaşamış kişiler ve müzeyi ziyaret eden kişiler.

İlk grup, mekânın geçmişte barınma amacıyla kullanıldığı döneme tanıklık eden kişilerden oluşmaktadır. Sekiz kişiyle gerçekleştirilen görüşmelerde, yaş, cinsiyet ve meslek açısından çeşitlilik sağlanarak, bireylerin mekânsal hafıza ve duygusal bağ çerçevesinde geliştirdiği anlatılar ele alınmıştır. Farklı demografik özelliklere sahip katılımcılar, mekânın kişisel ve toplumsal hafızadaki yerini nasıl algıladıklarına dair çeşitli bakış açıları sunmuştur. Böylece, müze binasının eski sakinleri açısından, buranın bir yaşam alanı olmaktan çıkarılıp kültürel bir mekâna dönüştürülmesinin, onların hafızasında nasıl bir yer tuttuğu ve duygu dünyalarını nasıl şekillendirdiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

İkinci grup ise müzeyi ziyaret eden yedi kişiden oluşmaktadır. Bu grubun belirlenmesinde, müzenin bireysel ve toplumsal hafızayla nasıl ilişkilendirildiğini anlamak hedeflenmiştir. Ziyaretçiler farklı yaş grupları ve eğitim düzeylerinden seçilmiş olup, böylece mekânın bugünkü işlevinin farklı kesimler tarafından nasıl algılandığına dair geniş bir perspektif sunulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, görüşmelerden elde edilen veriler, toplumsal hafıza ve kimlik kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Müzenin, Dersim'in kolektif hafızasında nasıl bir yer edindiği, mekânın geçmişiyle bugünü arasında nasıl köprüler kurduğu ve kimlik inşasında nasıl bir işlev gördüğü analiz edilecektir.

Ayrıca, her iki grubun da müzenin dönüşümüne yönelik bakış açıları araştırmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Müzenin dönüşümüne yönelik algılar, eski sakinler açısından mekânın yeniden anlamlandırılması sürecinde nasıl bir etki yarattığını; ziyaretçiler açısından ise mekânın geçmişini bilmenin bugünkü deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini anlamaya yönelik ele alınacaktır. Müzeyi ziyaret eden bireylerin, buranın tarihine ve kullanım biçimine dair bilgi edindikçe mekâna yükledikleri anlamın nasıl değiştiği incelenmiştir. Son olarak, müzenin bugünkü işlevinin geçmişle nasıl ilişkilendirildiği, kişisel ve kolektif anlatılar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Geçmiş ve bugün arasındaki bağlantılar, görüşmelerde sıkça vurgulanan bir konu olup, katılımcıların

mekânın zaman içindeki dönüşümünü nasıl algıladıkları üzerinden ele alınmıştır. Eski sakinler için buranın bir yaşam alanı olarak kalması mı, yoksa bir hafıza mekânına dönüşmesi mi daha anlamlıdır? Ziyaretçiler için mekânın geçmişi, bugünkü deneyimlerini nasıl etkiliyor? Bu sorular, çalışmanın temel sorunsallarından biridir. Örneklem seçiminde, araştırmanın derinlemesine bir bakış açısı geliştirmesine katkı sağlayacak şekilde çeşitliliğin sağlanması hedeflenmiş (Şimşek; Yıldırım, 2013, s.135), böylece mekânın hem geçmişte barınma mekânı olarak kullanılmış olması hem de günümüzde bir kültürel hafıza mekânına dönüşmesi arasındaki ilişkiyi çok boyutlu olarak ele almak mümkün hale getirilmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın niteliğini artırmak ve farklı anlatıların karşılaştırmalı analizine olanak tanımak adına, katılımcılar belirlenirken hem bireysel deneyimler hem de toplumsal bağlam göz önünde bulundurulmuştur.

4.1.5. Yarı yapılandırılmış görüşmeler ve fenomenolojik yaklaşım

Fenomenolojik araştırmalar, kişilerin deneyimlerine ve bu deneyimlerin anlamlandırılma süreçlerine odaklanan bir yöntemsel yaklaşım benimser. Bu bağlamda, bu çalışmada tercih edilen yarı yapılandırılmış görüşmeler, fenomenolojik araştırmalar için önemli bir veri toplama aracıdır. Bu yöntem, araştırmacıya esneklik sağlarken, katılımcının öznel deneyimlerini derinlemesine anlatmasına imkân tanır. Fenomenolojik yaklaşım, kişinin yaşantısına içkin anlamları ve bilinç süreçlerini ortaya koymayı hedefler. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, açık uçlu sorular aracılığıyla katılımcının kendi kelimeleriyle deneyimlerini ifade etmesine olanak tanır. Bu sayede, araştırmacı, önceden belirlenmiş katı bir soru seti yerine, görüşme sırasında ortaya çıkan yeni ve derinlemesine bilgileri takip edebilir. Böylece katılımcının deneyimleri, zamansal ve mekânsal bağlamları içinde anlamlandırılır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, fenomenolojik araştırmalarda, özellikle yaşantıların öznel yönlerini ortaya koymada kritik bir rol oynar. Katılımcının kişisel deneyimlerini, inançlarını ve algılarını ayrıntılı bir şekilde anlatmasına fırsat verirken, araştırmacının da bu anlatıları fenomenolojik indirgeme süreciyle analiz etmesine olanak tanır. Bu süreç, bireyin deneyimlediği olguların özüne ulaşmayı ve ortak temaları belirlemeyi amaçlar (Otrar; Şentürk, 2015, s. 111'den aktaran Kızmaz). Ayrıca, bu görüşmeler, araştırmacının katılımcıyla kurduğu etkileşim yoluyla, deneyimlerin derinliğini ve çeşitliliğini anlamasına yardımcı olur. Yarı yapılandırılmış format, bireylerin anlatılarını serbestçe genişletmelerine izin verdiğinden, fenomenolojik araştırmanın temel

ilkesi olan "deneyimin olduğu gibi betimlenmesi" ilkesine hizmet eder. Bu bağlamda, araştırmacı, katılımcının yaşantılarını anlamlandırmasını destekleyerek, onların deneyimlerine dışarıdan bir anlam yüklemek yerine, içsel bakış açılarının açığa çıkmasına aracılık eder. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, fenomenolojik araştırmalarda bireylerin deneyimlerine yönelik derinlemesine bir kavrayış geliştirmek için vazgeçilmez bir yöntemdir. Katılımcının öznel gerçekliğini merkeze alan bu yöntem, bireysel ve kolektif anlam haritalarını ortaya çıkarmada önemli bir araç olarak işlev görür (Creswell, 2016).

4.1.6. Katılımcılara sorulan sorular

A. Geçmişte Müzeyi Yaşam Alanı Olarak Kullanan Katılımcılara Sorulan Sorular

- 1) Kışlada yaşamınız nasıl başladı? Buraya nasıl geldiniz ve ne kadar süre yaşadınız?
- 2) Kışla ilgili en unutulmaz anınız nedir? Hangi olaylar ya da deneyimler bu mekânı sizler için anlamlı kılıyor?
- 3) Kışlada günlük hayat, komşuluklar, sosyal ilişkiler nasıldı?
- 4) Kışlanın fiziksel özelliklerinden (mimari, odalar, bahçe vb.) aklınızda kalanlar neler kışla binası size ne hissettirdi sizler için anlamı neydi? Bu mekânın bir ruhu olduğunu düşündünüz mü?
- 5) Kışlanın müze ye dönüştürüleceğini ilk duyduğunuzda ne hissettiniz? Bu dönüşüm sizi nasıl etkiledi?
- 6) Müze, gelecek kuşaklara sizin yaşadığınız deneyimlerin bir parçasını aktarıyor mu?

B. Müze Ziyaretçilerinin Müze Deneyimine Dönük Sorular

- 1) Müzeyi en son ne zaman ziyaret ettiniz? Ziyaretiniz sırasında en çok dikkatinizi çeken şey neydi?
- 2) Müzeyi gezerken nasıl bir atmosfer hissettiniz? Müze Tunceli'nin geçmişine dair nasıl bir izlenim bıraktı?
- 3) Müze Tunceli'nin tarihini ve kültürünü ve kimliğini yansıtmakta başarılı olduğunu düşünüyor musun?

- 4) Müzenin eski bir kışla binasından dönüştürülmüş olduğunu bilmek sizin için ziyaret deneyimini nasıl etkiledi? Eski kışla binasının geçmişteki işlevi ve hikayesi ile şimdiki kültürel misyonu arasında bir bağ kurabiliyor musunuz?
- 5) Müzenin, toplumsal hafızayı etkileyen olaylarla ilgili olarak yeterli bir temsil sunduğunu düşünüyor musunuz?
- 6) Müze, Tunceli’de ki toplumsal hafızayı canlı tutmak ve yeni nesillere aktarmak açısından nasıl bir rol oynuyor sizce?

4.1.7. Alan araştırması ve gözlemler

Bu araştırmada, Tunceli Müzesi’nin bir hafıza mekânı olarak nasıl işlediğini ve toplumsal bellek ile olan ilişkisini anlamak için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan alan araştırması ve katılımcı gözlem yöntemlerine başvurulmuştur. Bu yöntemler aracılığıyla müzenin mekânsal düzeni, sergilenen eserlerin kolektif bellek üzerindeki etkisi ve ziyaretçilerin bu unsurlarla kurdukları etkileşim derinlemesine analiz edilmiştir.

Alan Araştırması: Tunceli Müzesi’nde gerçekleştirilen alan araştırması, müzeyi ziyaret eden kişilerin sergilenen eserleri nasıl algıladıkları, bu eserlerin onların kültürel ve kolektif belleği üzerindeki etkileri ile müzenin toplumsal hafızayı nasıl şekillendirdiğini anlamayı amaçlamaktadır. Müzenin tarihsel gelişimi, kurulduğu günden bugüne geçirdiği değişimler ve sergilenen eserlerin toplumsal belleğin inşasındaki rolü değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, müze yetkilileri ve çalışanlarıyla yapılan görüşmeler, müzenin etkinlik politikalarına dair önemli bilgiler sağlamıştır. Arşiv belgeleri incelenerek müzenin başlangıçtaki işlevi, zamanla geçirdiği dönüşümler ve günümüzdeki misyonu detaylı şekilde ele alınmıştır.

Katılımcı Gözlem: Alan araştırmasının ayrılmaz bir parçası olan katılımcı gözlem yöntemiyle, müze ziyaretçilerinin sergi alanlarıyla kurdukları ilişki ve müzenin ziyaretçiler üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Ziyaretçilerin hangi sergilere daha fazla ilgi gösterdiği, hangi anlatılar karşısında duraksadıkları, eserleri nasıl yorumladıkları ve müze içerisinde geçirdikleri sürede hangi alanlarda yoğunlaştıkları gibi unsurlar gözlemlenmiştir. Bu süreçte, özellikle müzenin Tunceli’nin kültürel mirasını nasıl sunduğu ve ziyaretçilerin bu mirasla kurdukları duygusal ve entelektüel bağ üzerinde durulmuştur. Ayrıca müzenin düzenlediği etkinliklerin, kültürel mirasın yaşatılması ve kuşaklar arasında bellek aktarımının sağlanmasındaki rolü analiz edilmiştir. Sonuç olarak, toplumsal bellekle

ilişkisi açısından değerlendirildiğinde, 1938’e dair herhangi bir materyalin sergilenmemesi, müzede sunulan bellek anlatısıyla toplumsal belleğin bazı katmanları arasında bir mesafe olduğunu düşündürmektedir. Ancak, müzede gerçekleştirilen ve Tunceli(Dersim)’nin geleneksel inanç ve kültürel mirasını konu edinen, entelektüel boyutu ön planda olan etkinlikler, toplumun kolektif belleğinin yeniden tazelenmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bir yıllık süreyi kapsayan ve özellikle etkinliklerin yoğunlaştığı dönemlerde gerçekleştirilen gözlemler, Tuncelilerin ağırlıklı olarak bu etkinlikler vesilesiyle müzeyi ziyaret ettiklerini ortaya koymuştur. Diğer bir önemli husus ise, Tunceli (Dersim) geleneksel inanç yapısı, Türkçe, Zazaca ve Kürtçe gibi çok dilli bir kültürel zemine sahiptir. Müze sunumlarında bu çok dilliliğe daha fazla yer verilmesi, hem inanç mirasının yerel bağlamını güçlendirecek hem de kültürel çeşitliliğin daha kapsayıcı bir biçimde yansıtılmasına katkı sağlayacaktır.

4.2. Verilerin Analizi

Bu çalışmada, müzeyi ziyaret eden ve daha önce müze binasını yaşam alanı olarak kullanan katılımcıların deneyimlerinden yola çıkarak ortak anlamları ortaya koymak amacıyla fenomenolojik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Nitel verilerin çözümlenmesinde Creswell’in (2016) fenomenolojik analiz modeli temel alınmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle katılımcı ifadeleri dikkatlice incelenmiş, anlamlı birimler tespit edilmiş ve bu birimler temalara dönüştürülmüştür. Her bir temanın özünde yer alan deneyimsel anlamlar ayrıntılı biçimde betimlenmiştir. Son aşamada ise tüm katılımcı deneyimlerinden hareketle ortak bir “öz deneyim” tanımlanmıştır. Analiz sürecinde, araştırmacı öznel yorumlardan kaçınarak, katılımcıların anlam dünyasına sadık kalma ilkesine bağlı kalmıştır.

Bu bağlamda, veri analizine ilişkin olarak aşağıdaki aşamalar takip edilmiştir:

- a. Veri Toplama (Fenomenolojik Görüşmeler):** Fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde, katılımcıların öznel deneyimlerini derinlemesine anlamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formlarında açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu yöntem, kişisel yaşantılardaki ortak anlamları ve deneyimlerin ardındaki nesnel yapıları açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Böylece, katılımcıların algısal dünyalarına nüfuz edilerek, onların yaşantılarında örtük olarak var olan yapılar ve fenomenler incelenmiş, bireysel anlatılar üzerinden kolektif hafızaya dair ipuçları elde edilmiştir.

- b. Verinin Transkripsiyonu:** Android telefonlardaki ses kayıt cihazları aracılığıyla gerçekleştirilen görüşmeler kayda alınmış, ardından bu kayıtlar titizlikle deşifre edilerek yazılı ortama aktarılmıştır. Böylece sözlü anlatılar, metinsel forma dönüştürülerek detaylı analizlere olanak tanımış ve bireysel deneyimlerin yazılı kültüre entegre edilmesi sağlanmıştır. Bu süreç, hem verinin korunmasını hem de fenomenolojik yaklaşımla derinlemesine incelenmesini mümkün kılmıştır.
- c. Tematik Kodlama:** Bu aşamada, görüşme transkriptleri titizlikle incelenmiş ve fenomenolojik veriler içindeki tekrar eden temalar ile anlamlı birimler tespit edilmiştir. Kodlama sürecinde ise katılımcıların deneyimlerini yapılandıran temel unsurlar belirlenerek, bu deneyimlerin özünü yansıtan fenomenolojik birimler ayrıştırılmıştır. Böylece, kişisel anlatılar içinde örtük olarak var olan anlam katmanları görünür kılınmış ve verinin derinlemesine analizi için kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur.
- d. Fenomenolojik Süreç:** Sonraki aşamada, anlamlı birimler ve temalar doğrultusunda, araştırmacı kendi önyargılarını ve önceden sahip olduğu kavramsal çerçeveyi askıya alarak, yalnızca katılımcının deneyim dünyasında var olan anlamları keşfetmeye odaklanmıştır. Bu süreç, fenomenolojik reduksiyonun temel ilkesi olan epokhe (askıya alma) yöntemiyle yürütülmüş ve böylece betimlenen fenomenlerin, katılımcıların öznel algıları çerçevesinde saf haliyle açığa çıkarılması amaçlanmıştır.
- e. Yapısal Temalar:** Analizler sonrasında, anlamlı birimler bir araya getirilmiş ve bu birimlerden hareketle katılımcıların deneyimlerinin temel yapılarını açıklayan, daha genel ve kapsayıcı temalar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu süreç, katılımcıların öznel dünyalarındaki anlam yapılarını derinlemesine kavrayabilmek için, her bir deneyimin ardındaki ortak paydaları ve sembolik içeriği açığa çıkarmayı hedeflemiştir. Böylece, bireysel deneyimlerden evrensel anlamlar türetilerek, fenomenlerin daha geniş bir perspektiften anlaşılmasına olanak sağlanmıştır.
- f. Fenomenolojik Betimleme (Esas Deneyimlerin Ortaya Çıkması):** Sonraki aşamada, katılımcıların deneyimlerinin özünü ve anlamını yansıtabilecek derinlemesine betimlemeler yapılabilmesi için temalar bir araya getirilmiştir. Bu birleşim, deneyimlerin bütünsel yapısını açığa çıkarmayı ve katılımcıların

dünyasında var olan anlamları daha net bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, hem katılımcıların yaşantıları hem de araştırmacının araştırma sürecine dair içsel deneyimleri daha derin bir düzeyde anlaşılmış ve anlamlandırılmıştır. Bu süreç, yalnızca fenomenlerin yüzeyine dokunmakla kalmayıp, onların özüne inmeyi ve bu özün içsel yapısını betimlemeyi amaçlamaktadır.

g. Fenomenolojik Temas: Son aşamada, katılımcıların deneyimlerinin daha geniş bir bağlamda taşıdığı anlamları açığa çıkarmak amacıyla elde edilen bulgular, fenomenolojik bir çerçevede derinlemesine değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, katılımcıların öznel dünyalarındaki anlamların, daha evrensel bir fenomenolojik çerçeve içinde yer bulmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Böylece, bireysel deneyimler arasındaki ortak paydalar ve sembolik yapılar keşfedilmiş, elde edilen anlamlar daha geniş bir bağlamda yapısal bir bütünlük içinde anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu süreç, katılımcıların yaşantılarındaki anlamların yalnızca öznel değil, aynı zamanda kolektif ve evrensel düzeyde nasıl şekillendiğini de ortaya koymuştur.

4.3. Bulgular

Bu araştırmada, Tunceli Müzesi'nin toplumsal hafızayla kurduğu ilişkiyi anlamak ve yorumlamak amacıyla fenomenolojik analiz yöntemi benimsenmiştir. Fenomenoloji, kişilerin deneyimlerine odaklanarak bir olgunun özüne ulaşmayı amaçlayan bir yöntemdir. Bu doğrultuda, müzenin yerel halk ve ziyaretçiler tarafından nasıl algılandığını, ayrıca müzeye dönüştürülmeden önce bu mekânı yaşam alanı olarak kullanmış kişilerin deneyimlerini anlamak için derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve katılımcıların anlatımları üzerine yoğunlaşmıştır. Fenomenolojik analiz süreci, betimleyici yaklaşım, verilerin azaltılması, özsel temaların belirlenmesi ve yapılandırma aşamalarını içermektedir. Araştırmada, öncelikle betimleyici yaklaşım doğrultusunda müzenin sergi düzeni, bilgilendirme panoları ve mekânsal atmosferi gözlemlenmiş, müzenin toplumsal hafızayla kurduğu bağ nesnel olarak tanımlanmıştır. Ardından, yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla katılımcıların müzeye dair öznel deneyimleri, algıları ve eleştirileri kayıt altına alınmıştır. Elde edilen veriler, fenomenolojik analiz sürecinin ikinci aşaması olan verilerin azaltılması ile belirli temalar etrafında sadeleştirilmiş ve temel anlamlar

açığa çıkarılmıştır. Katılımcıların aktardığı deneyimler doğrultusunda, müzenin tarihî olayları ve kimlik unsurlarını nasıl temsil ettiği, eksik veya güçlü yönleri belirlenmiştir. Üçüncü aşamada, özsel temalar belirlenerek müzenin toplumsal hafızayla ilişkisine dair ana unsurlar tespit edilmiştir. Bu süreçte, kolektif bellek, mekânın dönüşümü, kimlik ve temsil gibi ana kategoriler ortaya konulmuştur.

Son olarak, yapılandırma aşamasında, elde edilen temalar analiz edilerek müzenin toplumsal hafızayla kurduğu ilişkinin daha bütüncül bir değerlendirmesi yapılmıştır. Katılımcıların deneyimleri doğrultusunda müzenin bellek aktarımı açısından güçlü ve zayıf yönleri yorumlanmış, Tunceli'nin kültürel ve tarihî mirasının müzede nasıl şekillendiği fenomenolojik bir çerçevede ele alınmıştır. Böylece, araştırmada, kişisel deneyimlerden yola çıkarak kolektif hafızanın müze bağlamındaki temsiliyetine dair derinlemesine bir analiz gerçekleştirilmiştir.

4.3.1. Tunceli müzesi üzerine gözlem notlarına dair genel bir değerlendirme

Müzeyle ilgili gerçekleştirilen gözlemler, Nisan 2024 ile Nisan 2025 tarihleri arasındaki yaklaşık bir yıllık süreyi kapsamaktadır. Gözlemler, müzede gerçekleştirilen etkinliklerde, özellikle yoğun ziyaretçi akınının olduğu zaman dilimlerinde yapılmıştır. Bu gözlemler, belirli bir sistematikten ziyade etkinliklerin bağlamında gerçekleştirilmiştir. Tunceli Müzesi, bölgenin tarihsel, kültürel ve inançsal mirasını görünür kılmayı amaçlayan önemli bir bellek mekânı olarak işlev görmektedir. 5800 m² kapalı alana, 1800 m² büyüklüğünde avluya sahip Eski Kışla binasının, 2015-2020 yılları arasında gerçekleştirilen restorasyonla «Tunceli Müzesi» ne dönüştürülmesi ile birlikte ilimizdeki insanlar boş zamanlarını nitelikli bir şekilde sosyal ve kültürel etkinlikleri gerçekleştirebildikleri bir ortama kavuşmuşlardır. Müze, Arkeoloji, Etnografya, Sikke, Geleneksel Tarım, Flora-Fauna, İnanç, Taş Eserler ve Yakın Tarih Bölümlerinin ve sergi salonlarının yer aldığı müzenin Arkeoloji, Etnografya ve Sikke envanterine kayıtlı toplam 1838 eser bulunmaktadır. Müzenin sergileme anlayışı, Tunceli(Dersim)'in tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar uzanan çok katmanlı yapısını ortaya koymakla birlikte, belirli anlatılar öne çıkarılarak şekillendirilmiştir. İçerik seçimleri, mekânsal düzenleme ve sunulan anlatılar, hem kolektif belleğin korunması hem de tarihsel sürekliliğin vurgulanması açısından dikkate değerdir. Ancak bu anlatının belirli dönemleri ve toplumsal unsurları merkeze alırken bazı anlatıları eksik bıraktığı gözlemlenmektedir.

Resim 4.1. Tunceli Müzesi Dış Görünümü (Tunceli İl Kültür Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Müze sergi düzeninde, bölgenin doğal ve ekolojik zenginliklerine kapsamlı bir biçimde yer verilmiş olması dikkat çekicidir. Tunceli (Dersim) florasına ve faunasına dair sunulan görseller, endemik bitki türleri ve yaban hayatına ilişkin bilgi panoları, doğa ile insan arasındaki derin bağı vurgulayan bir anlatı sunmaktadır. Bu yaklaşım, bölgenin tarihsel sürecini ekolojik bütünlük içinde ele alma yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, doğayla iç içe geçmiş geleneksel yaşam biçimlerinin toplumsal hafıza ve kültürel pratiklerle kurduğu ilişkinin daha ayrıntılı biçimde aktarılması, mevcut anlatının güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Böyle bir derinlik, müzenin hem doğa-kültür etkileşimini daha bütünsel biçimde sunmasına hem de ziyaretçilerin yerel yaşama dair tarihsel sürekliliği daha iyi kavramasına olanak tanıyacaktır.

Resim 4.2. Tunceli Müzesi Flora-Fauna Bölümü. (Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Müzenin tarihsel anlatısı, Tunceli(Dersim)'de hüküm sürmüş medeniyetlerin izlerini takip eden bir çizgide ilerlemektedir. Hititler, Urartular, Persler, Roma ve Bizans İmparatorlukları ile Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait çeşitli görseller, anlatılar ve arkeolojik eserler sergilenmektedir. Özellikle Urartu medeniyetine ait çömlekler, madeni eşyalarına dair görseller, bölgenin bu dönemdeki kültürel ve ekonomik yaşamına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Aynı şekilde, Roma ve Bizans dönemlerine ait materyaller Dersim'in tarihsel sürekliliğini anlamak açısından önemli unsurlar barındırmaktadır. Ancak, bu dönemlere ilişkin anlatıların daha çok teknik ve betimleyici bir perspektiften ele alındığı, toplumsal dönüşümler ve kültürel etkileşimler açısından yeterince detaylandırılmadığı görülmektedir.

Resim 4.3. Tunceli Müzesi Arkeoloji Bölümü.(Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Müzenin inançsal mirasa dair anlatıları, özellikle Alevilik ekseninde şekillenmiştir. Cem ritüellerine dair balmumu heykeller, Hz. Ali ve Şahmaran figürleri, geleneksel ibadet mekânlarının temsili, Dersim Aleviliğinin inanç pratiklerini gözler önüne sermektedir. Ancak, Dersim'in tarihsel süreçte çok dilli bir Alevi inanç yapısına sahip olduğu düşünüldüğünde, Türkçe dışındaki diğer dillere (Zazaca ve Kürtçe) dair anlatıların sınırlı kaldığı görülmektedir. Öte yandan, bölgede Ermenilere ait çok sayıda kilise ve manastır kalıntısı bulunmasına rağmen, bu mirasa ilişkin müzede herhangi bir inançsal temsile, görsel unsura ya da bilgilendirici içeriğe rastlanmamaktadır. Geçmişte Dersim'de yaşamış olan Ermeniler gibi gayrimüslim topluluklara dair, gündelik yaşantıları, inanç ritüelleri ve kültürel pratiklerini hatırlatacak herhangi bir unsurun eksikliği dikkat çekmektedir. Kültürel miras alanında yapılan çalışmalarda, özellikle travmatik geçmişe sahip bölgelerde müzelerin sadece hakim anlatıları değil, sessizleştirilmiş hafızaları da görünür kılması gerektiği vurgulanmaktadır (Ricoeur, 2004; Nora, 1989). Dolayısıyla, bu eksiklik, hem yerel halkın kolektif belleğiyle hem de evrensel müzecilik ilkeleriyle örtüşmeyen bir temsil boşluğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda, Tunceli Müzesi'nin, bölgede yaşamış Ermeni topluluğunun inanç mirasına ve günlük yaşam pratiklerine dair bilgilendirici içeriklere ve görsel malzemelere de yer vermesi, müzenin tarihsel çeşitliliği daha kapsayıcı bir biçimde yansıtmasına katkı sağlayacaktır. Böyle bir yaklaşım, hem ziyaretçilerde aidiyet

duygusunu güçlendirecek hem de müzenin kültürel diyalog ve toplumsal hafıza açısından daha derinlikli bir işlev üstlenmesine zemin hazırlayacaktır.

Resim 4.4. Tunceli Müzesi İnanç Bölümü. (Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Tarihsel olayların sunumu noktasında, müze mekânının tarihsel olayları belirli bir çerçeve içerisinde sunduğu ancak bu çerçevenin bazı sınırlamaları barındırdığı gözlemlenmiştir. Müzeler, genellikle tarihsel olayları anlamlandırmak ve aktarmak için belirli bir anlatı çerçevesi oluştururlar. Ancak bu çerçeve, bazen daha geniş bir perspektife yer vermeyebilir. Tunceli Müzesi'nde de bu durumun izleri görülmektedir. Müze, bölgenin kültürel ve doğal mirasını görünür kılma yönünde önemli bir işlev üstlenmektedir. Ancak, 1938 Dersim Olayları gibi Tunceli tarihinin dönüm noktalarından biri olan bir sürece dair somut bir anlatının, belge ya da temsili bir köşenin yer almaması dikkat çekicidir. Özellikle Kışla'da bir dönem yaşamış olanların deneyimlerine dair hiçbir görsel ya da anlatısal unsurun sunulmaması, bu hafızanın müze mekânında görünmez kılındığı izlenimini yaratmaktadır. Bu durum, müzenin tarihsel olayları aktarırken çok boyutlu bir perspektif sunmak yerine, daha merkezi ve ulusal bir tarih anlatısını öncellediği düşüncesini doğrular. Oysa ki, 1938 gibi kolektif hafızada derin izler bırakan bir olayın yerel bir müzede temsili, toplumsal yüzleşme ve kültürel çoğulculuk açısından önemli bir adım

olacaktır. Bu bağlamda, müze anlatısının kapsayıcılığını artıracak böylesi tarihsel açılımlar, kurumun bir hafıza mekânı olarak işlevselliğini ve yerel topluluklarla kuracağı bağı güçlendirecektir.

Öte yandan, müze sadece sergilenen eserlerle değil, aynı zamanda düzenlediği kültürel etkinliklerle de dikkat çekmektedir. Çok dilli anlatılar üzerine gerçekleştirilen, hem inanç içi hem de inanç dışı geleneksel müzik kültürüne yönelik konserler, paneller, resim sergileri, somut olmayan kültürel miras unsurlarına (masallar gibi) dair performanslar ve unutulmaya yüz tutmuş zanaatlara (çömlekçilik, kalaycılık, keçecilik, demircilik vb.) ilişkin atölyeler, müzenin yaşayan bir hafıza mekânı olma potansiyelini güçlendirmektedir. Bu tür etkinlikler, Tunceli'nin kültürel çeşitliliğini günümüz bağlamında görünür kılmakta ve ziyaretçilere kültürel belleği tazeleme fırsatı sunmaktadır. Tunceli Müzesi, Tunceli(Dersim)'in tarihsel ve kültürel belleğini koruma ve aktarma misyonunu yerine getiren önemli bir mekân olarak değerlendirilmelidir. Ancak, tarihsel sürekliliği ve toplumsal çeşitliliği daha kapsayıcı bir biçimde ele alan bir anlatı kurgusunun oluşturulması, müzenin bellek mekânı olarak işlevselliğini artıracaktır. Çok dilli anlatıların genişletilmesi, farklı dönemlere ve inanç gruplarına dair daha kapsamlı bir içerik sunulması ve tarihsel olayların toplumsal yansımalarının daha detaylı işlenmesi, müzenin kolektif hafızayı daha güçlü bir şekilde inşa etmesini sağlayacaktır.

4.4. Müze Öncesi Mekâna Dair Yaşantılar ve Algılar

Bu çalışma kapsamında, Tunceli Müzesi olarak işlev gören yapının müze öncesindeki dönemine, yani askerî kışla ve lojman olarak kullanıldığı yıllardaki yaşantılara ve algılara odaklanılmıştır. Söz konusu yapının mekânsal dönüşüm sürecinde kişilerin deneyimlediği anlamsal değişimleri ortaya koymak amacıyla nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma, geçmişte bu mekânda yaşamış veya çalışmış kişilerle yürütülen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda, kışla dönemine tanıklık etmiş sekiz katılımcı ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiş; mekânda uzun süre bulunmuş, çeşitli yaş gruplarından ve farklı deneyimlere sahip bireyler tercih edilmiştir. Görüşmeler, önceden hazırlanan bir soru formuna dayanmakla birlikte, anlatıların yönüne göre esnek bir şekilde ilerletilmiştir. Sorular, mekânın gündelik yaşamdaki işlevi, bireylerin mekâna dair hatıraları ve mekânsal dönüşüm sürecine ilişkin gözlem ve

duygularını anlamaya yönelik olarak yapılandırılmıştır. Elde edilen veriler görüşme sonrasında yazılı hale getirilmiş ve tematik analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu analiz sürecinde, katılımcı anlatılarında öne çıkan tekrar eden temalar ve ortak duygusal ya da tarihsel referanslar belirlenmiştir. Görüşmeler boyunca katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve etik kurallara titizlikle uyulmuştur. Bu yöntemsel çerçeve, müze binasının geçmişteki işlevine dair kişisel deneyimleri, mekânsal anlatıları ve bellekte bıraktığı izleri anlamlandırmak adına önemli bir zemin sunmaktadır.

4.4.1. Temalar

Ana Tema 1: Mekâna Giriş ve Yerleşme Deneyimi

Bu tema, kişinin kışla ile kurduğu ilk temas, geliş koşulları ve yerleşme süreci ile ilgilidir.

Alt temalar:

- Kışlaya geliş süreci ve gerekçeleri
- Yerleşme biçimi
- Kışlada kalınan süre ve dönemsel bağlam
- İlk izlenimler ve mekânsal oryantasyon

Ana Tema 2: Gündelik Yaşam Pratikleri ve Sosyal İlişkiler

Bireylerin kışladaki günlük yaşamlarını ve kurdukları sosyal ilişkileri anlamaya yönelik temadır.

Alt temalar:

- a. Günlük yaşam pratikleri (ekmek yapma, temizlik, çocuk bakımı, yemek saatleri vb.)
- b. Komşuluk ilişkileri ve sosyal dayanışma
- c. Toplumsal cinsiyet rolleri (örneğin kadınlar ve çocukların deneyimi)

Anlatılan unutulmaz anılar ve duygusal izler

Kışladaki günlük yaşam pratiklerinin, kolektif hafızada nasıl yer ettiği ve bu pratiklerin sonraki kuşaklara nasıl aktarıldığı.

Ana Tema 3: Kışlada Büyümek: Çocukluk Anıları ve Psikolojik Etkiler

Alt Temalar:

- a. Çocukların kışlada oyun alanları ve sosyal etkileşimleri.

b. Çocuklukta yaşanan korkular, efsaneler ve mekânın çocuklukta psikolojik etkisi.

c. Kışlada büyümenin, çocukların dış dünyayla olan ilişkisini nasıl şekillendirdiği.

Ana Tema 5: Kışlada büyümenin, kişisel bellekte nasıl şekillendiği ve çocukluk anılarının kişisel kimliği nasıl etkilediği.

Ana Tema 6: Mekân Algısı ve Mimari Hafıza

Bu tema, mekânın fiziksel özellikleri ile bireyin öznel deneyimi arasındaki ilişkiyi sorgular.

Alt temalar:

Kışlanın mimari yapısı ve tasarımı (odalar, koridorlar, bahçe vb.)

Mekânsal düzenin duygulanımsal etkisi (sıkışıklık, açıklık, güven, aidiyet vb.)

“Mekânın ruhu”na dair algılar

Kışlanın bir topluluk/yer hissi oluşturup oluşturmadığı

Ana Tema 7: Hafıza, Temsil ve Müzeye Dönüşüm

Kışlanın müzeye dönüştürülmesiyle birlikte ortaya çıkan anlam üretimi, hafıza ve temsil temasıdır.

Alt temalar:

Müzeleşme haberine dair ilk duygusal tepki

Müzeye dönüştürülmenin anılar üzerindeki etkisi

Kişisel hafızanın müzede temsili (temsiliyet ve dışlanmışlık duygusu)

Müzede geçmişin nasıl sunulduğuna dair algılar

Müzeyi ziyaret edenin belleğiyle bağ kurma düzeyi

Müzenin gelecek kuşaklara aktarım potansiyeli

Ana Tema 8: Müzeleşme sürecinin, kışlada yaşamış kişilerin hafızasını ne şekilde etkilediği ve müzenin kolektif hafızayı nasıl temsil ettiği.

- Doğa ve Mekân İlişkisi

Alt Temalar:

a. Doğal unsurların (kavak ağaçları, bahçeler, su yolları) mekânsal bellekteki rolü.

b. Doğal dönüşüm: Kışlanın müzeleşme sürecinde doğanın tahribatı (ağaç kesimi, bahçelerin kaybolması).

c. Kışlanın doğa ile etkileşiminin, hafızadaki yerinin ve algısının değişmesi.

Ana Tema 9: Kışlanın doğa ile olan ilişkisi ve bu ilişkinin hafızada nasıl bir yer edindiği.

Ana Tema 10: Müze Öncesi Mekâna Dair Deneyimlerin Değerlendirilmesi

Kışla'ya yerleşmeye başlamadan önceki süreçte geçirilen süreçle ilgili anılar.

Kişinin mekânla ilk teması ve kışlaya yerleşme kararının arkasındaki toplumsal, psikolojik ve sosyo-kültürel dinamikleri anlamak önemlidir. Kışla, bir askeri yapı olmanın ötesinde, memur lojmanlarına dönüşerek kişilerin yaşamlarında önemli bir yer tutan ve kimliklerini şekillendiren bir mekân haline gelmiştir.

“Kışlada yaşam cumhuriyet mahallesinde dedemin bizi evden kovması ile başladı. Annemin isyanı ile en fakir haliyle kışlada yaşam başladı. Dede ve nene evinde taşındık. Zorbalık çekiyor, kovulmalar, bağurmalar, babam annemi dinledi ve kışlaya taşındık. Bahçeye girdim. Kocamandı ve kayboldum. O kadar büyük gelmişti ki. 6 yaşında idim.”G1

Kişilerin kışla ile ilk teması, çoğunlukla mekânın büyüklüğü, düzeni ve fiziksel yapısıyla şekillenir. Kışlanın yapısal özellikleri, örneğin geniş alanlar, odaların düzeni, bahçeler ve yerleşim alanlarının konumlanması, kişilerin ilk izlenimlerini doğrudan etkiler. Bu bağlamda, mekânın büyüklüğü, ilk başta kişilerde kaybolma hissi veya yabancılaşma duygusu yaratabilir.

“1984 yılında babamın memuriyeti dolayısıyla geldim. Köyden oraya yerleştik. İlk gittiğimizde dört kardeşlik bir kardeşimizde orda dünyaya geldi. Bize çıkan lojman iki artı birdi bizim lojmanımıza bir aile geçmiş bizde tek odalı içinde banyo tuvaleti olan kapkaranlık koridoru olan bir lojmana geçtik hayal meyal babama yalvardı aile bizde o odada bir süre kaldık.”

Mekânın kişilerin sosyal etkileşimlerinde ve günlük yaşamlarında nasıl bir rol oynadığı, onların bu mekâna alışmalarına ve ona bir aidiyet duygusu geliştirmelerine olanak sağlar. Zorunluluk ile başlayan yerleşimler ailelerde ve kişilerde, zamanla ortak yaşam deneyimlerini güçlendirmiştir.G2'nin aktardığı gibi;

“İlkokul 4.sınıfta Tunceli de ev bulamadık, Mazgirt'ten gelip lojmanda ev bulduk. Bir daha çıkmak istemedik. 12 yıl kadar yaşadık.”

Kışlaya yerleşme süreci ev bulma zorluğuna dayanmaktadır. Burada kışlanın "lojman" olarak sunduğu yaşam alanı, aileler için alternatif bir çözüm yolu sunmuştur. “Bir daha çıkmak istemedik” ifadesi, burada geçen zamanla birlikte, kışlanın kişiler için sadece bir zorunluluk olmaktan çıkıp, zamanla güvenli bir alan, toplumsal bağların

oluşturduğu memnuniyet ve aidiyet alanına dönüştüğünü gösteriyor. Geçici bir yerleşim hissi veren lojman zamanla kalıcı bir mekâna dönüşmüştür.

4.4.2. Kişisel ve kolektif hafızada kışlada günlük yaşam pratikleri

Kışlada günlük yaşam pratikleri, kişilerin mekânla ve birbirleriyle kurdukları etkileşimlerin somut bir yansımasıdır. Bu pratikler, sadece bireysel yaşamın rutinlerine işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal yapıyı ve kültürel kodları da dönüştürerek kolektif hafızanın şekillenmesine katkı sağlar. Günlük yaşam pratiklerinin, kışladaki bireyler için kişisel hafızada nasıl yer ettiğini anlamak, mekânın ve yaşıntının içsel bir yansıması olan duygusal, kültürel ve toplumsal izlerin izlenmesi açısından önemlidir. Buna ilişkin G3 adlı görüşmecinin aşağıda ifade ettiği gibi:

“Kışlanın koridorlarında insanlar birbirini tanımazdı, tavanda zincir yerleri vardı eski kışlada tavan çok yüksekti, mimari çok tuhaf geliyordu. Koridorlar çok karanlıktı. Çocuk sayısı çok fazlaydı. Gürültü çoktu. Kışlanın kapısı açık olduğu için herkes oraya dolardı, tuhaf kişilerde gelirdi, herkesin kapısı açık olurdu, meslek grubu aynı olduğu için ilişkilerde güzeldi. Evin içinde konuşunca beni herkes duyardı.”

Resim 4.5. Kışlada Kadınların Günlük Yaşamından Bir Kesit. (Olca Çetinkaya Kişisel Arşivi)

Günlük yaşamda yer alan pratikler, örneğin ekmek yapma, temizlik, çocuk bakımı, yardımlaşma gibi rutinler, bireylerin mekânla bağ kurmalarını pekiştiren ve bu mekâna ait anlamlar yaratmalarını sağlayan eylemler olarak görülebilir. Bu tür faaliyetler, kişisel belleği inşa etmenin yanı sıra, kolektif belleği de besler. Kışladaki her kişi, farklı bir perspektiften bu pratikleri deneyimlese de ortak bir hafıza üretir.

Günlük hayat çok rahattı, çarşının içinde olması çok büyük bir avantajdı. Kafeteryalar, her şey yakın ve ulaşım çok kolaydı. Komşuluk ilişkileri çok iyiydi. Soba yakardım, külümü dışarı koyardım, komşum külümü boşaltmış olurdu. Maddi olarak da birbirimize destek olurduk. Para alışverişi oluyordu. Odun kömür geldiğinde yardımlaşma oluyordu. Barakalarda ekmek yapar sana da ikram ederlerdi. Kadınlar saz çalıyordu, çocuklar oyun oynuyordu.

Günlük yaşam pratiklerinin hafızada nasıl yer ettiğine dair bir diğer boyut ise mekânsal hafıza ile ilgilidir. Kışlanın iç mekânları, avluları ve çevresindeki alanlar, bu pratiklerin gerçekleştirildiği ve deneyimlendiği mekânlar olarak hafızada somut bir yer tutar. Her köşe, her odanın işlevi ve her alanın toplumsal olarak nasıl kullanıldığı, bireylerin hafızasında kalıcı izler bırakır. “Bu izler, kişide zaman içinde mekânın ruhu olarak tanımlanabilecek bir hafıza dokusu oluşturmuştur.

“Karanlık koridorlar bir oyun alanıydı. Ruhlar ve ürkütücü şeyler vardı. Pencerede vardı. O bizim için bir kaçış yeri idi.’ Mekânın bir ruhu’ olduğunu düşünüyorum. Hayat çok kötü oldu. Hep orada kalıp oyun oynamak isterdim.”G1

Resim 4.6. Kışlada halı silkeleyen kadınlar (Serpil Polat Kişisel Fotoğraf Arşivi)

Görüşmeler neticesinde, kışlada kurulan komşuluk ilişkileri ve çocukların birlikte büyüdüğü sosyal ortam, kişilerin aidiyet duygularını pekiştiren önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Görüşmecilerin anlatılarında, mekânın fiziksel sınırlarının ötesine geçen bu sosyal doku, bellekte olumlu bir yer edinişin temelini oluşturmuştur. Kışla, yalnızca bir konut alanı değil; aynı zamanda gündelik yaşamın paylaşıldığı, kolektif deneyimlerin iç içe geçtiği bir yaşam alanı olarak hatırlanmaktadır. Bu durum, mekânın askeri işlevinden sivil bir hafıza mekânına dönüşümünde pozitif bir yer-bellek ilişkisinin kurulmasına olanak sağlamıştır. G7 adlı görüşmecinin aktardığı, çocukluk döneminde kurdukları dostluklar, aileler arası dayanışma ve ortak yaşam pratikleri aracılığıyla kışlayı nostaljik ve anlamlı bir yaşam alanı olarak tanımlamaktadır:

“Çocukluğumuzda yaz kış oynar kocaman bahçesinde alanı geniş avluda oyunlar oynardık. Eğlenceli ve çok yoğun geçti. Kadınlar, çocuklar arasında kavgalar olurdu. Komşuluk çok iyiydi. İmece usulü tüm işler halledilirdi. Saclı sobalarda koridorda ekmek yapılırdı. Koridorlara ip bağlanmış çamaşırlar serilirdi. Köyden geldiğimiz için lüks bir ortamdı. Şimdiyle kıyaslandığında konforsuz denecektir fakat o günün şartlarında lüks sayılırdı. Okula başlamışım arkadaşlarım çok fazla herkes bir birinin evine girip çıkıyordu. Misafir eksik olmazdı köyden gelenler anneanne yeğen kuzen dede amca herkes gelirdi.”

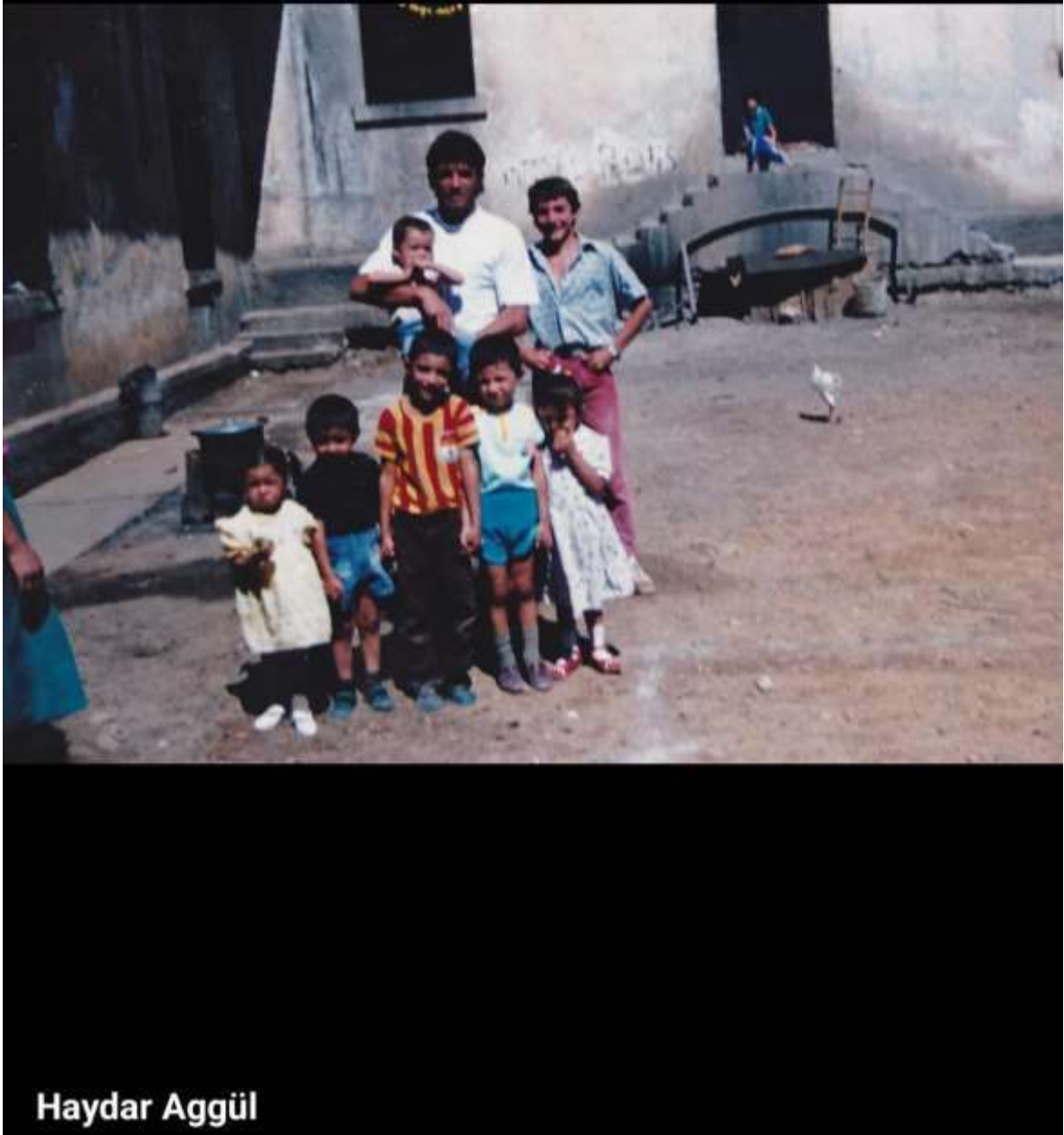
“Ara yerde insanların ekmek yapması, çok güzeldi, çocuklar top oynardı, çok hoşuma giderdi. Hep ekmek yapılırdı. Ekmek kokusu olurdu, avluda mülteci kampına benziyordu.” G4

Bu deneyimler, kışlada yaşayanların kolektif hafızada, farklı toplumsal grupların ilişkilerini ve etkileşim biçimlerini yansıttığı görülmektedir.

4.4.3. Kışlada büyüme, çocukluk yılları ve anıların şekillenmesi.

Görüşmelerde öne çıkan temalardan biri, çocukluk anılarının Tunceli Kışlası'na dair hafızanın inşasında merkezi bir rol oynadığıdır. Katılımcıların anlatılarında, çocukluk dönemine ait deneyimlerin, kışla gibi militarist ve devlet temsili yüksek bir mimari yapının, zihinsel temsillerini şekillendirdiği gözlemlenmektedir. Bu anılar, mekâna dair hem duygusal hem de bilişsel bir bağ kurarak, kişisel ve kolektif hafızanın oluşumunda belirleyici bir işlev görmektedir. Kışlanın, bir yandan çocuklar için güvenli bir oyun alanı olarak hatırlanması, diğer yandan ise korku, merak ve yasaklılık duygularını tetikleyen bir mekân olarak konumlanması, bu çelişkili deneyimlerin çocukların psikolojik gelişimi ve

kimlik inşası üzerinde derin etkiler bıraktığını göstermektedir. Bu bağlamda, çocukluk anıları aracılığıyla mekânsal hafızanın nasıl kurulduğu ve bu sürecin kişinin devlet ve otorite algısına nasıl yansıdığı çok katmanlı bir biçimde değerlendirilmektedir. Kışla içindeki oyunlar, keşifler ve kısıtlamalar, çocuğun kimlik temellerini atarken, aynı zamanda kışlanın toplumsal hafızadaki yerini de pekiştirmiştir. Çocuklar için kışla; ev, sınırda olma, bekleme, kalabalık, birliktelik, aidiyet hissi hem dışlanmışlık hissi arasında gidip gelen bir alan olmuştur.

Haydar Aggöl

Resim 4.7. Haydar Aggöl arşivinden

Örneğin G1 in aşağıdaki ifadeleri bu açıdan oldukça anlamlıdır:

“Karanlık koridorlar bir oyun alanıydı. Ruhlar ve ürkütücü şeyler vardı. Pencerede vardı. O bizim için bir kaçış yeri idi. Mekânın bir ruhu olduğunu düşünüyorum. Hayat çok kötü oldu. Hep orada kalıp oyun oynamak isterdim. Kışlada benim için hem utanç hem de mutluluk ifade ediyor. Büyümeyi sevmedim. Kışlada hikâyem devam etsin isterdim. Büyük kavak ağaçları vardı, güvercin ve tavuk beslerdik. Eren vardı benden küçüktü kümeste yumurta çalardı. Bir büyüğü vardı. Yalnızlık hiç çekmedik, her koşulda biri vardı. Kelebek adası vardı gençlik merkezinin orada yaşırdık biz büyüdük büyümedik mi? Kışla içinde en canlı alanlar orta bahçe, iki kavak ağacı uzun boylu Cahit Arslan öğretmenim o ağaçları biz diktik derdi. Hafızamda o sebeple çok canlı. Tıpkı karanlık koridorlar gibi.”

“Orta bahçe çok önemliydi. Bütün evlerin odaları orayı görürdü, oyunlar orada oynanır. Saklambaç oynardık. Korktuğumuz yerler vardı kışlada. Karanlık yerler hiç ışık yok. Akşamları da karanlık bir koridor. Evler yan yana. Dağ mahallesi ile bir savaşımlı olurdu onlar ve biz. (Gülümse) elit kesimin oturduğu yerlerdi moderndi iki katlı üç katlı çoğu dönemin lüks bir semtiydi.”

Resim 4.8. Kışlada oyun oynayan çocuklar. (Mesut Özcan Kişisel Fotoğraf Arşivi)

G1 adlı görüşmecinin anlatımı sosyal ilişkilerin, duygusal hafızaların ve aidiyet biçimlerinin şekillendiği bir sosyal alan olarak işlev gördüğünü açıkça göstermektedir. Anlatı, mekânın ruhu kavramına doğrudan atıf yaparak (örneğin “mekânın bir ruhu olduğunu düşünüyorum” ifadesiyle), Pierre Nora’nın (1989) “hafıza mekânı” tanımıyla örtüşür. Kışla burada salt bir barınma alanı değil, yaşanmışlıkların yoğunlaştığı ve duygularla kodlanan bir bellek coğrafyasıdır. Bu anlatı, mekânın yalnızca fiziksel bir alan değil, aynı zamanda bireyin iç dünyasında biçimlenen bir duygulanımsal hafıza mekânı olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Görüşmecinin kışlaya dair aktardığı imgeler –“karanlık

koridorlar”, “büyük kavak ağaçları”, “kelebek adası” ve “kümeste yumurta çalan arkadaş” gibi unsurlar– kişisel bellekteki oyun, korku, aidiyet ve merak gibi çocukluk duygularının mekâna içkin hale geldiğini göstermektedir. Anlatıda “*karanlık yerler*”, “*ışık yok*” gibi ifadelerle birlikte anılan korku unsurları, mekânın aynı zamanda duygusal gerilimlerin de yaşandığı çift yönlü bir karakter taşıdığını ortaya koymuştur. Ayrıca görüşmeci, doğal unsurlara verdiği anlamlarla–özellikle “kavak ağaçları”nın öğretmenle ilişkilendirilerek bellekte canlı tutulması– kolektif hafıza ile kişisel hafızanın nasıl iç içe geçtiğini de sergilemektedir. Doğa ve çocukluk anlatısının bu iç içe geçmişliği, mekânın duygusal olarak özdeşleşilen bir kimlik alanına dönüşmesine işaret eder. Bu, mekânın hem korunaklı hem de tehdit edici olabilen çelişik yapısına dikkat çekmiştir. “*Dağ Mahallesi ile savaş*” anlatısı ise, çocuk oyunları üzerinden mekânsal ayrımcılık ve sınıfsal farkların nasıl içselleştirildiğine dair önemli bir veridir. “*Elit kesimin oturduğu yer*” vurgusu, mekânın çocuk gözünde bile sosyal sınıflarla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bu anlamda kışla ve çevresindeki yapılaşma, mekânsal hiyerarşilerin ve toplumsal bölünmelerin erken yaşta fark edilip içselleştirildiği bir toplumsallaşma alanı haline gelmiştir. G2 ve G3 mekâna dair ‘ortak yaşam alanı’ vurgusunu şöyle yapmıştır:

G 2: “*Eskiden kapıları kapattığımız zaman annelerimiz kızardı. Evlere rahat girip çıkardık. Kimse kimseye bir şey demezdi. Arkadaşımı uyandırmak için evine giderdim. Çok kalabalık bir ortamdı, herkes top oynardı. Merkezde teker sakladığımız bir yer vardı. Bayramda yakıyorduk. Hava kararınca nevrüzda ateş yakıyorlardı, ortaokul bir de itfaiye ve toma geldi, büyük bir yangın oldu. Ablalar çamaşırlar kirlendi diye bize vurdu. Dört tarafı çevrili olduğu için özel bir yerd. Size ait olduğunu hissettiğiniz. Bize “kışlanın çocukları” derlerdi.”G2*

G 3: “*... Kışlanın kapısı açık olduğu için herkes oraya dolardı, tuhaf kişilerde gelirdi, herkesin kapısı açık olurdu.”*

Resim 4.9. Kışlada Kurban Bayramından bir kesit. (Engin Benli Kişisel Fotoğraf Arşivi)

Açık kapılar, serbest dolaşım ve çocukların birbirlerinin evlerine rahatlıkla girip çıkabilmesi; mekânın güvenli, mahremiyetin kolektif olarak paylaşıldığı bir yer olarak kodlandığını göstermektedir. Bu durum, kışla yerleşkesinde gelişen toplumsal dokunun, kişiler arası güveni önceleyen bir yaşam tarzını desteklediği görülmüştür. G7 adlı görüşmeci bu konuda şöyle demiştir:

“Çocukluğumuzda yaz kış oynar kocaman bahçesinde alanı geniş avluda oyunlar oynardık. Eğlenceli ve çok yoğun geçti.”G7

Anlatıda çocukluk hafızasına yerleşen kolektif oyunlar, bayram ritüelleri ve mevsimsel pratikler (Nevruz ateşi yakmak gibi), mekânla kurulan aidiyet ilişkisini pekiştirirken; itfaiye ve TOMA gibi devlet aygıtlarının bu alanlara müdahalesi, mekânın aynı zamanda denetlenebilir bir alan olduğunu da hatırlatır. Bu bağlamda, kişilerin çocukluk hafızasında kışla hem özgürlük hem de denetimle iç içe geçmiş, karışıklık içinde yer bulmuştur. *“Size ait olduğunu hissettiğiniz”* ve *“kışlanın çocukları”* şeklinde dile getirilen ifadeler, mekânla özdeşleşen bir kimliğin üretildiğini; bu kimliğin kolektif deneyimlerle biçimlendiğini ve dış dünya ile kurulan ayrışmayı güçlendirdiğini göstermiştir. Kışla, böylece hem koruyucu bir *“yuva”* hem de dışarıya karşı tanımlanan bir *“biz”* alanı olarak bellekte yerini almıştır.

Resim 4.10. Kışlada kavak ağaçları. (Haydar Aggöl Kişisel Fotoğraf Arşivi)

Sosyo- kültürel ve toplumsal yapının, mahalle kültürü ve dayanışmanın çocukluk kimliği inşası açısından da önemli olduğu görülmüştür. Bu hususla ilgili G6'nın aktardığı üzere:

“Çocukluk dönemine denk geldiği için en güzel anılarım yıllarım arkadaşlık, dostluk burada geçti. Telefon ve televizyon olmadığı için oyun açısından da çok uygun olduğu için kapalı açık tüm alanlarda kardeş kardeş oynardık. Mahalle ve dayanışma kültürü vardı. Oyun ve yaramazlık vardı.”

Kışladaki dayanışma ve ortak yaşam kültürü, oyunların sadece eğlence değil, aynı zamanda bir sosyalizasyon ve bireyler arasında güvenli bir bağ kurma aracı olduğunu gösteriyor. Bu bağlamda, "oyun ve yaramazlık" ifadesi, bir yandan çocukların masumiyetini ve eğlenceli yanını; diğer yandan da çocuklukta kurulan ilişki ağlarını ifade ediyor. Anlatımda, telefon ve televizyon gibi modern teknolojilerin eksikliği, bireylerin oyun ve sosyal etkileşim için daha özgür bir alan bulmalarını sağlamıştır. Bu durum, sosyal ilişkilerin doğallığını ve çocukların doğal oyunları üzerinden kurdukları bağları pekiştirdiği görülmüştür. Çocukların "kardeş kardeş" oyunlar oynayarak bir arada vakit geçirmeleri, ortak bir yaşam pratiği ve aidiyet duygusunun güçlendiği bir ortamı yansıtmıştır.

4.4.4. Kışla’da yaşamış kişilerin mekânsal deneyimlerinin, aidiyet ve dışlanmışlık algısı.

Görüşmelerde, Tunceli Kışlası’nın bireyler tarafından farklı şekillerde anlamlandırıldığı dikkat çekmektedir. Kışlada yaşamış olan katılımcıların büyük bir kısmı, bu mekânda gelişen ortak yaşam pratikleri ve dayanışma ilişkileri aracılığıyla güçlü bir aidiyet duygusu geliştirdiklerini ifade etmiştir. Ancak bu aidiyet hissi, kışlanın dış dünyadan büyük ölçüde yalıtılmış mimari yapısıyla birlikte düşünüldüğünde, aynı zamanda belirgin bir farklılık hissini de beraberinde getirmiştir. Görüşmeciler, kışlada büyümüş olmanın şehirle kurdukları ilişkileri biçimlendirdiğini, kendilerine özgü bir kimlik duygusu yarattığını belirtmişlerdir. G5’in aktardığı ifade ile de kışlanın yalnızca fiziksel bir yer değil, aynı zamanda kişisel ve toplumsal kimliklerin oluştuğu, mekânsal belleğin güçlü bir taşıyıcısı olarak işlev gördüğünü göstermektedir:

“O dönemin en lüks semtindeyiz diyebiliriz. Kışla mahallesi denirdi. Kışlalıydık. Kışlalılar grubu vardı. Burada kalanlarla birbirimizi gördüğümüzde mutlu oluyoruz.

Görüşmeci mekân üzerinden şekillenen bir sosyal kimliğe işaret ediyor. “Kışlalı olmak” burada kimliksel bir aidiyet kategorisine dönüşmüş. Mekân sosyolojisinin kurucu isimlerinden Henri Lefebvre’in “mekânın toplumsal üretimi” kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Tunceli Kışlası’nın zamanla askeri bir alandan sivil bir yerleşim alanına dönüşmesi, yalnızca fiziksel bir işlev değişikliğini değil, aynı zamanda mekâna yüklenen simgesel, kültürel ve psikolojik anlamların da yeniden üretildiğini göstermektedir. Görüşmeci, Kışla’ya dışarıdan yüklenen “devlet kurumu” veya “iskân” gibi anlamların dışında, içeriden gelen bir değer atfetme ile mekânı pozitif bir zemine yerleştiriyor. Geçmişteki mekân deneyimlerinin, zamanla sahiplenilmiş, değer atfedilmiş ve kolektif hafıza ile örülmüş bir aidiyet alanına dönüştüğünü gösteriyor. Bu dönüşüm, mekânın toplumsal ilişkiler içinde nasıl yeniden anlamlandırıldığını ortaya koymaktadır. Görüşmecilerden G2’nin anlatısında, kışlanın bir yandan korunma ve aidiyet duygusu sağlayan bir “sığınak” olarak, diğer yandan ise dış dünyadan izole yapısıyla “farklılık” hissini pekiştiren bir yer olarak görülmüştür. G2’nin ifadesi bu çok katmanlı deneyimi açıkça yansıtmaktadır:

“Alt katların tavanı çok yüksekti. Askeri yapı olduğunu bilmiyordum sonradan öğrendim. Dışardaki hayattan soyutlanıp orda kalırdık. Oralar bizim için yaşam alanıydı. Kışlada hafızamda en canlı yerler giriş kapısı “cümle kapısı”, kışla yazın çok serindi, yukarı tarafı kızlar kullanıyordu, en altta bir koridor vardı ışık oraya çok güzel vururdu. Bizim için orası Tunceli’nin dışarıda bıraktığı küçük bir dünyadan ibaretti.”

Kışla, modern mimarinin ve devlet aygıtının taşrada kurduğu temsil biçimlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Dışarıdan soyutlanma, hem fiziksel hem de toplumsal bir izolasyona işaret eder. Ancak bu izolasyon, zamanla “yaşam alanı” na dönüşmüş ve mekâna olumlu duygular atfedilmiştir. “*Yukarı tarafı kızlar kullanıyordu.*” Bu ifade, Kışla yapısında iç düzenin cinsiyete göre ayrıldığını gösteriyor. Bu ayrım, sadece mekânsal değil aynı zamanda toplumsal bir organizasyon biçimini de yansıtır. Kadın ve erkeklerin alanları ayrılmış olsa da bu, birlikte yaşama kültürünün belli kurallarla sürdüğünü gösterir. “Kışlada hafızamda en canlı yerler giriş kapısı “*cümle kapısı*”... “*Bizim için orası Tunceli’nin dışarıda bıraktığı küçük bir dünyadan ibaretti.*” Burada iki önemli simgesel unsur öne çıkıyor: “Cümle kapısı”: Sınır, eşik ve geçiş alanıdır. Hem içeriği hem de dışarıyı temsil eder.

Resim 4.11. Kışlanın Cümle Kapısı. (Engin Benli Kişisel Fotoğraf Arşivi)

“*Tunceli’nin dışarıda bıraktığı küçük bir dünya*”: Bu, doğrudan dışlanmışlık duygusunu ve ötekileştirmeyi ifade eder. Edward Soja’nın üçüncü mekân kavramıyla, bu küçük dünya hem toplumsal dışlanmışlığın bir sonucu hem de bireylerin anlamlandırarak kurduğu alternatif bir yaşama alanı olarak okunabilir. Özellikle lojmanlarda yaşayan kişiler açısından düşünüldüğünde, bu yapı Michel Foucault’nun kavramsallaştırdığı “heterotopya” çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Foucault’ya göre heterotopyalar, gündelik yaşamın dışında konumlanan, normların yeniden üretildiği, farklılaştırılmış ve çoğu zaman disiplinin görünür kılındığı karşı-mekânlardır. Tunceli Kışlası da, bu tanımla örtüşen biçimde, hem bir aidiyet alanı hem de gözetlenme ve ötekileşme hissinin yoğun biçimde

deneyimlendiği bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Görüşmeci G6'nın anlatısında bu durum açıkça gözlemlenmektedir:

“Kışla normal evlerden daha değişikti. 90 haneli tek bir eve girer gibiydik. Cümle kapısı insana kale gibi geliyordu, içinde avlusu olan çocukların oynadığı bir yer diğer evlere göre farklı hissediyorum. Koridorlarda on tane ev var, ikincisi büyük bir bina ilk zamanlarda da askerlerin olduğu yaşadığı o yaşlarda aklıma gelmiyor, liseye geldiğimizde hissettik. Herkesin bir odunluğu olurdu, orta avluda kadınlar, bulaşık sularını atarlardı. Çocuklar olarak temizlerdik, bize para verirlerdi bizde kendimize top alırdık.”

Kışla, duygulanımsal mekânlar (affective spaces) bağlamında değerlendirildiğinde, kişilerin çocukluk anıları, aile yaşamı ve gündelik pratiklerle kurdukları ilişkiler üzerinden çok katmanlı bir duygusal taşıyıcıya dönüşmektedir. Bu mekân, yalnızca fiziki özellikleriyle değil; aynı zamanda kişilerde uyandırdığı nostalji, korku, güvensizlik ya da aidiyet gibi duygular aracılığıyla da anlam kazanmaktadır. Anderson'un (2009) vurguladığı üzere, mekânlar duygular aracılığıyla deneyimlenir ve toplumsal anlamlarını büyük ölçüde bu duygusal bağlar üzerinden kazanır. Bu çerçevede, G7'nin anlatısı dikkat çekicidir:

“Çocukluk dönemine denk geldiği için en güzel anılarım yıllarım arkadaşlık dostluk burada geçti. Telefon ve televizyon olmadığı için oyun açısından da çok uygun olduğu için kapalı açık tüm alanlarda kardeş kardeş oynardık. Mahalle ve dayanışma kültürü vardı. Oyun ve yaramazlık vardı.”

“Günün her saatinde kullanılıyor olması her anlamda bir araya gelebilmemiz, mekânın özgürleştiren zamansız yanı diyebilirim.

“Çocukluğumuzda yaz kış oynar kocaman bahçesinde alanı geniş avluda oyunlar oynardık. Eğlenceli ve çok yoğun geçti. Kadınlar, çocuklar arasında kavgalar olurdu. Komşuluk çok iyiydi. İmece usulü tüm işler halledilirdi. Saclı sobalarda koridorda ekmek yapılırdı. Koridorlara ip bağlanmış çamaşırlar serilirdi. Köyden geldiğimiz için lüks bir ortamdı. Şimdiyle kıyaslandığında konforsuz denecektir fakat o günün şartlarında lüks sayılırdı. Okula başlamışım arkadaşlarım çok fazla herkes bir birinin evine girip çıkıyordu. Misafir eksik olmazdı köyden gelenler anneanne yeğen kuzen dede amca herkes gelirdi.

Görüşmecinin "kocaman bahçede", "avluda", "koridorda" gibi ifadeleri, mekânın sadece fiziksel değil; aynı zamanda sosyal bir sahne olduğunu ortaya koyuyor. İmece usulü işler, saclı sobada ekmek pişirme ya da koridorlara ip gererek çamaşır asma gibi anlatılar, kişiler arası kolektif üretim ve gündelik dayanışma pratiklerini betimlediği gibi aidiyet hissini de güçlü bir şekilde pekiştirmiştir. Misafirliğin olması kışlanın kapsayıcı bir mekân olduğunu da göstermiş ve yer bellek ilişkisinin kültürel ve duygusal boyutlarını ortaya koymuştur.

4.4.5. Tabiat ve mekân ilişkisinin kişisel ve kolektif hafızanın oluşum sürecindeki işlevi

Kışladaki doğal unsurlar, mekânsal hafızanın temel bileşenleridir. Kişisel hafızada çocukluk anıları, gündelik yaşantılar ya da ailevi geçmiş ile özdeşleşen doğal unsurlar, anlam haritalarının oluşumunda temel referanslar sunar. Pierre Nora'nın (1989) "lieux de mémoire" (hafıza mekânları) kavramında belirttiği gibi, fiziksel çevre zamanla anlam katmanlarıyla örülerek kolektif hafızanın temsilcisine dönüşür. Bu bağlamda tabiat unsurları, yalnızca hatırlamayı değil, hissetmeyi ve aktarmayı da mümkün kılan sembolik yapılardır. Belleğin oluşum süreci, yalnızca olayların zihinsel birikimiyle değil; bu olayların geçtiği yerlerin, doğayla kurulan ilişkinin ve mekânsal hafızanın iç içe geçmesiyle şekillenir. Bu bağlamda tabiat ve mekân, kişinin geçmişiyle kurduğu duygusal ve zamansal bağın taşıyıcısıdır. Bu bağlamda doğa, bellekte yalnızca geçmişin mekânsal bir uzantısı değil; aynı zamanda aidiyetin, kimliğin ve sürekliliğin de temelidir. G5 adlı görüşmecinin aşağıda aktardıkları bunu anlatır niteliktedir:

“Oturduğumuz yer Şaroğluna bakıyordu o kapı bizim eve açılırdı. Yazlık Özer sineması vardı bizim pencerelerde çatı da ki üçgen yapılar çatı katı derdik şöyle eski bir kapı koymuştuk, çıkardık oraya, orda film izlerdik, ailece sinemaya giderdik. O dönemin en kıymetli sosyal yaşantısı yazlık sinemalara gitmekti. Kaçak gider ağaçların üzerine çıkardık. O bölge kayabaşı orda çocukluğumuz da kilimler serilir, kısırlar yapılır beş taş oynanırdı, çelik çomak vardı.”

Anımsanan sadece bir olay değil, o olayın geçtiği dağ, nehir, kayalık, ya da bir ağacın gölgesidir. Görüşmecinin anlatısı, bireysel hafızanın mekâna kazıdığı duygusal katmanları son derece canlı imgelerle gözler önüne sermektedir. “*Oturduğumuz yer Şaroğlu'na bakıyordu, o kapı bizim eve açılırdı*” gibi ifadeler, yalnızca fiziksel bir yön tarifi değil, mekânla kurulan mahrem ve kişisel bağın dışavurumudur. Özellikle evin penceresinden yazlık sinemaya bakma eylemi, belleğin görsel örgütlenmesini simgeler. Gündelik hayatın olağan manzaraları – pencere, çatı, üçgen yapılar – zamanla kişisel bir sinema sahnesine, geçmişin sinestetik bir temsiline dönüşür.

“*Çatıya çıkar orda film izlerdik*” ifadesi, mekânın sıradan bir barınma alanı olmaktan çıkarılıp kültürel bir etkinlik alanına dönüştürüldüğünü gösterir. Bu, mekânın yalnızca mimari değil, işlevsel anlamda da dönüştürülmesidir; çatılar, ev içi sınırların ötesinde kamusal deneyimlerin yaşandığı mecralara dönüşmüştür. Yazlık sinemalar, o dönem için yalnızca eğlence değil, kolektif bir estetik hafıza alanı olarak da işlev

görmektedir. Görüşmecinin “*kaçak gider, ağaçlara çıkardık*” cümlesi, yalnızca çocukluk yaramazlığı değil; aynı zamanda dönemin sosyal kısıtlarını aşan bir kültürel erişim arzusu ve belleğin oyunla kurulan biçimidir. Anlatıda yer alan “*Kayabaşı bölgesinde kilimler serilir, kısırlar yapılır, beş taş oynanırdı, çelik çomak vardı*” ifadeleri, mekânın sadece izleme ve gözlemlenme değil, kolektif üretim, oyun, sofra kurma gibi ritüellerle canlandığını ve toplumsal bağların kurulduğu bir “*yaşam sahnesi*” haline geldiğini gösterir. Bu eylemler, mekânı sadece geçmişin bir fonu olarak değil, hafızanın doğrudan biçimlendiği yer olarak konumlandırır. Bu anlatı, mekânın çocukluk, aidiyet ve kültürel süreklilikle kurduğu ilişkiye dair güçlü bir örnektir. Aynı zamanda, “*gündelik olanın arkeolojisi*” yapılmadan, bir müze ya da kamusal alanın hafıza üretimindeki yerinin eksik kalacağını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle görüşme, geçmişin yalnızca travmatik değil, estetik, oyunbaz ve duyuşal katmanlarının da görünür kılınması gerektiğine işaret eden önemli bir bellek tanıklığıdır.

Bu unsurlar, hafızanın maddi olmayan, ancak mekânda somutlanan yönünü oluşturur. Özellikle kavak ağaçları, kışlanın anımsanan fiziksel yapısında önemli bir yer tutar. Bu ağaçlar, kışlanın sakinlerine sadece bir görsel öğe değil, aynı zamanda bir duygusal bağ sunmuştur. Burada özellikle doğa unsurlarının – ağaçlar, kayalık alanlar, açık hava sineması, çatılar – gündelik yaşantının içine dahil edilme biçimi dikkat çekicidir. Tabiatla iç içe geçmiş kent deneyimi, modern kent yaşamının katı sınırlarından uzak, geçirgen ve özgürleştirici bir mekânsal hafıza sunmaktadır. Çocukların ağaçlara çıkarak sinema izlemesi ya da kayalık alanlarda oyun oynaması, doğanın sosyal alana entegre olduğu bir kolektif yaşam tarzını açığa çıkarır. Doğal çevre unsurlarının tarihsel, kültürel ve duyuşanimsal anlamlarla yüklendiği görülür. Ancak, müzeleşme sürecinde bu doğal unsurların kaybolması, mekânsal hafızanın da zayıflamasına neden olmuştur. İnsanlar, doğa ile iç içe geçmiş olan kışlayı hatırlarken, bu unsurların kaybolması, onların geçmişle olan bağlarını koparmalarına yol açmıştır. Kışla ile doğa arasındaki ilişki, yalnızca bir yaşam alanı değil, hafızanın korunmuş bir parçası olarak algılanmaktadır. G1’ün aşağıdaki ifadeleri bu açıdan oldukça anlamlıdır.

“Kışlada benim için hem utanç hem de mutluluk ifade ediyor. Büyümeyi sevmedim. Kışlada hikayem devam etsin isterdim. Büyük kavak ağaçları vardı, güvercin ve tavuk beslerdik. Bir arkadaşım vardı, benden küçüktü, kümeştense yumurta çalardı. Bir büyüğü vardı. Yalnızlık hiç çekmedik, her koşulda biri vardı. Kelebek adamız vardı gençlik merkezinin orada yaşırdık biz büyüdük, büyümedik mi? “G1

Tabiat öğeleri, bu hafıza alanını anlamlandırmada belirleyici bir işlev gördüğü söylenebilir; “büyük kavak ağaçları,” “güvercin ve tavuk,” “kelebek adamız” gibi imgeler, yalnızca bir çocukluk manzarasını değil; aynı zamanda güven, aidiyet, oyun ve büyüme gibi yaşam evrelerinin doğayla iç içe yaşandığı duygusal peyzajları da taşımaktadır. Özellikle “*kümeden yumurta çalardı*” gibi ayrıntılar, gündelik yaşamın ritmini, toplumsal ilişkilerin ve çocukluk hafızasının mikro örüntülerini barındırmaktadır. “*Büyümeyi sevmeydim, Kışlada hikâyem devam etsin isterdim*” ifadesi, zamanın doğrusal akışına karşı bir direnç ve mekânsal sürekliliğe duyulan özlemle yüklüdür. Bu cümle, geçmişte yaşanmış bir “şimdi”ye dönme arzusu kadar, aidiyetin yalnız mekâna değil, o mekânda kurulan sosyal dokulara – arkadaşlıklara, doğaya, gündelik ritüellere – de bağlandığını gösterir. Kümesteki yumurta anısı, sadece bir çocukluk oyunu değil, hafızayı şekillendiren gündelik hayat fragmanıdır; güvercin ve tavuk besleme gibi etkinlikler ise mekânın sadece fiziksel değil, yaşamsal olarak da içselleştirildiğini kanıtlar niteliktedir. “*Kelebek adamız vardı gençlik merkezinin orada yaşırdık biz büyüydük, büyümedik mi?*” cümlesi, yerle ve zamanla kurulan aidiyet bağının, kolektif bir çocukluk mitine dönüştüğünü imler. Bu ifade, mekâna yüklenen anlamın sadece geçmişe ait bir nostalji değil, aynı zamanda bugünkü kimlik inşasında da aktif rol oynadığını ortaya koyar. Kışla’nın dönüşümü ya da kaybı, bu anlamda yalnız bir fiziksel mekânın değil, duygusal ve kültürel sürekliliğin de kesintiye uğraması olarak değerlendirilebilir.

Bu anlatı, müzeleşen mekânların yalnızca tarihsel ya da arkeolojik değerler değil; aynı zamanda duygular, ilişkiler ve yaşantılar üzerinden de okunması gerektiğini hatırlatmaktadır. Görüşmecinin Kışla’yla kurduğu bağ, toplumsal belleğin birey üzerindeki etkisini, mekânın kimlik ve aidiyet üretimindeki rolünü ve hafızanın her zaman rasyonel değil, derinlemesine duygusal katmanlar içerdiğini göstermesi açısından oldukça kıymetlidir.

“*Kışla içinde en canlı alanlar orta bahçe, iki kavak ağacı, uzun boylu Cahit Arslan öğretmenim, “o ağaçları biz diktik” derdi. Hafızamda o sebeple çok canlı. Tıpkı karanlık koridorlar gibi.*”G1

Tabiat ve mekân kurgusu sadece kişisel hafıza da değil hatırlamanın kolektif yönüyle de açığa çıkmıştır.

G5’in kışlanın doğa ile iç içe geçtiğine dair aktarımında:

“Müthiş bir şeydi şimdi öyle bir hayat anlatsalar inanmazdım. Kayabaşında kümesler vardı. Tavuklar vardı, horoz dövüşü yaptırırdık. Soluğu Munzur nehrinde alırdık yüzmeye giderdik. Parkın olduğu yerler kavaklıktı. Suyumuzu içiyorduk hazır su yoktu musluktan içiyorduk. Memurlar yaşıyordu herkesin köyle bağlantısı vardı. O dönemin en lüks semti diyebiliriz. Kışla mahallesi denirdi. Kışlalıydık. Kışlalılar grubu vardı. Burada kalanlarla birbirimizi gördüğümüzde mutlu oluyoruz.”G5

Bu anlatı, görüşmecinin kişisel hafızanın geçmişe dönük romantizmi, mekânın kolektif bir aidiyet zeminine dönüştüğü bir deneyimi ortaya koymaktadır. “Müthiş bir şeydi şimdi öyle bir hayat anlatsalar inanmazdım” cümlesi, görüşmecinin yaşadığı dönemin bugünle kıyaslandığında neredeyse inanılmaz bir gerçeklik gibi algılandığını ifade eder. Bu ifade aynı zamanda, mekânın zamanla geçirdiği dönüşüm karşısında hafızada idealleşen bir altın çağ hissiyatı taşıdığını göstermiştir. Kayabaşı, kümesten tavuklar, horoz dövüşleri, Munzur Nehri, kavaklıklar, musluktan içilen su gibi unsurlar, yalnızca bir dönemin günlük yaşam pratiklerine değil; aynı zamanda doğa ile bütünleşik bir hayat tarzına işaret etmektedir. Bu unsurlar, bellekte saklanan yaşamın ritmini, doğanın gündelik yaşamla kurduğu iç içe geçmişliği ve çocukluk hafızasında doğal çevrenin ne kadar merkezi bir yer tuttuğunu gözler önüne sermektedir. Su içme pratiklerinden eğlenceye kadar pek çok etkinlik doğayla bütünleşmiş bir şekilde aktarılmıştır. Doğayla kurulan ilişkinin bellekte nasıl yer ettiğini ve hafızanın yalnızca insan ilişkileriyle değil, aynı zamanda doğayla kurulan bağlar yoluyla da örüldüğünü görülmektedir.

4.4.6. Tunceli Kışlası’nın mimari yapısının, mekânsal özelliklerinin, kişide bıraktığı anlam

Mekân, kişinin toplumsal ilişkilerini kurduğu ve geçmişi anlamlandırdığı önemli bir sosyal zemin olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda mekân, yalnızca barınma ihtiyacını karşılayan yapı değil; aynı zamanda duygusal bağların örüldüğü, anlamların üretildiği bir hafıza alanıdır. Görüşmeci anlatıları, koridorların, odaların yerleşiminin ve ortak yaşam alanlarının kişisel bellekte nasıl izler bıraktığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu mimari yapı da kişiler; korku, aidiyet, güven, mahremiyet ya da yabancılaşma gibi duygularla mekânla öznel ilişkiler kurarlar. Görüşmeci G1 ve G7’nin aktardıkları bu durumu örneklemektedir:

“Kışla içinde en canlı alanlar orta bahçe, iki kavak ağacı, uzun boylu, Cahit Arslan öğretmenim o ağaçları biz diktik derdi. Hafızamda o sebeple çok canlı. Tıpkı karanlık koridorlar gibi. G1”

“Beni yine de koridorların karanlık olması çok ürkütürdü. “karanlık koridorda” korkarak yine de oynardık.”G7

Resim 4.12. Kışlanın karanlık koridorları. (Engin Benlİ Kişisel Fotoğraf Arşivi)

Kışla binasının mimari yapısı, özellikle disipliner planlama mantığı çerçevesinde değerlendirildiğinde; iç içe geçen odalar, uzun koridorlar, mekânsal yönelim, yükseklik, açıklık ve doğal ışık gibi unsurların, kullanıcıların mekânda nasıl hareket ettiklerini, birbirleriyle nasıl ilişki kurduklarını ve bu alanlarda nasıl hissettiklerini doğrudan etkilediği görülmektedir. Facebook sosyal medya grubu olan Dersim Kışlalılar üyelerinden Engin Benli bir sayfa paylaşımında *“Kışlanın karanlık koridorlarında biz hiç korkmadık, lakin korkan ve üşüyen de görmedik. Çünkü çocuktuk ve saftık. Bakışlarımız hayatın olağan eğrisindeydi, kavak ağaçları titriyor ve her zaman ki gibi baykuşlar ötüyor birilerinin hayali vardı akasya ağaçları kabuğu üzerinde duruyor”*. Hafızadaki mekân, kişisel sınırlarını aşarak kolektif düşlerin, tahayyüllerin ve yaşanmışlıkların taşıyıcısı haline gelmiştir. *Akasya kabuklarının üstünde asılı kalan hayaller*, bir yandan doğayla kurulan duygusal ilişkinin metaforik anlatımıyken, diğer yandan mekânın bireyler arası bağların ve geçmişin sessiz tanığı olduğunu ima eder. Görüşmeciler G2 ve G7 ve G8’nin anlatılarında, mimarinin bu yönleri özellikle vurgulanmaktadır.

“Alt katların tavanı çok yüksekti. Askeri yapı olduğunu bilmiyordum sonradan öğrendim. Dışardaki hayattan soyutlanıp orda kalırdık. Oralar bizim için yaşam alanıydı. Eve bir giderdim grup yorumun üyeleri bize gelirdi. Onları görmek tanımak çok güzeldi. Kışlada hafızamda en canlı yerler giriş kapısı “cümle

kapısı”, kışla yazın çok serindi, yukarı tarafı kızlar kullanıyordu, en altta bir koridor vardı ışık oraya çok güzel vururdu. Bizim için orası küçük bir dünyadan ibaretti.” G2

“ama bizim koridor karanlık değildi, bahçeye yakın olması anlamlı ve canlı yerlerdi.” G7

“İnşaat mühendisi olmamdan ötürü daha farklı bakıyorum. Tek bir bina bu kadar dairede aklımıza bile gelmeyeceği için katların ve koridorların birbirine bağlandığı bir yer. Tunceli merkezden cümle kapıdan içeri girdiğimizde tek bir eve girer gibiydik. Her yanda bir etkinlik vardı. Birkaç aile kümes hayvanı bile bakıyordu dediğim gibi bir bina tek ev.” G8

“Kışlanın koridorlarında insanlar birbirini tanımazdı, tavanda zincir yerleri vardı eski kışlada tavan çok yüksekti, mimari çok tuhaf geliyordu. Koridorlar çok karanlıktı. Çocuk sayısı çok fazlaydı. Gürültü çoktu.” G3

Kışlanın fiziksel yapısı, yüksek tavanlar, uzun koridorlar, çok işlevli odalar ve dış avlu gibi unsurlar, askerî mimarinin izlerini barındırmayı sürdürmüş, ancak bu yapının sivil yaşama adapte edilmesi, mekânın kullanım biçimi ile mimari form arasında bir uyumsuzluk yaratmıştır.

G4 ‘ün aktardığı ifade de görüldüğü gibi:

“ Odaların tavanlarının yüksek olması huzurlu ve ferahtı. Evden çıkmak istemezdim. Fiziksel yapı kötüydü ama güzel hisseder, güzel rüyalar görürdüm. Uykusu çok iyiydi. Benim için yaşam alanıydı, yerleşecek yer bulamadım. Burası daire olan evlerden daha uygundu. Koridorlar, yüksek tavanlı odalar eski bir ahırmış, subaylar üstte ahırlar alttaymış. Penceresini değiştirip pimapen yaptım. Tuvallette pencere yoktu pencere açtım, mutfakçı fayans yaptım. Kapılara da eşiklik yaptım.” G4

Bu bağlamda, mekânın militarist kökeni ve hayvan barınaklarıyla iç içe geçmiş yapısı, hem sınıfsal hem de kurumsal bir geçmişe işaret etmiş, kişinin gündelik yaşam pratikleriyle uyumlu bir ortam yaratma ihtiyacını ve mekâna dair öznel kontrolünü vurgulamıştır. Bu tür değişiklikler, kişinin mekânı yalnızca kullanan değil, aynı zamanda onu dönüştüren bir özne olarak konumlandığını göstermiştir. Bu durum, mekânla kurulan ilişkinin pasif değil, aktif ve dönüştürücü olduğunu ortaya koyar. Kışla devletin temsil mekânı olmasından çıkmış, kişisel müdahalelerle yeniden şekillenen gündelik bir temsile bürünmüştür.

Tunceli Kışlası gibi geçmişte otoriter bir işlev üstlenmiş mimari yapılar, daha sonraki dönemlerde gündelik hayatın sıradan deneyimleriyle karşılaştıklarında, farklı biçimlerde yeniden anlamlandırılmıştır. G5’in aşağıda aktardığı mekânın ve gündelik hayatın nasıl deneyimlediğine dair bir anlatıda:

G5: “Odalar küçüktü, bir yatakta yedi sekiz kişi yatardı. Orta bahçeye bakan camlar vardı iki kapı vardı. Bizim orta bahçeye bakan misafir odasıydı. Şimdi gidip bakıyorum biz burada mı yaşadık diyorum. Orta bahçe çok önemliydi. Bütün evlerin odaları orayı görürdü, oyunlar orada oynanırdı. Saklambaç oynardık. Korktuğumuz yerler vardı kışlada. Karanlık yerler hiç ışık yok. Akşamları da karanlık bir koridor. Evler yan yana.

Özellikle kullanılan ortak alanlar (örneğin orta bahçe) kişisel ve kolektif hafızada merkezi bir yer edinmiştir. G5’nin “Orta bahçe çok önemliydi. Bütün evlerin odaları orayı görürdü” ifadesi, mekânın sadece fiziksel bir alan değil; aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve çocukluk deneyimlerinin kurulduğu bir etkileşim mekânı olduğunu göstermektedir. Orta bahçe, oyunların oynandığı, gözetimin ve etkileşimin mümkün olduğu bir “görünürlük merkezi” olarak da işlev görmektedir.

G7: “Uzun koridorlarda çokça oynardık çok zaman ayırırdık. Biz kışlaya geldiğimizde çok eşyamız yoktu sadece divanımız vardı belki televizyon ve buzdolabı vardı o dönemde OHAL parası vardı babamda bir ya da iki kez aldı o parayla beyaz eşya aldık. Kışlanın karanlık koridorlarında nasıl yaşadık diyorum. Tezgah yok, banyo karanlık, imkanı olan belki dolap almış ama işte kışlaya ruhunu veren her şeye rağmen duygusal olarak ilişkilerin samimi olması şimdiki gibi konforlu evlerde yan yana gelip telefonlara bakmıyorduk. Beni yine de koridorların karanlık olması çok ürkütürdü. “karanlık koridorda” korkarak yine de oynardık. Kışla bahçesinin büyük olması avantajlı bir şeydi kardan adam yapar yuvarlanırdık. iş için kadınlar yünleri döker çırparlardı, halılar çırpılırdı ama bizim koridor karanlık değildi, bahçeye yakın olması anlamlı ve canlı yerlerdi. Eskiden dedemler samanlık olan bir evde bizimkiler, amcamlar örtü çekip yaşamışlar sonra evler ayrılmış o süreden sonra kendine ait bir evde kalmak yaşamak anne babayla ayrı odalar, yokluk ve çocukluk dönemi ile hissettirdiği şey büyük bir mutluluk.”

Resim 4.13. Kışlada uzun bir koridor. (Serpil Polat Fotoğraf Arşivi)

Dolayısıyla kışlada oturan kişilerin deneyimi, mimari hafızayla, kişisel deneyimin kesiştiği bir sınırdır şekillenmektedir.

4.4.7. Tunceli Kışlası'nın müzeye dönüşümü, müzenin kişilerin yaşanılan deneyimlerine ve geçmişin anlamlarına yönelik temsili

Kışla, bir askeri üs ya da lojman olmanın ötesinde, yerel halkın hafızasında derin izler bırakmış bir mekân olarak bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. Fiziksel yapısı, içerdiği mekânlar ve sosyal yapısıyla bu kışla, sadece bir askeri alandan ibaret olmayıp, burada yaşayanlar için bir kimlik ve aidiyet mekânı olmuştur. Kişisel bellekte yer etmiş olan “yaşam alanı” imgesinin, kamusal bir anlatının parçası haline geldiği görülmüştür. Kışlanın dönüştüğü müze, bu geçmişin izlerini taşıyan bir alan olarak, aynı zamanda bir hafıza mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak dönüşüm süreci, bu hafızanın temsilinde bazı eksiklikler ortaya çıkarmış, geçmişin kimi yönleri dışlanmış, unutulmuş ya da unutturulmuştur. G1 adli görüşmecinin bu hususta aktardığı:

G1: “Kışlanın müzeye dönüştüğünü ilk duyduğumda biz bu kadar değerli değildik galiba değersizlik hissettirdi. Müze olmasının anlamı yok. Hala insanlar yaşıyor olsaydı. Kışlada hala insanlar yaşar çocuklar oyun oynardı. Kötü etkiledi kendimi değersiz hissettim. Müzeye dönüşerek kışlanın anıları ve tarihi hiçbir anlam kazanmadı hatta anlam kaybetti. Yıkamadıkları için müzeye dönüştürdüler. Yıksalardı kendi ayıplarında boğulacaklardı. Taşlar şurada dursun, sergi şöyle olsun oda oda kalsın isterdim. Kışlanın müzeye dönüşmesi bir kayıp, hatırlar silindi, top oynadığımız bahçede ilk 11 vardı, yedekler vardı. Şimdi her şey bembeyaz. İki kavak ağacı yok. Bahçeler birleşmiş. Dümdüz bir alana dönüşmüş. Kaçış pencerimiz kapanmış. Olduğu gibi müzeye dönüşseydi. Mutlu olurdum. Yine boyanabilirdi her şeyi kırmak genişleterek restore sayılmaz ağaçlar niye kesildi öz doku korunabilirdi. 90'larda yazılan yazılar, 80'lerde, 70'lerde yazılan yazılar vardı, şiirler, adlar vardı kimi sevdiği kadının adını yazmış bunlar durabilirdi. Yaşanmışlık vardı orda oranın tarihini sildiler.”

Kışlanın yeniden dönüşümü, yalnızca fiziksel dönüşümü değil, aynı zamanda bu mekâna atfedilen anlamların, hafıza temsillerinin ve kimliksel bağların da yeniden biçimlenmesini de beraberinde getirmiştir. Dönüşüm süreci, kışlada yaşamış kişilerin hafızasında hem olumlu, hem olumsuz, hem de belirsiz etkiler yaratmıştır. Yapının fiziksel dönüşümü ve belirli unsurların kaybolması (örneğin, kavak ağaçları, duvar yazıları) hafızanın somut parçalarını silmiştir, bazı sakinler tarafından hafızanın silinmesi olarak

algılanmıştır. Bu süreç, geçmişin doğruluğunu ve gerçekliğini temsil etmek yerine, geçmişin yeniden yapılandırılmış bir biçimini ortaya koymuştur. Bu da, kışlada büyüyen kişilerin anılarını tam anlamıyla yansıtmaktan uzak bir müze deneyimi yaratmıştır. G1'in konuyla ilgili aktarımı:

“Gelecek kuşaklara hiçbir şey aktarmıyor. Yeni gibi duruyor, Hafızayı sildiği için hafıza taşıyan mekân da olamıyor. Üç dönemi var kışla, lojman, müze üçü de birbirinden bağımsız birinciye korumasa da olurdu ama ikinciye koruyabilirdi. Birincisinde ölüm ikincisinde yaşam vardı. Beyazlık var sanki temizlenmiş gibi Müzeyi beyaz görünce utancım artıyor biz o kadar mı kötüydük. Kışla sarıydı siyahtı karanlık koridor siyahtı duvarlar sarıydı hafıza olan buydu. İki taş iki balmumu iki para bahçede gülle. Bir salıncak yap kardeşim kaydırak yapıp yaşam alanı olarak park yapabilirdi, yaşama dokunulmamış bunu umursadıklarını sanmıyorum kendi bildiklerini at gözlükleriyle uygulamışlar. Orası benim kışlam değil. Yeni nesil için bir şey ifade edebilirdi. Tunceli de müzemiz var, kışla bozuldu. Müzeye ihtiyacımız yok. Boş bir müze ne görüyorsunuz ben hiçbir şey görmüyorum Dersim tarihine, 38 e dair hiçbir şey yok. Hafıza yok edildi. Ben 90 lıyım 2000 den sonrası için bir şey ifade edebilir. Müze yapılırken kışlada yaşayanlara danışılabilirdi. Benim bir potam vardı. Bisikletimin kalan tekerleği potadaydı. Kağıttan uçak, bilyeler, kap kacak, ekmek sacları konurdu, odunluk yıkılmayıverirdi. Kışlada yaşayanların nesneleri o mimariyi daha sıcak bulmamı sağlardı.”

Görüşmeci G1'in durumu duygu yüklü, eleştirel, simgesel bir dille ifade ettiğini görüyoruz. Paul Ricoeur'ün 'unutma eyleminin biçimleri' çerçevesinde değerlendirilebilir: burada kastedilen, bastırılmış ya da kurumsal olarak unutulmuş bir geçmişin üstünün “temizlik” ve “modernleştirme” kisvesiyle örtülmesidir. Beyaz renk, anlatıda "temizlenmişlik", “ayıp örtme”, “suç bastırma” gibi metaforik çağrışımlar taşıdığını görürüz “Müzeyi beyaz görünce utancım artıyor.” Kışla dönemi ne kadar otoriter ve karanlıksa lojman dönemi çocukluk, oyun ve komşuluk demek. Müze ise her iki dönemi de silerek, steril, boş, “yeni gibi” bir yüzey sunmuştur.

“Kışla sarıydı siyahtı. Karanlık koridor siyahtı, duvarlar sarıydı — hafıza olan buydu.” Söz hakkı olmadan yapılan temsillere karşılık olarak da: “Müze yapılırken, Kışla'da yaşayanlara danışılabilirdi.” Diyerek ‘ortaklık’ üzerinden inşa edilebileceğine bir gönderme yapmıştır.”G1

Bu doğrultuda kışla, geçmişte kişisel yaşam pratiklerinin, gündelik alışkanlıkların ve duygusal deneyimlerin yaşandığı bir alan iken, bugün müze kimliğiyle, kolektif belleğin temsiline hizmet eden kamusal bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönüşümü yaşanmış bir hayatın silinmesi hissiz bir yapıya dönüştüğünü düşünen, G6 adlı görüşmeci:

“ Koridorlardan geçerken cümle kapısından geçerken ve özellikle bahçe kısmında insan anılarını hatırlama amaçlı geçmişe gidebiliyor. Çünkü şöyle bir durum var şu an bizim eve tuvalet yapılmış, hayalimde evimi canlandırmak istesem evim yok, salon yok, tuvalet olmuş buralar. Bahçede havuz yok gerçi boğulan olmuş zamanında kapatıldı dediler. Süs havuzu içi toprak doluydu havuzda su yoktu. Bu dönüşüm, yeni nesil mimari olduğu için bize uygun değil. Eski taşlar, yıkılan duvar, yazılar, eski taşlar, Retro görünüm yok artık. Ruhu yok gibi eski ruhu yok.” G6

Kendi geçmişini zihninde yeniden kurmaya çalıştığında artık bir temelin olmadığını gören G6 dönüştürülen mekânı, artık hatırlanabilir olmaktan çıkarmıştır. Bir anlamda, dönüşüm süreci anıların silinmesine neden olmuştur. “Retro görünüm yok” diyerek eski taşlar, yazılar ve mimari detayların silinmesine dikkat çekmektedir. Buradaki temel sorun, mekânın sadece fiziksel olarak değil, ruhsal olarak da dönüştürülmesi, hatta ruhsuzlaştırılmasıdır. Bu ifade, mekânın ruhu (genius loci) kavramını hatırlatır: Her yerin kendine özgü bir kimliği, bir ruhu vardır — ve bu dönüşümle o ruh ortadan kalkmıştır. Özellikle “evim yok, salon yok, tuvalet olmuş buralar” cümlesi beraberinde hatırlamanın imkânsızlığı ve kimliksel kopuşu getirmiştir. G2 yine bu konuyla ilgili olarak:

G2”Kışlanın müzeye dönüştüğünü duyduğumda üzüldüm, dağılacağımız duygusu üzdü beni. Sonuçta arkadaş ortamından ayrılıyorsun, konumu da çok güzel. Müzeye dönüştüğünde anlam kazandı mı bilmiyorum. Müzeye gitmek istemedim, gitmeyi de düşünmüyorum. Bu dönüşüm eski dokuyu kaybetti. Bir yaşam ve gelenek yok artık. Gezmedim. Komşuluk ve eskinin dürüstlüğü yok artık. Bu dönüşüm beni temsil etmiyor. Eski yapı olmadığı için hoşuma gitmiyor, eski haliyle kalsaydı daha iyi olurdu. Yaşam kaliteli değildi, yapı çok eskiydi. Yangından sonra böyle bir karar alındı. Restorasyon modern bir yapıya dönüştüğü için eskiye dair böyle bir şey hatırlamıyorum, insanlar yaşadığı odaları anlatabilirlerdi, bir salon ya da boş odaya dönüşmüş.”

Görüşmecinin ifadeleri, Kışla’nın müzeye dönüştürülmesine yönelik kişisel bir hayal kırıklığını ve duygusal bir kopuşu yansıtmaktadır. Görüşmeci, kışlanın yalnızca fiziksel bir yapı değil, aynı zamanda bir arkadaş çevresi, komşuluk ilişkileri ve belirli bir yaşam biçiminin mekânı olduğunu dile getirmektedir. “Dağılacağımız duygusu üzdü beni” ifadesi, bu dönüşümün bireysel düzeyde bir kayıp ve aidiyetin sarsılması olarak yaşandığını göstermektedir. Görüşmeci G2 “Bu dönüşüm beni temsil etmiyor” cümlesi, yeni yapının görüşmecinin hafızasıyla ve kimlik algısıyla uyuşmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Müzeye hiç gitmemiş ve gitmeyi düşünmemesi, bu kopuşun ne kadar kesin olduğunu da gösterir niteliktedir. Müşterek yaşantıların ve değerlerin taşıyıcısı olan bir

hafıza mekânı olan kışla, görüşmeci G2 tarafından, restorasyon sürecinin yapının tarihsel dokusunu sildiğini ifade etmektedir. “Modern bir yapıya dönüştüğü için eskiye dair böyle bir şey hatırlamıyorum” demesi, hafızayla, yer arasındaki ilişkinin kopuşuna işaret eder. Mekânın hafıza taşıyıcılığı işlevi bu dönüşümle ortadan kalkmıştır. Mekânsal dönüşüm, yalnızca fiziksel bir yenilenmeyi değil, aynı zamanda geçmişle bağ kurma imkânlarının da zayıflamasını beraberinde getirmiştir. Görüşmeci G4 de:

“Orjinaline uygun restore edilmedi. Koridor bağlantısı kesildi, koridorlar daraltıldı. Ana kapıdan girince tüm kışlayı gezebiliyordun. Mekânı bozdular. Bana dair anılar temsil edilmiyor. Kaldığım yeri tanıyamadım. Memur odası olmuş. Kışlanın lojman olan kısmını yansıtmıyor. İlk kullanış amacını da yansıtmıyor. Bilakis bozdular. Mimari açıdan oranın kışla olduğu anlaşılıyor koğuş sistemi var kamu kurumu olduğu anlaşılıyor renkler bile gri.”

G4 Özellikle “koridor bağlantısı kesildi”, “ana kapıdan girince tüm kışlayı gezebiliyordun” gibi ifadeler, mekânsal sürekliliğin ve algının bozulduğuna işaret etmektedir. “Bana dair anılar temsil edilmiyor”, “kaldığım yeri tanıyamadım” gibi cümleler, mekânın geçirdiği dönüşümün kimlik ve aidiyet algısı üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Görüşmeci G4, ayrıca restorasyonun mimari estetikle olan ilişkisine de dikkat çekmektedir. Koğuş sisteminin hâlâ var olmasına rağmen renk tercihlerinin (“renkler bile gri”) ve kullanım biçiminin yapı üzerindeki tarihsel anlamı gölgede bıraktığını vurgular. Bu durum, mekânın hem ilk işlevini hem de gündelik yaşamla kurduğu organik bağı kaybettiğini düşündürmektedir.

Müzeleşme süreci, Pierre Nora’nın ifadesiyle bir “lieu de mémoire” (bellek mekânı) inşasıdır. Bu süreçte mekân, yalnızca geçmişin tanığı değil, aynı zamanda geçmişin resmi ya da kurumsal bir anlatıyla yeniden temsil edildiği bir sahneye dönüşmektedir. Dönüşümün taşıyıcılığı zedelediği ve “kaldığım yeri tanıyamadım memur odası olmuş” gibi değişimlerin, belleğin geri çağırılmasını engellediği görülmektedir. Daha önce burada yaşamış kişiler için Kışla, yalnızca anlatılan bir geçmiş değil, yaşanmışlıklarla dolu, bedensel ve duygusal deneyimlerle örülmüş bir bellek alanıdır. G3 adlı görüşmecinin aktardığı:

“Kışlanın müzeye dönüşeceğini ilk duyduğumda gelenek ve göreneklerin yaşatılacağı hissi vardı. Müzenin oraya yapılmaması gerekiyordu. Almanlar yaptığı için yıkılmasına müsaade etmediler. O sebeple

müze yaptılar. Bu dönüşüm beni olumsuz etkiledi. Müzeyi ziyarete gittiğimde o koridorlardan geçerken 7 yıl kaldığım zaman aklıma geldi. Yeni hali ve eski hali arasında fark var.”

Kültürel bir canlanma umudu içinde olan görüşmecinin şüphe ve hoşnutsuzluk içinde olduğu görülmektedir. Yerel halkın hatıralarına ve hafızasına saygıdan çok, yapının "yabancı menşeli olması" gibi dışsal ve teknik nedenler olduğunu düşünmektedir. Yeni hal, estetik ya da kültürel olarak iyi inşa edilmiş olsa da, eskiye dair yaşanmışlık hissini, samimiyeti ya da sıcaklığı taşımamaktadır.

Bu dönüşümü anlatılarda olumlu karşılayan, kimi görüşmeciler için de iyileştirici bir özellik taşıdığı görülmüştür. G7 adlı görüşmeci:

“Müze henüz bir ziyaretim olmadı fakat bu dönüşümü gördüğümde çok şaşırdım. Ne kadar güzel bir yermiş diye düşündüm. Vay be bir zamanlar biz burada yaşadık insanın evinin müzeye dönüşüm fikri çok enteresan 40 yıl düşünsem aklıma gelmezdi. Tamamen duygusal olarak anlatmam için gezmem uygun olurdu. Tabi serbest girilen bir yer güvenliği olan korunaklı bir yer olmuş. Gezmiş olsaydım geçmişi ve hafızayı farklı anlatırdım. Bahçeyi gördüm sadece çok beğendim şaşıracak kadar çok beğendim. Şimdiki hayatla, o hayat arasında çok fark var. Şu haliyle artık orada bir yaşam yok. Virane bir yerin o hale gelmesi beni mutlu etti gurur verici bir şey, yıkık dökük bir yerin heybetli duruşu önemli.” G7

Görüşmeci, kışlanın müzeye dönüşmesini hem şaşkınlık hem de hayranlık ile karşılamıştır. Bu cümle, kişisel bir yaşam alanının kurumsallaşarak toplumsal bir tarihsel temsil mekânına dönüşmesinin olağan dışılığını ifade etmektedir *“Vay be bir zamanlar biz burada yaşadık insanın evinin müzeye dönüşüm fikri çok enteresan, 40 yıl düşünsem aklıma gelmezdi.”* Estetik düzlemde bir beğeni ve dönüşümün yarattığı saygı söz konusudur. Yani mekânın "heybetli" duruşu, duygusal bir tatmin yaratmış. *“Bahçeyi gördüm sadece, çok beğendim şaşıracak kadar çok beğendim.”* Müzeye dönüşümün onarıcı potansiyelini ön plana çıkarmakta fiziksel ihyanın bile büyük anlam yarattığını düşünmektedir. Dönüşümün kaçınılmazlığını ve gerekliliğini düşünen G5 bu konuyla ilgili:

“Şu an müzeye girdiğimde çok değişmiş orada ki tarihi nesnelere bakmaktansa anılarım aklıma geliyor. Burası böyleydi orası oyun alanıydı gibi. Müzeye dönüşmesi tabi ki çok önemli. Bozulmadan yapılsaydı daha iyi olurdu. Mutlaka bir şeyler yapılacaktı. Müze olması iyi oldu.” G5

“Mutlaka bir şeyler yapılacaktı. Müze olması iyi oldu.” Müdahalenin şekline dair de bir hassasiyet ve razı gelindiği gözlenmiştir. Bu ifade, tarihi yapının bir dönüşüm

geçirmesinin kaçınılmazlığına dair bir farkındalığı ve bu dönüşümün müze olması halinde bir değer taşıdığına dair bir kabullenmeyi, yerelin belleği ile kamusal bellek arasındaki geçişte, kişisel anlamların tamamen kaybolmadığı ama dönüşüme razı gelindiği göstermektedir. Görüşmeci, kişisel hafızanın zedelenmediğini, hatta bu hafızayı müze aracılığıyla yeniden ziyaret edebildiğini ifade etmektedir.

Geçmişin yüküyle yoğrulmuş bir yapının, toplumsal barışa ve hatırlamaya hizmet eden bir kültürel mekâna dönüşümü bakımından dönüştürücü ve onarıcı bir rol de üstlenmiştir. Görüşmecilerin anlatılarında bu dönüşüm, geçmişin unutulmasından ziyade, saygıyla anılması ve yeni nesillere aktarılması bakımından olumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir. Mimari dokunun korunması, bireylerin kişisel hafızalarıyla mekân arasında kurdukları duygusal bağı sürdürebilmelerine olanak tanımış, bu da mekânın zamanla bir “hatırlama alanı” na dönüşmesini kolaylaştırmıştır.

“Bu dönüşüme çok sevindim. Tanıdıklarım bunun için, bu yapının kültür varlığı olarak korunmasına vesile oldu. Bu dönüşüm ile de tahliye olduk. Altı ay sonra da tadilat başladı. Ölçümcüler geldi bir gün odayı bir gün koridoru ölçtüler biz de ev alıp çıktık. Kışlanın müzeye dönüşümü bir hatırlama aracı korundu en azından atıl durumdaydı yangından sonra harabe durumdaydı. Müzeye dönüşmesi onu korudu.”G4

Geçmişin izlerini taşıyan mekânlar, yalnızca fiziksel yapılar olmaktan öte, zamanla yüklenen anlamlarla yaşayan bir belleğe dönüşür. Bu tür mekânsal dönüşümler, kimi zaman bireysel ve toplumsal hafızanın yeniden canlanmasına, kimi zaman da geçmişle kurulan bağların güçlenmesine aracılık eder. Görüşmeci, kışlanın müzeye dönüştürülmesini olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Yapının kültürel bir varlık olarak korunmasına duyduğu memnuniyet açıkça ifade edilmiştir. Dönüşüm sürecine dair hatırladığı somut olaylar (ölçüm çalışmalarının başlaması, tahliye süreci) anlatının zamansal doğruluğunu ve kişisel deneyimi desteklemektedir. Bu anlatı, mekânsal değişimi bir kayıp olarak değil, bir koruma ve değer kazanımı olarak yorumlamaktadır. Yangın sonrası kışlanın harabe hâline geldiğini ve bu nedenle işlevsizleştiğini vurgulayan görüşmeci, müzeye dönüşümün yapıyı atıl kalmaktan kurtardığını belirtmektedir. Bu bağlamda mekân, hafızayı taşıyan bir araç olarak değerlendirilmiş ve dönüşüm bir tür kurtarma ve hatırlama pratiği olarak içselleştirilmiştir.

Özellikle diğer görüşmecilerle kıyaslandığında G4'ün anlatısı, dönüşümün kişisel hafızayı zedelemekten çok, toplumsal belleği canlı tutmaya yönelik bir işlevi olduğuna

işaret etmektedir. Dolayısıyla bu anlatı, mekânın sadece fiziksel değil, sembolik kurtuluşuna da bir örnek teşkil etmektedir.

Görüşmecilerin büyük bir kısmı, Kışla'nın müzeye dönüştürülmesini, daha önce yaşadıkları yerin kamusal alanda tanınması, görünürlük kazanması ve geçmişin saygıyla yeniden yorumlanması açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Bu dönüşüm, sadece fiziksel bir yapı değişimini değil, aynı zamanda mekânla kurulan duygusal bağın güncellenmesini ve geçmiş deneyimlerin bugüne taşınmasını mümkün kılmıştır.

“Devletin yeri olduğu için bütün Türkiye’ de olduğu gibi başka bir şey de yapılabilirdi. Otel, kamu binası gibi ama müze olması muazzam bir olay oldu. En azından yapıldığı dönem, Alman mimarisi tekniği çünkü bizde olmayan bir teknik, şimdiki yapı standartlarına pek uygun değil bu durumlar, bu özgünlüğü ile korunmuş oldu. Müzeye dönüşmesi şöyle hoş oldu yapıldığı zaman her seferinde gezdim öyle bir şansım oldu. Dış şeklini bozmadılar. İçeriye de korumuşlardı. Müze kullanıma uygun ve her gittiğimde o günler, hatıralar, aklıma geliyor. Rant uğruna harcanmadı Tunceli için iyi oldu.”G8

Kışla yapısının devlet mülkiyeti olması nedeniyle başka bir işlevle (otel, kamu binası vb.) kullanılabileceği ihtimaliyle karşılaştırma yaparak, müze seçiminin toplumsal yarara hizmet eden bir tercih olduğunu vurgulamıştır. Bu karşılaştırma, görüşmecinin mekâna dair bakışında rant karşıtı ve korumacı bir perspektifin öne çıktığını göstermektedir. Görüşmeci ayrıca yapının *Alman mimarlık tekniğiyle yapılmış* olmasına dikkat çekerek, bu mimari özelliğin korunmuş olmasını önemli bulmuştur. Bu söylem, yalnızca duygusal bir bağlılıktan değil, tarihsel ve mimari özgünlüğün farkında olan bilinçli bir bakıştan da beslenmektedir. İç ve dış yapının “*bozulmadan*” korunmuş olması, hatıraların yeniden canlanmasına imkân verdiği için dönüşümün bir tür hafızayı güçlendirme aracına dönüştüğüne ve duygusal tatmini de sağladığı görülmüştür.

Sonuç olarak, dönüşüm sessizlikten anlatıya dönüşmüştür. Kışla'nın geçmişi, fiziksel, toplumsal ve duygusal bir dönüşüm sürecine tanıklık etmiştir. “*Temsil edilmeme*”, sıkça tekrar eden bir tema olmuştur. Restorasyonun “modernleştirici” yaklaşımı, kişisel hafızaya ait izleri ortadan kaldırdığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Mekânın mimari dokusu korunmuş olsa dahi, duygusal ve toplumsal belleğe dair izler eksik bulunmuştur. Dönüşüm, geçmişin ve hafızanın tam anlamıyla yansıtılmamasına, kimi izlerin kaybolmasına neden olsa da, buradaki mekân, müze anlatısının içinde kişisel tanıklıklara, gündelik yaşantılara

ve mekânın sivil kullanım dönemine dair yeterli düzeyde yer verilmemesi, kişilerde dışlanmışlık ve temsiliyetsizlik duygusu yaratmıştır.

Bu kişiler “*bizim hikayemiz anlatılmadı .*” dediler. Bu durum, Maurice Halbwachs’ın belirttiği toplumsal hafızanın “çerçeveler” içinde üretildiği düşüncesiyle birleştiğinde, temsil edilen ile temsil edilmeyen hafıza biçimleri arasında bir gerilim yarattığı göstermektedir. Bu kişiler “*bizim hikayemiz anlatılmadı* “dediler. Görüşmelerde sıklıkla dile getirilen “*eskisi gibi hissedemiyorum*” ya da “*biz burada yaşadık ama artık bizim yerimiz yok*” şeklindeki ifadeler, dönüşümün kişinin duygusal hafızasında bir tür kopuşa yol açtığını göstermektedir. Bu noktada Nora’nın hafıza mekânları kavramı üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, müzenin her ne kadar maddi olarak geçmiş muhafaza ediyor görünse de, deneyimsel sürekliliği sağlayamadığı açıktır. Kişilerin geçmişle kurdukları ilişkiyi dönüştürebilmekte; mekân bazıları için hatırlamanın aracı olurken, bazıları için de unutkanın ya da dışlanmanın simgesine dönüşebilmektedir.

Hala kolektif bir hafıza örülmeye devam etmektedir. Devlet otoritesinin bir temsili olarak görülen Kışla, artık geçmişe sahip çıkma, yerel tarih anlatılarını görünür kılma ve kültürel kimlikleri yeniden üretme süreçlerinin bir aracı olarak konumlanmaktadır. Hafıza mekânlarının çok katmanlı doğasını görünür kılmıştır. Kimileri için bu dönüşüm bir kayıp, kimileri içinse bir kazanımdır. Ancak her iki yaklaşımda da mekânın kişisel ve toplumsal anlam üretiminde ne denli merkezi bir rol oynadığı açıktır. Bu bağlamda müzeler, yalnızca nesneleri değil, aynı zamanda duyguları, anıları ve kimlikleri de sergileyen dinamik hafıza alanları olarak değerlendirilmelidir. Kışlanın geçmişteki işlevi ve burada yaşamış olanların anıları, bellekle ilişki kurarak ve zamanla şekillenen mekânla etkileşerek, bugüne kadar taşınmıştır. Bu dönüşüm toplumsal yüzleşme ve uzlaşma için umut verici bir sembol, hafızanın iyileşmesi ve onarılması için bir geçiş kapısı, barışmanın yolları için yeni bir hafıza mekânıdır.

4.5. Tunceli Müzesi Deneyimi ve Toplumsal Algılar

Bu çalışma, Tunceli Müzesi’nin toplumsal hafıza ile kurduğu ilişkiyi incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, müze deneyimini anlamaya yönelik olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler temel veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Görüşmeler, Tunceli il merkezinde yaşayan ve geçmişte kışlanın gündelik yaşamlarındaki yerine tanıklık etmiş ya da müzeyi ziyaret etmiş bireylerle yapılmıştır. Toplam yedi katılımcı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş, bu kişilerin yaş, cinsiyet ve sosyal geçmiş açısından farklılık göstermesine özen gösterilmiştir. Katılımcı seçimi, amaçlı örnekleme yöntemi ile yapılmıştır. Görüşme sürecinde, önceden hazırlanmış soru formuna bağlı kalınmış, ancak katılımcıların anlatılarına yön verebilecek esnekliğe de izin verilmiştir. Sorular, mekânla kurulan bireysel ve toplumsal bağları, hafızayla ilişkili deneyimleri ve müze algısını anlamaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Veriler, görüşmelerin ardından yazılı olarak çözümlenmiş ve tematik olarak sınıflandırılmıştır. Bu süreçte, tematik analiz tekniği kullanılarak katılımcı anlatıları arasında tekrar eden konular ve ortak anlatı örüntüleri belirlenmiştir. Görüşmeler sırasında etik kurallara özen gösterilmiş, katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuştur.

Bu yöntemsel yaklaşım, Tunceli Müzesi'nin yalnızca fiziksel bir mekân olarak değil, aynı zamanda hafızanın aktarımında nasıl bir araç haline geldiğini anlamaya yönelik derinlikli bir zemin sunmayı amaçlamaktadır. Mekânın fiziksel özellikleri, özellikle sessizliği ve eski askerî yapının korunmuş dokusu, katılımcıların hafızalarında canlanan imgeleri güçlendirmiştir. Araştırma, mekânın dönüşümünün bireyler üzerinde bıraktığı etkileri gözlemlemek açısından önemli bir zemin sunmakta; aynı zamanda müzelerin, toplumsal hafızanın yeniden inşasında oynadığı rolü yerel bağlamda somutlaştırmaktadır. Bu bağlamda Tunceli Müzesi, mekân, hafıza ve kimlik arasında kurulan ilişkilerin incelenebileceği anlamlı bir örnek teşkil etmektedir.

4.5.1. Ana temalar ve alt temalar

A. Müzede Deneyim

- a. **Müzeye Giriş ve Atmosfer:** Ziyaretçilerin müzeye girişte karşılandıkları ortam, bina düzeni ve ilk izlenimler.
- b. **Müzede Sunulan Bilgiler:** Eserlerin sergilenme biçimi, bilgilendirme panolarının yeterliliği.
- c. **Müzecilik Pratikleri:** Müze görevlilerinin ilgisi, rehberlik hizmetleri, interaktif uygulamalar.

B. Tarih, Kùltür ve Kimlik Temsili

- a. **Tunceli'nin Yerel Kimliği:** Müzede Tunceli'nin tarihine, kùltürünü oluşturan unsurlara ne kadar yer verildiği.
- b. **Alevilik ve İnanca Yönelik Temsil:** Alevi kùltürü, ritüelleri ve sembollerinin ne ölçüye kadar sergilendiği.
- c. **Eksik Temsiliyetler:** Diğer inanç grupları ve topluluklara dair eksiklikler.
- d. **Arkeolojik ve Tarihsel İçerik:** Tunceli'deki kazılardan elde edilen bulguların sunumu ve eksiklikleri.

C. Kışla-Müze Dönüşümü

- a. **Kışlanın Tarihsel Bellekteki Yeri:** Kışlanın Tunceli halkı için ifade ettiği anlam, dönüşüm sürecine dair düşünceler.
- b. **Geçmiş ve Bugün Bağdaştırması:** Kışla kimliğinin ne kadar korunup korunmadığı.
- c. **Bellek ve Mekân İlişkisi:** Ziyaretçilerin mekâna dair hafızalarıyla müze arasındaki bağlantılar.

D. Toplumsal Hafıza ve Yeni Nesillere Aktarım

- a. **Eğitici Rol:** Müzede çocuklara ve öğrencilere yönelik programların varlığı veya eksikliği.
- b. **Kùltürel ve Sanatsal Etkinlikler:** Müzede düzenlenen sergiler, konferanslar, gösterimler.
- c. **Yerel Belleğin Korunması:** Halk hikâyeleri, sözlü tarih çalışmaları ve bunların sergilenme biçimi.

E. Müze Alanı ve Mekân Kullanımı

- a. **Açık Alanların Kullanımı:** Müzeye ait bahçe ve diğer açık alanların etkin kullanılıp kullanılmadığı.
- b. **Canlandırma Yöntemleri:** Tarihi olayların veya gündelik yaşamın canlandırılma biçimi.
- c. **Bilgilendirme Panoları ve Etiketleme:** Eserlere dair verilen bilgilerin yeterliliği, akademik dayanakları.

4.5.2. Azaltılmış veriler

a. Tunceli Müzesi Üzerine Ziyaretçi Algıları ve Toplumsal Bellek: Tunceli Müzesi, bölgenin tarihini, kültürel mirasını ve toplumsal hafızasını yansıtan önemli bir mekân olarak ziyaretçilerin çeşitli açılardan değerlendirmelerine konu olmaktadır. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, müzenin deneyimlenme biçimi, kimlik ve kültür temsili, mekânsal dönüşüm süreci, toplumsal bellek aktarımı ve fiziksel mekân kullanımı gibi ana başlıklar altında incelenmiştir.

b. Müzede Deneyimi ve Ziyaretçi Etkileşimi: Ziyaretçiler açısından müzeye giriş ve ilk karşılaşılan atmosfer, mekânın genel algısını önemli ölçüde şekillendirmektedir. Yapının mimari düzeni, sergi salonlarının düzenlenişi ve bilgilendirme panolarının yeterliliği ziyaretçilerin dikkatini çeken unsurlar arasında yer almaktadır. Bazı görüşmeciler, müzeye girişin etkileyici olduğunu ve mekânın tarihî dokusunun hissedildiğini belirtirken, bazıları ise yönlendirme tabelalarının eksikliğine ve bilgilendirme panolarının yetersizliğine dikkat çekmiştir. Müzecilik pratikleri açısından, ziyaretçilerin en fazla vurgu yaptığı konuların başında müze görevlilerinin ilgisi ve rehberlik hizmetlerinin niteliği yer almaktadır. G1'in " *En son Seher Kont Erdoğan'ın düzenlediği "Usta Elller" programında ziyaret ettim. Müze çalışanlarının ilgisizliği dikkatimi çekti.* " Rehberli turların eksikliği ya da mevcut turların yetersizliği, bazı ziyaretçiler tarafından eleştirilmiştir. Ayrıca, interaktif uygulamaların sınırlı olması özellikle çocuk ve genç ziyaretçilerin ilgisini çekme konusunda yetersiz bulunmuştur. Çağdaş müzecilik anlayışı doğrultusunda artırılmış gerçeklik uygulamaları, dokunmatik ekranlar ve dijital rehberlik sistemleri gibi teknolojilerin entegrasyonunda eksiklikler olduğu ifade edilmiştir. Ziyaretçiler, hem çalışanlarla kurulan etkileşimlerin hem de mekânsal düzenlemelerin, hafızayla daha güçlü bir bağ kurulması açısından geliştirilebileceğini belirtmişlerdir. Mekânın, daha sıcak, katılımcı ve erişilebilir bir atmosfere kavuşması halinde, toplumsal belleği canlandırma ve ziyaretçi deneyimini zenginleştirme potansiyelinin artacağı ifade edilmiştir."

Görüşmeci G3, " *Altı ay önce ziyaret ettim, en çok dikkatimi çeken şey; açık alan düzenlemesi, orta avlu arası dikkatimi çekti. Salt bir beton bahçe, koca alan boşa kullanılmış. İşlevsel değil.* " müzenin açık alan kullanımını işlevsellik açısından yetersiz

bulmuştur. Özellikle orta avlunun “salt beton bir bahçe” olarak tasarlanması, mekânın büyük bir bölümünün boşa harcandığı ve ziyaretçi deneyimine katkı sağlamadığı algısını doğurmuştur.

G3 müze deneyimi ve atmosferine yönelik ise:

“ Canlandırma yapılan alanlarda doğal olmayan bir yaklaşım var. 5000 yıllık olarak sunulan ocak ister istemez güvensizlik yaratıyor. Bu eserler nerede çıkarıldı. Ne zaman çıkarıldı. Bu bölgede hiç çalışma kazı yapıldığına tanık olmadım. Bu bölgede ki eserlere dair bir bağlantı kuramadım. İsim ve künyelerinde ki karışıklık ya da yerel isimlendirme eksikliği var.”(G3)

G3 bölgede arkeolojik bir kazıya şahit olmadığını vurgulayarak, eserlerin yerel bağlamla ilişkilendirilemediğini ifade etmiştir. Görüşmecinin aktardıkları neticesinde bu mekânsal deneyimin hem tasarım hem de kültürel temsil açısından beklentileri karşılayamamıştır.

G5 müze deneyimini “Müze’yi 2022’de ziyaret ettim. En çok dikkatimi çeken Alevilik ile ilgili bölümdü, ilgili olduğum için, arkeolojik eserler meraklısı olduğum için envanter çokluğu beni şaşırttı.” ifadesi müzenin inanç kültürüne dair temsiliyetinin ziyaretçide yankı uyandırabildiğini göstermektedir. G5’in arkeolojik eserlere olan kişisel merakından hareketle “müzedeki eser çokluğunu şaşırtıcı” bulduğunu belirtmiştir. Burada niceliksel bir zenginliğin fark edildiği anlaşılmaktadır. Bu ifade, müzenin koleksiyon büyüklüğü açısından bir beklenti üzerinde bir izlenim yarattığını göstermektedir. Hem inanç kültürüne dair temsiliyeti hem de arkeolojik koleksiyonun genişliği üzerinden olumlu bir izlenim bırakmıştır.

c. Tarih, Kültür, İnanç ve Arkeolojik Mirasın Sunumu/Tunceli’de Yerel Kimliğin Müzede Sunumu: Müzenin Tunceli’nin yerel kimliğini ne ölçüde temsil ettiği sorusu, ziyaretçi değerlendirmelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bölgenin sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamını yansıtan objelerin sergilenme biçimi genel olarak olumlu karşılanmış, ancak bazı eleştiriler de dile getirilmiştir. G4 adlı görüşmecinin aktardıkları açık bir yüzleşme ya da tarihsel arka planla hesaplaşılmadığını şöyle aktarıyor:

G4 “Kışlanın niye var olduğunu bildiğim için Tunceli de uygulanan katliamları hatırlatıyor derin kayıp izleri ve zulmün izlerini hatırlatıyor. Müze’yi gezerken sanki saklanmaya çalışılan bir şeyin daha açığa

çıktığını gördüm. Bu durumda bir utanç müzesine dönüştürülmesini daha uygun görürdüm. Eğer özür mahiyetinde kurulmuş bir müze olsaydı daha kâmilce olurdu ve gezerken daha mutlu ve rahat olurdum.”

Görüşmeci müzenin eski bir kışla binasından dönüştürülmüş olduğunu bildiği için, ziyareti sırasında bu mekânın geçmişine dair yoğun duygular hissetmiş. Özellikle kışlanın varlık nedeni olarak Dersim’deki 1938 olayları ve devlet şiddeti bağlamını hatırlıyor. Bu bilgi, müzeyi gezerken ona derin bir kayıp ve zulüm hissi yaşatmış. Yani mekânın tarihsel yükü, ziyaret deneyimini ağırlıklı bir şekilde acı ve hüznün duygularıyla biçimlendirmiş. Görüşmeci; hafıza ile temasın samimiyet ve içtenlik üzerinden kurulmasının önemli olduğunu gösteriyor. Müzede ise resmi ve kontrollü bir anlatının, bu içtenliğin önünde durduğunu ima ediyor. Bazı görüşmeciler, Alevilik inancına ilişkin unsurların yeterince derinlemesine işlenmediğini ve ritüel anlatımların yüzeysel kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca, müzede sergilenen arkeolojik ve etnografik eserlerin sayısının sınırlı olduğu, Tunceli’nin köklü tarihine ilişkin daha fazla materyalin sunulması gerektiği yönünde eleştiriler getirilmiştir. Öte yandan, Alevilik dışındaki topluluklara ilişkin temsiliyet eksikliği de dikkat çekmiş; bölgenin etnik ve dini çeşitliliğinin daha kapsayıcı ve geniş bir perspektifle yansıtılması gerektiği vurgulanmıştır.

G3 müzenin yerel kimliği ve inanç çeşitliliğini temsil etme biçimine ilişkin eleştirilerini belirgin bir şekilde ortaya koymuştur.

“Hayır, tam olarak yansıtmıyor. İnanç ve dil boyutuyla eksik. Resmi ideolojinin inanç anlatısı var. Ötesi yok. İnanç olarak sadece Aleviliğe yer vermesini eksik buluyorum. Sunni Müslümanlara, Süryanilere, Zerdüştlere ve Hristiyanlara dair anlatı eser yok. Sadece resmi söylem var. Alevilik ön plana çıkarılmış, o da genel söylemin içinde kalmış. Avrupa da ödül almasının bir hükmü yok. Avrupa müzeleri her anlamıyla çok önde. Gerek tarih gerek eser olarak. Halkla ilişkiler bakımından etkili olabilir. Uzun vade de güvensizlik yaratıyor.”

Aleviliğin ön plana çıkarıldığını, ancak bunun da derinlikten yoksun ve "genel söylem" içinde kaldığını vurgulamaktadır. Sünni Müslümanlar, Süryaniler, Ermeniler ve Hristiyanlar gibi diğer dini topluluklara dair herhangi bir anlatı veya eserin bulunmaması, müzenin inanç çeşitliliğini kapsayıcı bir biçimde sunamadığı şeklinde eleştirilmektedir. Ayrıca, dilsel boyuta dair bir anlatımın eksik olduğu da dolaylı biçimde dile getirilmiştir. Müzenin bölgenin özgün hafızasını ve çok katmanlı tarihini temsil etme kapasitesini sınırladığı şeklinde yorumlanabilir. G6 adlı görüşmeci şöyle belirtmiştir: *“Yani mekân*

olarak çok güzel Paleolitik ve Neolitik dönemde Keban baraj gölünde Pulur, Sakyol ve Çemişgezek'ten objeler çıkarılmış yaklaşık 860 kadar bunları Kenan bey anlattı. Envanter çıkarıp buraya almış. Eksiktir. Osmanlı ve Selçuklu dönemi eserler var yörenin folklor ve etnografyasını çok yansıtmıyor. Şavaklılar burayı çok iyi yansıtıyor. Burada inancın temeli olan müziği tam yansıtmıyor, halk hekimliğini, halk mutfağını geleneksel günlük yaşamını, geleneksel günlük yaşamını çok yansıtmıyor. Malzeme eksik, koç koymuşlar Hozat'tan zengin mezar stellerinden koymaları gerekirken Dersimliler demek için koçbaşı konmuş. 38 ile ilgili bir alanda yok.” Görüşmeci genel olarak fiziksel ve tarihî açıdan olumlu bulmuş, özellikle Paleolitik ve Neolitik dönemden çıkarılan objeler ve bunların müzeye kazandırılmasını önemli bir değer olarak görmektedir. Müze müdürü Kenan Bey'in katkılarına özel bir vurgu yaparak, sürecin titizlikle yürütüldüğünü belirtse de, müzenin eksikliklerine dikkat çekmektedir. Bunları şöyle sıralamaktadır; Osmanlı ve Selçuklu eserlerinin bulunmasına rağmen, müzenin yörenin folklorik ve etnografik zenginliğini tam olarak yansıtmadığını, özellikle günlük yaşam, halk hekimliği, halk mutfağı gibi kültürel unsurların eksik temsil edildiğini ifade etmektedir. Şavaklıların kültürünün iyi yansıtıldığını söyleyerek kısmi bir memnuniyet belirtse de, inancın temeli olan müziğin yeterince temsil edilmemesini önemli bir eksiklik olarak görmektedir.

38 olaylarına dair özel bir alanın bulunmamasını da eleştirilerek, müzenin kolektif hafıza açısından önemli bir boşluk taşıdığını dile getirmektedir. Resmi ideolojik çerçevenin ötesine geçememesi, inanç ve dil çeşitliliğini kapsayamaması ve eleştirel bir tarih anlatısından uzak olması, müzenin uzun vadede yerel halk nezdinde güven kaybı yaşamasına neden olabilecek temel sorunlar arasında görülmektedir. Genel bir ifadenin tercih edildiğini söyleyerek sembolik temsilde yüzeysellik eleştirisi de yapmıştır. G5 adlı görüşmecinin aktardıklarına göre:” Kısmen, daha çok başarısız olduğunu düşünüyorum tarihsel anlamda kışlanın üstlendiği tarihsel rolü içinde barınması gereken kuruluş amacını içine almadı. Onun inşa etme düşüncesi Tunceli bölgesine gerekçe olan konuyu işlememişler yer vermediler”. Yine görüşmecinin de aktardığı şekilde; Tunceli'deki müzenin tarihsel ve kültürel bağlamda eksik kaldığını ve özellikle Dersim olaylarının ve kışlanın tarihsel rolünün yeterince yansıtılmadığını vurgulamaktadır. Görüşmeci, müzenin toplumsal hafızayı temsil etme ve geçmişteki hatalarla yüzleşme konusunda olumsuz bir bakış açısı geliştirmiştir.

“38 ile ilgili bir bölüm açılması uygun görülmedi. Bende öfke ve üzüntüye sebep oldu. Yaralar ve yüzleşme için çok kıymetli olur diye düşündüm. Arkeolojik bölüm dışında karşıladığını düşünmüyorum. Temsiliyeti de tamamen sağladığını düşünmüyorum. Benim açımdan dersim hafızasında ki yeri olumsuzdur.”

"Yaralar ve yüzleşme için çok kıymetli olur diye düşündüm" ifadesi, bu olayın kamusal alanda açık bir şekilde tanınmasının ve temsil edilmesinin, kişisel ve kolektif iyileşme için önemli olduğunu düşündüğünü gösteriyor. Özellikle Tunceli Kışlası ve Dersim olaylarının müzede yer bulmaması, müzenin tarihsel sorumluluğuna dair önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. *"Arkeolojik bölüm dışında karşıladığını düşünmüyorum"* derken, mekânsal temsilin (sergilemenin) yüzeysel ve konu dışı olduğunu ifade ediyor. Arkeoloji gibi başka temaların yer aldığı, ama asıl acının ve hafızanın doğrudan işlenmediği bir yapıdan söz ediyor. Yine bu konuyla ilgili G4 adlı görüşmeci:

“Bu anlamıyla yeterli temsil sunduğunu düşünmüyorum hala olgunlaşma sürecinde değiliz. Eğer bir yüzleşme müzesi olsaydı toplumla devlet daha iyi birleşirdi. Bütünleşirdi. Yapılan etkinlikler kültürel faaliyetler yeterli olmadığı için temsil gücü de zayıflıyor. Kültüre özgülük de çok ciddi anlam taşıyor. Alevilik bölümünde ki objeler ve tarih öncesi döneme eserleri bir parça temsil unsuru olsa da yeterli bulmuyorum. Kültürel katkısını çok da samimi bulmuyorum. Bu eserlerin az ve yetersiz olmasını hatta ikiyüzlülük olarak görüyorum.”

Bu durum, müzenin geçmişteki toplumsal travmalar ve tarihsel sorumluluklarla yüzleşme amacını yeterince yerine getirmediğini düşündürmektedir. Görüşmeci, 1937-38 yıllarında yaşanan olayların ve askerî operasyonların müzede yansıtılmadığını ve bu tarihsel sürecin göz ardı edildiğini belirtiyor. Kişisel ve kolektif hafızanın inkârı gibi görmektedir. Görüşmecinin ifadesi, Tunceli Müzesi’nin yerel kimliği temsil etme kapasitesine yönelik eleştirel bir bakışı ortaya koymaktadır. Katılımcı, müzenin hâlâ bir “olgunlaşma süreci” içerisinde olduğunu vurgulamakta ve temsil gücünü zayıf bulmaktadır. Müzeye yüklenen potansiyel, sadece kültürel sergilemeyle sınırlı olmayıp, aynı zamanda toplum ile devlet arasında bir yüzleşme alanı olarak işlev görebilme kapasitesidir. Bu bağlamda “yüzleşme müzesi” olsaydı, toplum ile devletin daha sağlıklı bir biçimde bütünleşebileceği görüşü dile getirilmektedir. Kültürel etkinliklerin yetersizliği, temsil gücünün zayıflamasına neden olarak görülürken; Alevilik bölümündeki objeler ve tarih öncesi dönem eserleri ise kısmen temsili unsurlar olarak değerlendirilmekte, ancak bunların sayıca azlığı ve içerik açısından yetersizliği “samimiyetsizlik” ve hatta “ikiyüzlülük” şeklinde sert bir dille eleştirilmektedir. Bu ifade, müzenin sadece fiziksel bir sergi alanı değil, aynı zamanda tarihî, inançsal ve kültürel çoklukları kapsayıcı bir hafıza mekânı olması gerektiğine işaret etmektedir. Temsilin nicel ve nitel açıdan eksikliği, müzenin yerel kimliği sahici biçimde yansıtamadığına dair güçlü bir algının göstergesidir. Görüşmeci, özellikle Alevilik gibi yerel kimliğin temel

bileşenlerinin yeterince görünür ve anlamlı bir biçimde sunulmamasının, müzenin meşruiyetini sorgulattığını ima etmektedir. G5’in ifadesi bu görüşü destekler niteliktedir:

“Dersim toplumunun yarattığı travmayı onlarında değerlendirmesi gerekirdi. O zaman bir bağ kurulabilirdi. Bugün resmiyetin dönüştüğü eski askeri misyon u şimdiki müze şekliyle devam ettiriyor. Mekan hafızası açısından izleği yok etmek yerine travmaların bir daha yaşanmaması adına doğru yapıldı fakat eksik yapıldı.”

Görüşmeci, müzenin toplumsal hafızayı etkileyen olaylar—özellikle Dersim travması—bağlamında yeterli bir temsil sunmadığını ifade etmektedir. Katılımcıya göre, mekânın eski askeri kimliğinden bugünkü müze işlevine geçişi olumlu bir adım olsa da, bu dönüşüm eksik kalmıştır. Resmî ideolojinin sembolü olan kışlanın müzeye dönüşmesi, travmatik belleğin dönüştürülmesi açısından bir potansiyel taşımaktadır; ancak bu potansiyel, Dersim toplumunun yaşadığı tarihsel acılarla doğrudan yüzleşilmediği için tam anlamıyla değerlendirilememiştir. Görüşmeci, mekânsal izlerin tamamen silinmesinin değil, travmaların tekrar etmemesi için doğru bir anlatıyla korunmasının daha anlamlı olacağını vurgulamaktadır.

G1 müzenin Tunceli’nin tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamıyla olan bağlantısını zayıf bulmaktadır.

“Yerel kimliğimi çok iyi yansıtmadığını düşünüyorum. Yapılmış olan şeyleri çok gerçekçi buraya özgü unsurlar olarak bulamadım. Örneğin ben 1800 lü yıllara ait Tunceli kültürünü bulamadım. Bu coğrafyada yaşamış farklı dönemler deki toplum ya da uygarlıklar üzerinde detaylı bir çalışma göremedim.”

Bölgedeki farklı dönemlere ait kültürel ve toplumsal değişimleri yansıtmada konusunda yetersiz kaldığını tarihsel çeşitlilik ve gerçeklik eleştirisi yapılmıştır. Tunceli’ye özgü kültürel ve tarihsel unsurların sunulmasındaki eksiklik, müzenin yerel halkın kimliğine hitap etme gücünü sınırlamaktadır. G6 adlı görüşmeci etnografik temsile dönük olarak:

“Yarım yamalak, hiç değildir desem doğru olmaz. Müze ne kadar fonksiyonel dersiniz 3/1 kadar derim. Daha çok çalışılması gerekiyor. Üç telli dede sazı, ruz var(iki telli dede sazı). Oraya 1974 yıllarına ait basit bir kara düzen saz konmuş. Zurna yok, 150 yıldır klarnet var o da yok. Kara düzen saz var etnografik malzeme bunlar. Çanak çömlek var, harman makinesi var, döven var. Hozat çok zengin etnografik desenlere sahip bir ilçedir.”

Görüşmeci, Tunceli Müzesi’nin toplumsal hafızayı temsil etme kapasitesinin sınırlı olduğunu belirtmekte; mevcut sergilemenin işlevselliğini “üçte bir” oranında yeterli bularak eleştirel bir tutum sergilemektedir. Müzede yer alan bazı enstrüman ve etnografik nesnelerin eksik ya da yetersiz seçilmiş olması, temsilin derinliğini zayıflatmaktadır. Özellikle yerel kültür

açısından önemli olan üç telli ve iki telli dede sazları, klarnet ve zurna gibi çalgıların eksikliği, müzenin kültürel çeşitliliği ve hafızayı bütünlüklü şekilde yansıtamadığını göstermektedir. Ayrıca görüşmeci, Hozat gibi kültürel açıdan zengin ilçelerin yeterince temsil edilmemesini bir eksiklik olarak vurgulayarak, müzenin daha kapsamlı ve yerel gerçekliğe dayalı bir etnografik temsile ihtiyaç duyduğunu ima etmektedir. Bu yorum, müzenin sadece objeler üzerinden değil, temsiliyet stratejileri bakımından da geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

G3: *“Hayır, çünkü burada hiçbir şey yok resmi ideoloji çerçevesinde kurulmuş bir müze olduğu için farklı bir temsil yetkisi yok.”* Bu görüşmeci, müzenin toplumsal hafızayı etkileyen olayları temsil etmede yetersiz kaldığını net bir biçimde ifade etmektedir. Eleştirisinin odağında, müzenin resmi ideoloji ekseninde kurgulanmış olması yer almaktadır. Bu durum, farklı tarihsel anlatıların ve yerel hafızaların müze içinde görünürlük kazanmasını engellemekte; dolayısıyla çoğulcu ve kapsayıcı bir temsilin oluşmasına fırsat tanımamaktadır. Görüşmeciye göre, bu yaklaşım müzeyi toplumsal hafızayla bağ kurmaktan uzaklaştırmakta ve mekânın potansiyelini sınırlamaktadır.

Görüşmecilerin ortak değerlendirmeleri ışığında Tunceli Müzesi’nin, mekânsal hafıza, travmatik geçmiş, kültürel çeşitlilik ve yerel kimlik gibi temsiliyet alanlarında sınırlı ve eleştiriye açık bir pozisyonda bulunduğu görülmektedir. Müze, sembolik bir yüzleşme alanı olma potansiyeline sahipken, bu potansiyeli yeterince gerçekleştirememekte; resmi ve tarih dışı kalıplara sıkışmış bir anlatı biçimiyle toplumsal hafızayla bağ kurma kapasitesini zayıflatmaktadır. Bu da, müzenin yalnızca bir sergi alanı değil, aynı zamanda yaşayan bir hafıza ve kimlik mekânı olması gerektiği fikrini daha da güçlendirmektedir.

Bunun yanında G2 müzenin Dersim kültürünü yansıtmada başarılı olduğunu ve gerçekçiliği vurgulayan bir atmosfer oluşturduğunu ifade etmiştir.

“Dersim kültürü farklı bir kültür son süreçte gerçeği yansıtan bir müze olduğunu düşünüyorum. Kullanılan eşyalar orada kullanılan tüm malzemeler, mekânın içinde ki gazete küpüründen tutunda her şey özenle kullanılmış. Etkileyici unsurlar, Alevilik bölümü yazıları aşiret bilgileri bir sanatçı gözüyle baktığımda dekoratif ürünler ilgimi çekti ve ziyaretim sırasında iyi bir atmosfer hissettim.”

Ziyaretçi, müzenin içeriği ve kullanılan unsurlar açısından özenli bir işçilik ve sanatsal değer taşıdığını belirtmektedir. Kullanılan eşyaların ve malzemelerin, yerel kültüre özgü olduğuna dikkat çekmiş ve bu detayların özenle seçildiğini belirtmiştir. Müzenin ziyaretçiye derinlemesine bir kültürel deneyim sunduğunu ve etkileyici bir atmosfer oluşturduğunu göstermektedir. G7 de bu etkileyici atmosfere ek olarak müzenin

Tunceli'nin tarihini, kültürünü ve kimliğini yansıtmada son derece başarılı olduğunu söylemektedir.

“Şüphesiz başarılı, müzemiz Avrupa dünya çapında bir müze, ünlü bir müze olarak adını yazdırdı. Örneğin Alevi inancını en iyi yansıtan sergilenmiş eserler, ziyaret yerlerimizin tanıtımı, güzel bir müze olarak dikkatimi çekti. Müzenin eserlerinin çoğu Dersim coğrafyasında bulunup konulan tarihi eserlerdir.”

Görüşmeci G1 ve G7 müzeye karşı pozitif, sahiplenilen ve onurlu bir bakış açısına sahip olduğunu, müzeyi hem bir kültürel miras alanı hem de uluslararası düzeyde bir başarı örneği olarak gördüğünü göstermektedir. Görüşmeciler, müze ziyaretinde genel olarak iyi bir atmosfer hissettiğini belirterek, mekânın hem duygusal hem görsel açıdan tatmin edici bir deneyim sunduğunu ifade etmektedir.

d. Kışlanın Bellekteki Yeri ve Müze Mekânında Kimliğin Korunumu:

Tunceli Müzesi'nin, tarihî bir Kışla binasından dönüştürülmüş olması, mekânın ziyaretçiler açısından nasıl algılandığını belirleyen önemli bir faktördür.

G7”Oraya gidip top oynardık, bazen de merdivenlerde seyredirdim onları. Devlet dairelerinde çalışan devlet memurlarının ikamet ettiği bir yapıydı. Komşuluk ilişkilerinin sıcak olması kapıların birbirine yakın olması kışlayı çok sıcak bir yapıyordu. Oraya gittiğim zaman geçmiş yıllarda yaşayan dostlarımla karşılaştım. Sanayi olmadığı için ağırlıklı olarak memur kesimi vardı. Burada ki yaşlılarımız devlet memuru olarak emekli olmuşlardır.”

Görüşmeci, kışlanın fiziksel yapısının (örneğin kapıların birbirine yakın oluşu) bu sıcaklığı artırdığını özellikle vurgulayarak, mekânsal düzenin sosyal ilişkilere etkisini hissettirmektedir. Ayrıca, kışla geçmişinin, sanayinin olmadığı bir dönemde memur ağırlıklı bir toplumsal yapı oluşturduğunu ve bu kesimin bugün yaşlı nüfusu temsil ettiğini belirtmektedir. Müzenin bugünkü haliyle eski kışlanın geçmişteki sosyal dokusuna dair anılarını canlandığı, dolayısıyla kişisel hafıza ile mekânsal hafıza arasında bir köprü kurabildiği anlaşılmaktadır. Ancak doğrudan müzenin bugünkü kültürel misyonuyla geçmiş işlevi arasında kurumsal bir bağ olup olmadığına dair açık bir değerlendirme yapılmamış, daha çok kişisel geçmiş ve nostalji üzerinden bir etki tanımlanmıştır.

Görüşmeci G7, Kışlanın toplumsal hafızadaki yerinin güçlü olduğunu ve mekânın geçmişiyle kurduğu bağın korunması gerektiğini belirtmiştir.

Bazı ziyaretçiler, müzenin tarihî belleği canlandırma konusunda başarılı olmadığını düşünmektedir. G3 adli görüşmeci,” *Müze restorasyonun da binanın kışla olarak*

kullanımına dair bir iz yok tüm izler silinmiş sıva boya kapı pencere gibi unsurlar tamamen değiştirildiği için, her hangi bir çağrışım yaratmıyor, bildiğimiz bir bilgi notu olmanın ötesinde kışlayı çağrıştıran bir şey yok.”

G3 “Kışla için de neler yaşandığını bilmediğimiz için salt bir bina görüntüsü olduğu için kışlaya dair bir iz yok. Örneğin avluda atların sulandığı alan yok. Bu da kışla ya da lojman olarak ne şekilde kullanıldığını anlamamızı zorlaştırıyor.” Görüşmecinin restorasyon sürecinde yapılan değişikliklerin — sıva, boya, kapı ve pencere gibi unsurların tamamen yenilenmesi — kışlaya ait tüm izleri ortadan kaldırdığını ifade etmekte, böylece mekânın geçmiş işleviyle duygusal ya da tarihsel bir çağrışım kurmanın imkânsızlaştığını vurgulamaktadır. Kışla dönemine dair bilgi eksikliği ve mekânsal detayların (örneğin avludaki at sulama alanı gibi özgün unsurların) korunmamış olması, ziyaretçinin geçmişi hayal etmesini ve mekânla ilişki kurmasını zorlaştırmıştır. “Kışla için de neler yaşandığını bilmediğimiz için salt bir bina görüntüsü olduğu için kışlaya dair bir iz yok. Örneğin avluda atların sulandığı alan yok.” Bu da kışla ya da lojman olarak ne şekilde kullanıldığını anlamamızı zorlaştırıyor kışlanın geçmişiyle ilgili daha fazla bilgilendirme yapılması gerektiğini ifade edenler de olmuştur. Mekânın hafıza ile ilişkisini daha güçlü kılacak olan anlatıların eksik olduğu ve fiziksel dönüşümün kışlanın tarihî kimliğini tamamen silmemesi gerektiği görüşü öne çıkmaktadır.

e. Toplumsal Hafızanın Yeni Nesillere Aktarımı ve Eğitici Müze Deneyimi: Müzelerin eğitici rolü ve toplumsal hafızanın aktarımındaki işlevi, özellikle çocuklar ve gençler açısından büyük önem taşımaktadır. Ziyaretçiler, müzede öğrencilere yönelik atölye çalışmaları ve eğitim programlarının artırılması gerektiğini belirtmiştir. Geleneksel sanatların tanıtılması, sözlü tarih çalışmalarının interaktif bir biçimde sunulması ve yerel hikâyelerin anlatıldığı etkinliklerin düzenlenmesi konularının geliştirilmesi vurgusu yapılmıştır. Müzenin yalnızca bir sergi alanı olarak değil, aynı zamanda bir öğrenme ve kültürel paylaşım merkezi olarak konumlandırılması gerekliliği öne çıkmaktadır. G4 adlı görüşmecinin aktardığı şekilde,

“Yeni nesil noktasında çok ilgi çekici olabilir. Çeşitli tarihi devirlerle ilgili bilgi ve envanter sunması önemli. Burada zengin bir yerleşim yeri olduğunun da bir göstergesi. Yapılan etkinlikler dediğim gibi kültüre özgü olursa toplumsal hafızayı aktarma da canlı tutma da başarılı olabilir.”

Müzenin Tunceli’de toplumsal hafızayı canlı tutma ve yeni nesillere aktarmadaki potansiyeline olumlu bakmaktadır. Müzenin çeşitli tarihi dönemlere ait bilgi ve envanter

sunması, bölgenin zengin yerleşim geçmişini yansıtmaları açısından önemlidir. Ancak, toplumsal hafızanın etkin aktarımı ve korunması için düzenlenen faaliyetlerin yerel kültüre özgü ve özgün olması gerektiği vurgulanmaktadır. G2 adlı görüşmecinin:

G2 “ Müze kültürel olarak sanatsal etkinliklerle tiyatro, konser, resim sergisi gibi etkinliklerle toplumsal belleği canlı tutabilir. Bu içerikler olmadan toplumsal hafızayı canlı tutmak pek mümkün değil. Toplumsal hafıza olarak yerel kimliğimizi, yani köy hayatı gibi şartları bu jenerasyon çok fazla görmemiştir. Diline de yabancıdır. Bu etkileşim biraz da kişinin kendisi ile ilgili. İçerikler çok nitelikli olmalıdır. “

Müzenin toplumsal hafızayı koruma ve aktarma işlevi bakımından yalnızca sergileme odaklı değil, etkileşimli ve çok boyutlu kültürel etkinliklerle desteklenen bir alan olması gerektiğini vurgulamaktadır. Tiyatro, konser, resim sergisi gibi sanatsal faaliyetlerin toplumsal belleğin yeniden üretimi açısından taşıdığı önem, müzeyi yalnızca geçmişe ait nesnelerin sergilendiği bir mekân olmaktan çıkarıp, canlı bir kültürel hafıza alanı haline getirme potansiyelini göstermektedir. "Toplumsal hafıza olarak yerel kimliğimizi, yani köy hayatı gibi şartları bu jenerasyon çok fazla görmemiştir" ifadesi, kuşaklar arası aktarımda yaşanan kopuşlara işaret etmektedir. Bu durum, müzenin sadece arşivsel birikim sunmakla kalmayıp, yerel yaşam pratiklerini görünür kılan ve genç kuşaklara tanıtan bir rol üstlenmesi gerektiğini düşündürmektedir. Ayrıca "diline de yabancıdır" ifadesi, sadece fiziksel yaşam tarzı değil, kültürel dilin ve kavramların da unutulma riski taşıdığını ortaya koyar. Bu, müzede sunulan içeriğin sadece nesneye değil, anlama ve dile dayalı katmanlara da odaklanmasını gerektirir. Bu açıdan, müzenin sunduğu içerik ve etkinliklerin kültürel bağlama uygunluğu, toplumsal hafızanın canlı tutulmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla müze, yerel tarih ve kültürü doğru ve özgün biçimde temsil ettiği ölçüde yeni nesiller için anlamlı bir hafıza mekânı işlevi görebilecektir. G7 bu konuya ek olarak:

G7“Müze müdürümüz Tuncelili çok başarılı biri yeni buluş ve çalışmalarıyla müzeyi zenginleştirdi. Ziyaretçisi çok, çok insan geliyor. Bu anlamıyla önemli bir kurum. Eğitim seminerleri tarihi süreci anlatarak yeni nesillere topluma tanıtır bağ kurabilir. Bu görevi üstlenebilirler. Yöneticilerin önemli çalışmalarıyla mümkündür. Müze bacasız bir fabrika çok tarihi bir kurum.”

Görüşmeci, müze müdürünün Tunceli kökenli ve başarılı bir yönetici olduğunu belirterek, onun yenilikçi çalışmaları sayesinde müzenin zenginleştiğini vurgulamaktadır.

Müzenin yoğun ziyaretçi aldığına dikkat çekerek, kurumun toplumsal hafızayı canlı tutma ve yeni nesillere aktarmada önemli bir rol üstlendiğini ifade etmektedir. Eğitim seminerleri ve tarihi süreçlerin anlatılması yoluyla müzenin, toplumla bağ kurma ve bilgilendirme işlevini etkili biçimde yerine getirebileceği görüşündedir. Sonuç olarak, müzenin bu işlevini sürdürebilmesi ve toplumsal hafızaya katkıda bulunması, yöneticilerin yaptığı çalışmaların kalitesi ve sürekliliğine bağlı olarak değerlendirilmektedir. Müze, “bacasız fabrika” metaforuyla, kültürel ve eğitimsel üretim yapan önemli bir kurum olarak tanımlanmaktadır. Müzenin tarihsel ve kültürel mirası aktarma işlevi, hem fiziki envanterin çeşitliliği hem de yönetsel ve eğitimsel yaklaşımlarla desteklendiğinde güçlenmektedir. Ancak bu sürecin süreklilik ve özgünlük esaslarına dayanması gerekliliği de ortaya çıkmaktadır.

Müze Alanı ve Mekân Kullanımı: Müzenin fiziksel alanlarının nasıl kullanıldığına dair ziyaretçilerin değerlendirmeleri farklılık göstermektedir. Açık alanların etkin kullanımı konusundaki eksiklikler, bazı ziyaretçiler tarafından dile getirilmiştir. Özellikle bahçe ve avlu gibi alanların kültürel ve sanatsal etkinlikler için daha aktif biçimde değerlendirilmesi önerilmektedir. Bunun yanı sıra, bilgilendirme panoları ve eser etiketleri konusunda yapılan yorumlar, akademik dayanakların ve açıklamaların daha kapsamlı olması gerektiğini göstermektedir. Ziyaretçilerin bir kısmı, açıklamaların sade ama bilgilendirici olmasını beklerken, bazıları daha derinlemesine anlatımların eklenmesini talep etmiştir.

4.6. Müzenin Toplumsal Hafıza ile İlişkisi

Toplumsal hafıza, geçmişin kuşaktan kuşağa aktarılması ve kolektif hatırlama süreçlerinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu çerçevede müzeler, yalnızca geçmişin sergilendiği alanlar değil, aynı zamanda kimlik inşasının ve hafızanın yeniden üretildiği kültürel mekânlar olarak öne çıkmaktadır. Tunceli Müzesi, geçmişte askerî amaçlarla kullanılan Tunceli Kışlası’nın dönüştürülmesiyle ortaya çıkan yapısıyla, bu bağlamda özgün bir hafıza mekânı örneği sunmaktadır. Müze, hem fiziksel hem de sembolik dönüşümüyle yalnızca mekânsal bir değişimi değil, aynı zamanda halkın belleğinde derin etkiler bırakan tarihsel bir dönüşüm sürecini de temsil etmektedir. Mekânın askerî bir kimlikten kültürel bir temsile dönüşümü, toplumsal hafızada çok katmanlı anlamların

oluşmasına yol açmış; bu dönüşüm kişilerin geçmişle kurduğu bağları kimi zaman güçlendirmiş, kimi zaman ise zayıflatmıştır.

G1: “Kışlayı, kışlanın mimarisini merak ediyordum o sebeple de gezmek istedim ama umduğumdan daha büyük geldi. Arşiv alanı gibi geldi. Bu dönüşümde kışla olduğuna dair bir done görmedim. Bu hikaye arasında bir bağ kuramadım.”

Bu unsurların dönüşüm sürecinde korunamaması, mekânsal hafızanın silikleşmesine ve geçmişle kurulan duygusal bağın zayıflamasına neden olmuştur. Bu durum, müzenin toplumsal hafızayı temsil etme kapasitesinde önemli bir boşluk yaratmış; fiziksel bir yapının ötesine geçen bir hafıza mekânı olma işlevini sınırlamıştır.

G5 adlı görüşmeci “Elimizde ki görsel ve yazılı ses kayıtlarını müzeye verebiliriz dedik. Envanteri verdik. Satın alabileceklerini söylediler. Bu kolektif hafıza ticari bir kazanca dönüşemez dedim. Bağışladım. Hasan Saltık “oğlum sen devletten daha mı zenginsin “ dedi. Hazırlayıp götürüp verdik. Müze konusuyla ilgili Mahir Polat ı aradı. Müzede bu bölüm açılacak dendi. Bu envanterleri teslim ettiğim halde resmi bir dönüş olmadı. Anladık ki 38 ile ilgili bir bölüm açılması uygun görülmedi. Bende öfke ve üzüntüye sebep oldu. Yaralar ve yüzleşme için çok kıymetli olur diye düşündüm. Arkeolojik bölüm dışında karşıladığını düşünmüyorum. Temsiliyeti de tamamen sağladığını düşünmüyorum. Benim açımdan dersim hafızasında ki yeri olumsuzdur.”

Kolektif hafızanın önemli bir parçası olan görsel ve yazılı ses kayıtlarını müzeye teslim etme sürecinde yaşadığı deneyimlerden duyduğu hayal kırıklığını ve bunun yarattığı duygusal etkiyi dile getirmektedir. İlk olarak, envanterini müzeye bağışlayarak kolektif hafızanın kamusal bir alan tarafından korunmasını amaçladığını gösteriyor. Ancak müzenin, bu değerli materyalleri satın alma teklifine olumlu yanıt vermemesi ve bağışlama yönündeki tavrını anlayışla karşılamasına rağmen, kolektif hafızanın ticari bir kazanca dönüşmemesi gerektiği yönündeki hassasiyetini vurguluyor. Hasan Saltık’ın “Oğlum sen devletten daha mı zenginsin?” ifadesi, görüşmecinin maddi beklentilerden uzak, daha çok kültürel ve hafıza odaklı bir yaklaşımda bulunduğunu gösteriyor. Özellikle 1938 Dersim Olayları gibi travmatik ve hassas tarihsel konuların müze kapsamında görünür kılınmaması, toplumsal yüzleşme ve iyileşme sürecini olumsuz etkileyebildiği görüşünde. Görüşmeci, müzenin arkeolojik bölüme daha fazla önem verdiğini, ancak bölgenin kolektif hafızasının ve özellikle 38 olaylarının temsil edilmesinde yetersiz kaldığını düşünüyor. Bu durum, müzenin tarihsel ve kültürel çeşitliliği kapsama kapasitesinin sınırlı olduğu algısını güçlendiriyor. Görüşmecinin yaşadığı öfke ve üzüntü, toplumsal hafıza ile yüzleşme ve

travmanın görünür kılınması ihtiyacının yeterince karşılanmadığını göstermektedir. Bu yaklaşım, müzenin bölgenin tarihsel gerçekliklerini ve kolektif hafızasını kapsayıcı bir biçimde temsil etmesi gerektiğine dair güçlü bir eleştiridir.

G4: “*Müze restorasyonun da binanın kışla olarak kullanımına dair bir iz yok tüm izler silinmiş sıva boya kapı pencere gibi unsurlar tamamen değiştirildiği için herhangi bir çağrışım yaratmıyor, bildiğimiz bir bilgi notu olmanın ötesinde kışlayı çağrıştıran bir şey yok*”.

Araştırmanın bulguları, Tunceli Müzesi’nin toplumsal hafızanın korunması ve aktarılması açısından hem bir imkân hem de bir eksiklik taşıdığını göstermektedir. Müze, geçmişin belirli yönlerini görünür kılarken, bazı kritik tarihsel olayları -özellikle 1938 Dersim Askerî Harekâtı gibi- anlatının dışında bırakarak hafızanın parçalı ve seçmeci bir temsilini üretmektedir. Bu eksiklik, yerel halkın müzeye yönelik algılarında belirgin bir şekilde hissedilmekte; müze, bir yandan geçmişin taşıyıcısı olarak görülürken, diğer yandan tam anlamıyla temsil edilmemiş bir tarihin sembolü olarak da eleştirilmektedir. Yerelde halk için kışla, çocukluk anılarının, aidiyet ve dışlanmışlık duygularının iç içe geçtiği bir yaşam alanı iken; müze, bu çok katmanlı hafızayı yalnızca sınırlı ölçüde yansıtan bir kurumsal temsil alanına dönüşmüştür. Müzenin anlatı yapısı ve sergilediği eserler, Dersim’in kolektif hafızasında çok yönlü etkiler yaratmaktadır. Sergilenen objeler ve yazılı panolar aracılığıyla aktarılan tarihsel bilgiler, resmi anlatılarla sınırlı kalmakta, yerel deneyimlerin çok sesliliği yeterince temsil edilememektedir. Bu durum, müzenin gayri Müslimlerin de içinde olduğu tarihsel belleğini dönüştürme ve yeniden kurma potansiyelini sınırlamaktadır.

G4: “*...Hayır, müzenin Tunceli’nin tarihini ve kültürünü ve kimliğini yansıtmakta başarılı olduğunu düşünmüyorum, bence tam olarak yansıtmıyor. İnanç ve dil boyutuyla eksik. Resmi ideolojinin inanç anlatısı var. Ötesi yok. 1938’e dair hiç bir şey yok. İnanç olarak sadece Aleviliğe yer vermesini eksik buluyorum. Örneğin Hristiyanlara dair anlatı eser yok. Sadece resmi söylem var. Alevilik ön plana çıkarılmış o da genel söylemin içinde kalmış. Avrupa da ödül almasının bir hükmü yok Avrupa müzeleri her anlamıyla çok önde. Gerek tarih gerek eser olarak. Halkla ilişkiler bakımından etkili olabilir mi bilmiyorum. Ama şu anki haliyle müze bende uzun vade de güvensizlik yaratıyor.*”

Bu görüşmeci, Tunceli Müzesi’nin bölgenin tarih, kültür ve kimliğini yeterince yansıtamadığını belirtmektedir. Müzenin inanç ve dil boyutlarında eksik kaldığını, özellikle 1938 Dersim Olaylarına dair herhangi bir anlatım bulunmadığını

vurgulamaktadır. Ayrıca, Alevilik anlatısının da sınırlı ve resmi ideoloji çerçevesinde sunulduğunu, diğer inanç gruplarına, özellikle farklı inanç gruplarına dair eser veya anlatı eksikliğinin olduğunu ifade etmektedir. Avrupa’da aldığı ödüllerin ise müzenin gerçek anlamda tarihsel ve kültürel temsil gücünü artırmadığı görüşündedir. Genel olarak, müzenin mevcut haliyle uzun vadede ziyaretçilerde güvensizlik yaratabileceği kaydedilmektedir.

Buna karşın, Tunceli Müzesi’nin fiziksel mevcudiyeti ve dönüşüm hikâyesi, hâlâ güçlü bir sembolik anlam üretmektedir. G7 adlı görüşmecinin aktardığı şekilde:

G7 “Şüphesiz başarılı, müzemiz Avrupa dünya çapında bir müze, ünlü bir müze olarak adını yazdırdı. Örneğin Alevi inancını en iyi yansıtan sergilenmiş eserler, ziyaret yerlerimizin tanıtımı, güzel bir müze olarak dikkatimi çekti. Müzenin eserlerinin çoğu Dersim coğrafyasında bulunup konulan tarihi eserlerdir.”

Görüşmeci, Tunceli Müzesi’ni uluslararası düzeyde tanınan ve başarılı bir kurum olarak görmektedir. Avrupa çapında ödül almış olmasına vurgu yaparak, müzenin yerel sınırları aşan bir prestije sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu tür bir ifade, müzeye duyulan gururu ve aidiyeti yansıttığı gibi, müzenin kurumsal başarısının yerel halk tarafından da onaylandığını göstermektedir. Ayrıca müzede Alevi inancını yansıtan eserlerin varlığına dikkat çekilmesi, görüşmecinin hem inançsal temsil açısından hem de kültürel kimliğin görünürlüğü bağlamında müzeyi olumlu değerlendirdiğini gösterir. Alevi inancına dair sergilerin “en iyi yansıtan” şeklinde nitelenmesi, görüşmecinin bu alandaki sunumları başarılı bulduğunu ve Ziyaret yerlerinin tanıtılması da görüşmecinin dikkatini çeken bir başka olumlu unsurdur. Bu, müzenin yalnızca kapalı bir sergileme alanı değil, aynı zamanda yerel turizmi destekleyen ve tanıtım işlevi olan bir yapı olarak da algılandığını göstermektedir. Görüşmecinin belirttiği gibi müzede sergilenen eserlerin çoğunun Dersim coğrafyasından çıkmış olması, yerel tarih ve kimliğin görünürlüğü açısından değerli görülmektedir. Bu vurgu, müzenin yerel aidiyetle uyumlu bir temsil pratiği sergilediğine işaret eder. belki de kendi inanç kimliğiyle örtüştüğünü düşündüğünü düşündürmektedir.

Müze, geçmişte yaşananların tamamen silinmediği, aksine farklı biçimlerde hatırlandığı ve yaşatıldığı bir hafıza mekânı olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle, toplumsal hafızanın kurumsal temsiline dair önemli bir örnek sunmaktadır. G2’in aktardığı gibi:

G2 *“Atalarının yaşamlarından bir nebze de olsa kendi kültüründe fikir edinebilirler. Babamı 3 sene önce kaybettim kültürel olarak çok derin bir bağım vardı, babam Alevi kültürüne bağlı biriydi. Babamla alakalı kurduğum bağı kısmen yansıtıyor.”*

Atalarının yaşamlarından bir nebze de olsa kendi kültüründe fikir edinebilirler” cümlesi, müzenin sadece tarihsel bir sergi alanı değil; aynı zamanda geçmişle kişisel ve duygusal bir bağ kurma imkânı sunduğunu göstermektedir. Görüşmeci, müzeyi yaşayan bir kültürel alan olarak algılamakta; burada sergilenen öğeler aracılığıyla kendi kimliğini ve geçmişini yeniden anlamlandırma olanağı bulmaktadır. “Babamı 3 sene önce kaybettim, kültürel olarak çok derin bir bağım vardı” ifadesi, bireysel kaybın yas süreci ile kültürel aidiyet arasında güçlü bir bağ kurulduğuna işaret etmektedir. Katılımcı için baba figürü, Alevi kültürünün taşıyıcısı olarak belleksel bir aktarıcı konumundadır. Bu yönüyle, müze yalnızca toplumsal değil, aynı zamanda bireysel hafızanın da bir taşıyıcısı olarak görülmektedir. “Babamla alakalı kurduğum bağı kısmen yansıtıyor” ifadesi ise, müzede sergilenen öğelerin görüşmeci için tamamen yeterli olmasa da duygusal bir temsiliyet sunduğunu, bu temsiliyetin ise kişisel anlam üretiminde önemli olduğunu göstermektedir. Bu durum, müzenin kişisel duygular ve toplumsal hafıza arasında bir köprü işlevi görebildiğini ortaya koymaktadır.

G7 *“Geçmişte çokça gittiğim bu yapıyı geleceğe ışık tutması anlamında çok değerli buluyorum. “*

"Geçmişte çokça gittiğim bu yapıyı geleceğe ışık tutması anlamında çok değerli buluyorum" ifadesi, müzenin kişisel bellekle kurduğu duygusal ve deneyimsel bağa işaret etmektedir. Katılımcı, mekânla geçmişte kurduğu fiziksel ve duygusal ilişkiyi hatırlamakta ve bu geçmiş deneyimi müzenin geleceğe yönelik işleviyle ilişkilendirmektedir. Bu durum, müzenin sadece nesnel bir sergi alanı değil, aynı zamanda kişisel ve toplumsal hafızaları taşıyan, geçmiş ile gelecek arasında köprü kuran bir bellek mekânı olarak algılandığını gösterir. müzenin yerel halkın yaşamındaki sürekliliğine ve toplumsal aidiyet duygusunu pekiştirme kapasitesine işaret eder. Görüşmeci için yapı, geçmişe ait bir deneyim alanı olmasının ötesinde, gelecekte de işlevsel ve anlamlı olması gereken bir kültürel taşıyıcıdır. Bu yönüyle müze, hem nostaljik hem de vizyoner bir değer kazanır.

Ayrıca bu ifade, müzenin yerel halkın yaşamındaki sürekliliğine ve toplumsal aidiyet duygusunu pekiştirme kapasitesine işaret eder. Görüşmeci için yapı, geçmişe ait bir deneyim alanı olmasının ötesinde, gelecekte de işlevsel ve anlamlı olması gereken bir kültürel taşıyıcıdır. Bu yönüyle müze, hem nostaljik hem de vizyoner bir değer kazanır.

Ancak bu temsilin daha kapsayıcı, çok sesli ve yerel halkın deneyimlerini yansıtan bir biçimde yeniden kurgulanması, müzenin kolektif hafıza üzerindeki etkisini derinleştirecektir. Gelecekte, müzenin içeriksel olarak genişletilmesi; sadece fiziksel nesnelerle değil, sözlü tarih anlatıları, ağıtlar, mektuplar ve kişisel belgeler aracılığıyla da geçmişin çok boyutlu bir temsiline sunulması, kolektif hafızanın daha sahici biçimde yaşatılmasına olanak tanıyacaktır. Aynı zamanda, farklı toplumsal kesimlerin deneyimlerine yer verilmesi, müzenin daha dengeli ve kapsayıcı bir hafıza mekânı olma potansiyelini artıracaktır. Tunceli Müzesi'nin hafıza mekânı olarak işlevselliği; onun fiziksel mekânsallığından öte, taşıdığı tarihsel yük, yerelde halkla kurduğu bağ ve temsili mekânsal anlatılarla belirlenmektedir. Müze, Dersim'in tarihini anlama ve aktarma süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu rolün, daha geniş, çoğulcu ve yerel anlatılarla zenginleştirilmesi, müzenin toplumsal hafızayı yaşatma ve yeniden inşa etme potansiyelini güçlendirerek, farklı kesimlerin kendini ifade edebileceği kapsayıcı bir hafıza mekânı haline gelmesini destekleyecektir.

5. SONUÇ

Tunceli Kışlası'nın fiziksel dönüşümü ve müzeye dönüşüm süreci, yerel halkın belleği ve toplumsal hafızasında derin izler bırakmış bir olgudur. Bu dönüşüm, kışlanın askerî bir yapıdan kültürel bir mekâna dönüşmesiyle, geçmişin ve hafızanın mekânsal, toplumsal ve psikolojik boyutlarında önemli değişimlere yol açmıştır. Kışlanın dönüştüğü müze, sadece fiziksel bir alan olmanın ötesine geçerek, burada yaşamış bireylerin anılarını taşıyan ve kolektif hafızayı yeniden şekillendiren bir hafıza mekânı haline gelmiştir.

Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmeler ve analizler, Tunceli Müzesi'nin bölgenin tarihî, kültürel ve toplumsal hafızasını temsil etme konusunda hem güçlü yanları hem de önemli eksiklikleri olduğunu göstermektedir. Müzeyle ilgili genel algı, mekânsal belleğin ve kışlanın sivil dönemi hafızasının korunmasında belli bir başarı sağlansa da, fiziksel mekânda yapılan restorasyonların özgün unsurları büyük ölçüde ortadan kaldırdığı, dolayısıyla ziyaretçilerin geçmişle duygusal ve tarihsel bağ kurmasını zorlaştırdığı yönündedir. Kışlanın sosyal yaşamına dair anıların ve mekânsal düzenin sosyal ilişkilerdeki etkisinin güçlü bir biçimde hatırlanmasına rağmen, bu hafızanın müze mekanında somut ve etkili biçimde yaşatılmadığı görülmektedir. Müzenin kültürel temsil gücü ve toplumsal hafızayı canlı tutma kapasitesi ise, çeşitli görüşmeciler tarafından yetersiz bulunmuştur. Müze, özellikle 1938 Dersim olayları gibi bölgenin kolektif travmalarını yeterince yansıtmamakta, resmi ideoloji çerçevesinde şekillenmiş kısıtlı bir anlatı sunmaktadır. İnanç ve dil boyutunda eksiklikler göze çarpmakta; Alevilik anlatısı sınırlı ve genel söylem içinde kalırken, diğer dini gruplara ait temsil unsurları neredeyse yoktur. Bu durum, müzenin bölgesel kimlik ve kültürel çeşitliliği kapsayıcı biçimde sunmasını engellemekte, dolayısıyla toplumun farklı kesimleri ile bağ kurmasını zorlaştırmaktadır. Öte yandan, müzede yapılan etkinlikler, özellikle yeni nesillerin tarih ve kültürle bağ kurması açısından olumlu bir potansiyel barındırmaktadır. Müze müdürünün yenilikçi çalışmaları ve eğitim faaliyetleri, müzeyi canlı bir kültürel merkez haline getirme yönünde önemli adımlar olarak değerlendirilmiştir. Ancak, bu çalışmaların sürdürülebilirliği ve müzenin kültürel temsil gücünün artırılması için kapsamlı bir strateji geliştirilmesi gerekmektedir. Tunceli Müzesi'nin tarihî mekân olarak geçmişle kurduğu bağ ve toplumsal hafızayı aktarma misyonu, mevcut haliyle kısmi başarılar gösterse de, temsil ettiği tarih ve kültürün bütünselliği ve derinliği bakımından ciddi geliştirmelere ihtiyaç duymaktadır. Müzenin fiziksel mekânı, sergileme biçimleri ve anlatı içerikleriyle

bölgenin çok katmanlı hafızasını kapsayacak şekilde yeniden ele alınması, böylece toplumsal bağları güçlendiren, kapsayıcı ve güvenilir bir kültürel kurum haline gelmesi önem arz etmektedir.

Tunceli Müzesi, 2014'lü yılların başında, tarihi bir yapının dönüşümüyle kurulmaya başlanmıştır. Bu süreç, memur lojmanları olarak kullanılan alanın müze olarak yeniden şekillendirilmesiyle gerçekleşmiş ve eski askeri yapılar, halkın kültürel mirasını yansıtan bir mekâna dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm, yalnızca yapısal bir değişiklik değil, aynı zamanda Tunceli'nin toplumsal belleğinde önemli bir yer tutan Kışla binasının ve sonrasında memur lojmanlarının, kültürel bir alan olarak yeniden değerlendirilmesiydi. Müze, şehrin tarihi ve kültürel kimliğini bir arada sunmayı amaçlayan bir yer haline gelmiş ve geçmişin izlerini bugüne taşımayı hedeflemiştir. Bu dönüşüm süreci, Tunceli'nin tarihsel dokusunu, geleneksel el sanatları, inanç kültürü, doğası ve arkeolojik buluntuları gibi unsurlarla harmanlamayı amaçlayan bir müze tasarımıyla şekillenmiştir. Müze, şehrin kültürünü ve halkının değerlerini ön plana çıkarmak amacıyla halkın katılımına dayalı bir anlayış benimsemiş, ancak bu sürecin dikkat çeken yönlerinden biri, kışlanın askeri geçmişinin ve özellikle 1938 Dersim izlerinin müze alanına doğrudan entegre edilmemiş olmasıdır. 1938, Dersim'deki toplumsal hafızada derin bir etki bırakmış, bölgenin halkı için travmatik bir dönemi işaret etmiştir. Ancak müzenin tasarımında bu döneme dair somut bir hatırlatıcı veya anlatı yer bulamamıştır. Bu durum, müzenin kurulum amacının halkın kültürel mirasını yansıtmaya çabası ile geçmişin bazı acı ve tartışmalı dönemlerinin aktarılması arasındaki dengeyi sorgulamaktadır.

Araştırmanın bulguları, kışlanın fiziksel yapısındaki dönüşümün, burada yaşamış kişilerin hafızasında nasıl değişimlere yol açtığını ortaya koymaktadır. Kışlanın bahçeleri, kavak ağaçları ve ekmek ocakları gibi doğal unsurlar, burada yaşayanların hafızasında önemli bir yer tutmuşken, müzeleşme sürecinde bu unsurların kaybolması, mekânsal hafızanın zayıflamasına neden olmuştur. Bu durum, geçmişin ve yaşam pratiklerinin tam anlamıyla yansıtılmaması sonucunu doğurmuş ve bu eksiklik, müze deneyiminde bir boşluk yaratmıştır. Müzeleşme süreci, kişilerin kışla ile kurdukları psikolojik ve toplumsal bağları da etkilemiştir. Kışlada büyüyen çocuklar için mekân, hem güvenli bir oyun alanı hem de korku ve merak uyandıran bir alan olmuştur. Bu psikolojik etkiler, kışlanın bellekteki yerini şekillendirirken, aynı zamanda aidiyet duygusunun ve dışlanmışlık hissinin de harmanlandığı bir deneyim yaratmıştır. Kışlanın izole yapısı, burada yaşayanlar için hem aidiyet duygusu hem de dışlanmışlık hissi yaratmış, bu ikilik hafızalarında derin

izler bırakmıştır. Tunceli Müzesi, kışlanın ve memur lojmanlarının dönüştürülmesiyle fiziksel olarak yeni bir kimlik kazanmış olsa da, bu dönüşümün esasen tarihsel olarak şekillenen bir yönü de müzenin içerik ve anlatılarında kendini göstermektedir. Müzenin kuruluş süreciyle birlikte, mekânın içeriği büyük ölçüde şehrin kültürel mirasını yansıtan unsurlar üzerinden yapılandırılmıştır. Müze, genellikle bölgenin geleneksel el sanatlarına, halk müziği ve şiirine, inanç kültürüne, doğasına ve arkeolojik buluntularına odaklanmış, kültürel mirasın olumlu yönlerini yansıtmaya çalışmıştır. Ancak bu devamlılık, halkın kolektif hafızasında hâlâ canlılığını koruyan ve mekâna dair geçmişteki otoriter ya da sivil deneyimler ile örülmüş olan sözlü anlatıları tümüyle dışlamadan; tersine, bu anlatıların tanıklık değeri taşıyan yönlerini görünür kılarak ve onları daha kapsayıcı bir tarihsel çerçevede yeniden yorumlayarak müze dahilinde olumlu sürdürülmelidir. Bu yaklaşım, müzenin yalnızca nesneleri sergileyen bir yer değil, aynı zamanda hafızayla diyalog kuran bir yüzleşme alanı haline gelmesini mümkün kılar. Bu tercihler, geçmişin bazı yönlerinin toplumsal bellekteki etkisini sınırlamak ve daha çok halkın geleneksel kültürünü ön plana çıkarmak amacını taşıyor olabilir. Ancak, bu travmatik olayların doğrudan hatırlatılmaması, toplumsal hafızada bu sürecin henüz tamamen tamamlanmadığını ve geçmişle ilgili hassasiyetlerin devam ettiğini göstermektedir. Tunceli Müzesi'nin geleceğe yönelik vizyonu, yalnızca bölgenin kültürel öğelerini sunan bir mekân olmanın ötesinde, Avrupa'da aldığı prestijli ödülle de tescillenen, çok katmanlı toplumsal hafızaları barındıran, tartışmaya açık, katılımcı ve çoğulcu bir hafıza alanı olarak yeniden yapılandırılmalıdır. Yerelde halkın anlatılarına daha fazla yer verilmesi, müzenin doğayla kurduğu ilişkinin yeniden canlandırılması ve bölgedeki inanç, dil ve kimlik çeşitliliğinin görünür kılınması gibi stratejiler, müzenin toplumsal bağları güçlendirme ve bölgeyle kurduğu ilişkiyi derinleştirme potansiyelini artıracaktır. Bu yaklaşım, Tunceli Müzesi'nin hem geçmişle sağlıklı bir bağ kurmasına hem de kapsayıcı ve katılımcı bir gelecek inşa etmesine katkı sağlayacaktır. Her ne kadar müzeler tarihsel olayları belirli bir anlatı çerçevesi içinde sunma eğiliminde olsa da, bu anlatıların çeşitliliği gözetilerek ve farklı toplumsal grupların deneyimlerinin dikkate alınarak bir sunum yapılması, müzenin daha kapsamlı ve dengeli bir hafıza mekânı olmasını sağlayacaktır. Bu tür bir yaklaşım, yalnızca tarihsel doğruluğun sağlanmasına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda farklı toplumsal kesimlerin hafızasının ve deneyimlerinin de doğru bir biçimde yansıtılmasına olanak tanır. Tunceli Müzesi, daha kapsayıcı bir hafıza mekânı olma yolunda bu eksiklikleri gidermek

için önemli bir firsata sahiptir. Bu yönde atılacak her adım, sadece bir müzenin değil, aynı zamanda kolektif hafızanın onarılmasına katkı sunacaktır.

6. KAYNAKÇA

- Aksu, S.,** 2022. Kentsel heterotopya özgürleşme mekânı olarak eşikler kentine doğru. *Kent Araştırmaları Dergisi (Journal of Urban Studies)* Sayı 38, Cilt 13, Yıl Year 2022-4, 2976-2980,
- Anderson, B.,** 2009. Affective atmospheres. *Emotion, Space and Society*, 2(2), 77–81. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2009.08.005>
- Anderson, B.,** 2020. *Hayali cemaatler milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. (Çev: İ. Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları.
- Assman, J.,** 2015. *Kültürel bellek* (Çev. Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Avcıoğlu, S., Akın, O.,** 2017. Kolektif bellek ve kentsel mekân algısı bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi'nin mekânsal değişiminin irdelenmesi, *İdeal Kent Dergisi*, 8 (22) 423-45.
- Başaran, G.,** 2007, “Bellek yönetimi ve edebiyat: Türk ulusal kimliğinin inşası ve tarihi romanlar”, *Kültür ve İletişim*, Vol.10, No.2, pp. 63-91.
- Bennett, T.,** 2005, *The birth of museum*, Routhledge, USA.
- Bora, T.,** 2011. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce (Cilt 8): Sol*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozarslan, H.,** 2009. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 6: İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Bozkurt, A.,** 2009. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Dersim politikaları (1847–1938)*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Connerton, P.,** 2019. *Tophumlar nasıl anımsar*, (İngilizceden Çev. Alaaddin Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Crane, Susan A.,** 2010. *Museums and memory*. Stanford: Stanford University Press.
- Creswell J.W.,** 2016. *Nitel araştırma yöntemleri*, (Fenomenoloji Maddesini Çev: Miraç Aydın). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çakmak, Y.,** 2019. *Sultanın Kızılbaşları II. Abdülhamit Dönemi Alevi algısı ve siyaseti*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Çelenk Özen, S.,** 2010). “Bir bellek mekânı olarak televizyon: Bu kalp seni unutur mu?”, *Mülkiye*, Vol. 269, pp. 171-197.
- Çilingiroğlu, A.,** 1997. *Urartu Krallığı ve arkeolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Danık, E.,** 2010. Işuwa'dan Tunceli'ye tarih ve kültür. Şükran Danık Yayınevi, Ankara.
- Danık, M.,** 2010. Dersim tarihinde siyaset ve hafıza. İstanbul: Belge Yayınları.
- Demir, S.,** 2012. Kültürel bellek, gelenek ve halk bilim müzeleri. *Milli Folklor Dergisi*, 12(24),184-193.
- Erbağcı, K.,** 2018. Toplumsal bellek ve kentsel dönüşüm: İstanbul, Fener-Balat örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erkmen, A.,** 2006. Mimarlık ve hafıza: Osmanlı dünyasında geçmişin yeniden üretildiği yapılar (1850-1910). İstanbul: YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esin, U.,** 1970. "Eastern Anatolia and the Origins of Neolithic Cultures", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 18(2), 85-104.
- Foucault, M.,** 1986. "Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias." *Diacritics*, 16(1), , pp. 22-27.
- Foucault, M.,** 2002. Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977 (C. Gordon, Ed.). Pantheon Books.
- Gadamer, H.G.,** 2004. Truth and method (2nd ed., J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans.). Continuum. (Original work published 1960)
- Greenhill, E. H.,** 2007. *Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance*. London : Routledge.
- Gürtaş, İ.,** 2015. Dersim alevilerinde kimlik inşası ve travma. Y.Çakmak, İ. Gürtaş (derleyenler). Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik içinde (ss. 309-327), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Halbwachs, M.,** 2019. *Kolektif bellek* (Çev. Zuhul Karagöz). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Halbwachs, M.,** 2022. *Hafızanın toplumsal çerçeveleri* (Çev. Büşra Uçar). Ankara: Heretik.
- Hasol, D.,** 2010. *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Huyssen, A.,** 1999. Alacakaranlık anıları. (Çev: K. Atalay). İstanbul: Metis Yayınları.
- İlhan, M. E.,** 2018. *Kültürel bellek (Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama*. Ankara: Doğu Batı.
- İslamoğlu, H., Alınacı, Ü.,** 2016. *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş.

- Kaçar, T.,** 2001. Doğu Anadolu'nun Bizans Dönemi tarihi. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kızmaz, Ş.,** 2019. Tunceli Alevi ocaklarının yaşlılık olgusuna bakışlarının sosyolojik analizi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, , Konya
- Kümbetoğlu, B.,** 2015. “*Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*”. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lefebvre, H.,** 2014. *Mekânın üretimi* (3.Baskı.). (Çev. Işık Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel yayıncılık.
- Macdonald, S.,** 2013. *Memorylands: Heritage and Identity in Europe Today*. London: Routledge.
- Mills, A.,** 2014. Hafızanın sokakları, İstanbul'da peyzaj, hoşgörü ve ulusal kimlik. (Çev: C. Soydemir). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Neyzi, L.,** 2020. Nasıl hatırlıyoruz? (3. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nora, P.,** 2022. *Hafıza mekânları*, (Çev. Mehmet Emin Özcan). Ankara: Doğu Batı
- Ong, W.J.,** 2013. *Sözlü ve yazılı kültür* (Çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları.
- Onur, B.,** 2014. *Yeni müzebilim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özcan, G. N., Dalkılıç, N.,** 2024. Erken Cumhuriyet Dönemi mirası olan Tunceli Kışlası'nın kent müzesine dönüşümü. *Kent Araştırmaları Dergisi (Journal of Urban Studies)* Sayı 44, Cilt 16-2, 989 - 1013
- Özfirat, A.,** 2001. “Pulur Höyüğü kazıları ışığında Doğu Anadolu neolitik kültürü”, *Anadolu Araştırmaları*, 10, 33-50.
- Palmer, R. E.,** 1969. Hermeneutics: Interpretation theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger and Gadamer. Northwestern University Press.
- Parmaksız, P.,** 2019. Belleğin mekânından mekânın belleğine: Kavramsal bir tartışma. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 6 (1), 7-26.
- Ricoeur, P.,** 1976. Interpretation theory: Discourse and the surplus of meaning. Fort Worth: Texas Christian University Press..
- Ricoeur, P.,** 1981. Hermeneutics and the human sciences: Essays on language, action and interpretation (J. B. Thompson, Ed. & Trans.). Cambridge University Press.
- Ricoeur, P.,** 2020. *Hafıza, tarih, unutulmuş* (Çev. M.Emin Özcan). İstanbul: Metis

- Schwandt, T. A.**, 1994. Constructivist, interpretivist approaches to human inquiry. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 118–137). Sage Publications.
- Sertel, S.**, 2012. Cumhuriyet Döneminde Tunceli (1940-1970). (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Sevin, V.**, 2002. Doğu Anadolu ve Urartu Uygarlığı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sözen, Ü.**, 2017. Dersim toplumunda kimliksel uyanış, kültürel siyasetler ve iç gerilimler. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Programı, , İstanbul
- Sternfeld, N.**, 2010. “*Sites of Knowledge.*” Berlin: *The Exhibitionist: Journal on Exhibition Making*, no. , pp. 10–14.
- Tanyeli, U.**, 2007. *Mimarlığın aktörleri, modernleşme ve bellek*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tuan, Y. F.**, 1977. *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ulaşoğlu, H. İ., Öncel, K.**, 2018. Küllerinden yeniden doğan bir tarih: Tunceli/Dersim Müzesi, *Aktüel Arkeoloji*, Aralık, S.66, ss.6-10.
- URL-1**, 2025. <https://sozluk.gov.tr/>
- Urry, J.**, 2009. Turist bakışı. (Çev: E. Tataroğlu & İ. Yıldız). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Van Bruinessen, M.**, 1994. Genocide of the Kurds. In G. J. Andreopoulos (Ed.), *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Yıldırım, A., Şimşek, H.**, 2013. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, A.**, 2001. Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları (1919–1938). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yüksel, M.**, 2010. Ulus Devletin Dersimle teması. (derleyen) Şükrü Aslan. Herkesin bildiği sır: Dersim içinde (ss.351-372). İstanbul, İletişim Yayınları.